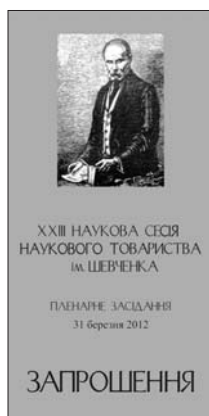

З ПОТОЧНОГО ЖИТТЯ НТШ

XXIII НАУКОВА БЕРЕЗНЕВА („ШЕВЧЕНКІВСЬКА”)
СЕСІЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
В УКРАЇНІ (31 БЕРЕЗНЯ 2012 РОКУ)

Від часу відновлення НТШ в Україні 1989 р. уже двадцятьтретє відбувається Пленарне засідання Наукової сесії Товариства, яке традиційно присвячується березневим шевченківським дням. Це засідання є підсумком роботи всієї наукової сесії, яка почалася у секціях, комісіях, осередках у різних містах України 27 лютого і тривала до 30 березня 2012 р.

Традиційно щороку Пленарне засідання складається з двох частин (відділів). У першій заслухано п'ять наукових доповідей:

Ярослав Гарасим. Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру; Андрій Михайко. Епістолярна спадщина митрополита Йосипа Сліпого з часів ув'язнення і заслання. 1945—1969 (До 120-річчя від народження); Наталія Хобзей. Мовний світ Маркіяна Шашкевича; Олег Купчинський. Енциклопедія „Наукове товариство ім. Шевченка“ — концепція побудови, стан підготовки та перспективи реалізації проекту; Євстахій Крижанівський, Григорій Никифорчин. Газотранспортна галузь — важливий елемент енергетичної безпеки України.

У другій частині Пленарного засідання голова НТШ виступив з доповіддю про роботу секцій, комісій та осередків протягом XXIII Наукової сесії НТШ та Пленарного засідання. Далі відбулося обговорення доповідей, зокрема головами і секретарями комісій та осередків, прийнято підсумкову ухвалу Наукової сесії.

До XXIII Наукової сесії вийшов ССЛХІІ том „Записок НТШ“, присвячений історії українського театру (праці Театрознавчої комісії), 47-ме число „Вісника НТШ“ і підготовлено перший том Енциклопедії НТШ, правда, лише як конвolut у комп'ютерному варіанті. Вийшла друком (окремо і спільно з іншими інституціями) низка книжок у серії „Українська наукова бібліотека“.

У XXIII Науковій сесії поточного року взяло участь 33 комісії у Львові (у складі секцій і окремо) та сім осередків НТШ, які працюють в обласних і деяких районних містах усієї України. Кожна комісія і

осередок представлені своєю науковою програмою. Під час сесії працювали такі комісії: Археографічна, Археологічна, Біохемічна, Видавничо-поліграфічна, Географічна, Геологічна, Екологічна, Економічна, Етнографічна, Історична, Комісії архітектури та містобудування, бібліографії і книгознавства, всесвітньої літератури ім. М. Лужанки, екологічних технологій, інформатики і кібернетики, математики, матеріалознавства і механіки, Комісія образотворчого та ужиткового мистецтва разом з Інститутом колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, Комісії проблем лісівництва, семіотики та соціально-культурних процесів, спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін, фізики, фізики Землі, фольклористики, Лікарська, Літературознавча, Мовознавча, Музикознавча, Правнича, Соціологічна, Театрознавча, Філософська та Хемічна комісії.

Крім комісій, у рамках XXIII Наукової сесії НТШ працювали осередки: Івано-Франківський, Коломийський, Косівський, Рівненський, Сумський, Тернопільський та Черкаський.

Проведення засідань у комісіях та осередках протягом місяця впливає, як відомо, з об'єктивних умов праці науковців Товариства. За один чи два—три дні (особливо у Львові) складно погодити графік засідань, тим більше для відвідувачів. Багато комісій свої засідання проводять в НТШівській конференц-залі. Йдеться також про заангажованість осіб у різних наукових установах і навчальних закладах.

Президія Пленарного засідання XXIII Наукової сесії НТШ.
Зліва направо: Андрій Михайко, Наталія Хобзей, Роман Кушнір,
Олег Купчинський, Ярослав Гарасим, Григорій Никифорчин.
31 березня 2012 р.

Спираючись на зміст програми XXIII Наукової сесії, у роботі сесії взяло участь близько 770 осіб, виголошено 660 доповідей і повідомлень (з них в осягках — 339).

Що стосується загальної тематики доповідей і повідомлень XXIII Наукової сесії, то вона охоплює найрізноманітніші проблеми гуманітарних і природничо-математичних наук. Більша частина з них — актуальна і потрібна для національної науки.

Доповідачі Пленарного засідання XXIII Наукової сесії НТШ

Ярослав Гарасим

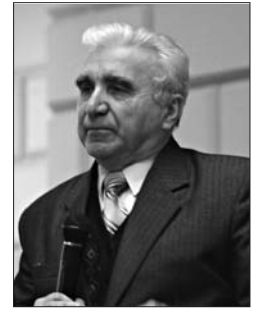
Андрій Михалейко

Наталія Хобзей

Олег Купчинський

Григорій Никифорчин

Загалом різним комісіям притаманна неодноразова кількість засідань. Це залежить від заангажованості доповідачів у дослідженні проблем, а також особистої ініціативи членів НТШ. Багато комісій обмежилось порядком денним за один (таких більшість), інші — засідали два—три дні (наприклад, **Комісія семіотики** — голова А. Карась, **Лікарська комісія** — голова З. Служинська). Деякі засідання проходили спільно в рамках двох комісій, чим реконструювали традиції секцій, а водночас засідали ще окремо (**Комісії етнографії і фольклористики**). Порядок денний конференцій налічує загалом до десяти доповідей і повідомлень. **Екологічна комісія** (голова П. Третяк) цього року запропонувала 17 доповідей; **Економічна комісія** (голова А. Стасишин) — 19 і т. д. Трапляються випадки, що одна і та ж особа виступала двічі у різних комісіях.

Хотілося б, щоб з тематикою доповідей і повідомлень Наукової сесії було ознайомлене ширше коло вчених, щоб керівники львівських засідань частіше залучали до порядку денного доповідачів із різних інституцій та інших міст. НТШ — не замкнута в рамках однієї установи інституція (ідеться, зокрема, про гуманітарні комісії). Залучення доповідачів має бути якнайширшим. Обговорювана проблематика — різноманітною. Доповіді повинні висвітлювати актуальну тематику, особливо в царині суспільних наук.

Одночасно засідання Наукової сесії не обмежувалися проведенням лише семінарів, наповнювалися „презентаціями книжок“. Наукова сесія — це єдиний загальний форум і нагода, на якій науковці Товариства через публічні засідання своїх конференцій показують науковий бік НТШ. І це тим більше, що доповіді і повідомлення будуть опубліковані в НТШівських виданнях.

Археологічна комісія (голова Л. Крушельницька) більшу частину своїх доповідей присвятила стародавнім часам і суспільствам України, окремо акцентуючи на дослідженнях Я. Пастернака. **Комісія всесвітньої літератури** (голова Р. Зорівчак) основну увагу зосередила на питаннях перекла-

дознавства, з одного боку, — на особливостях перекладів І. Франка, П. Грабовського, сучасника і патрона комісії М. Лукаша, з другого — на загальному аналізі та критиці донесення у перекладах повноти оригіналів.

Два засідання провела **Літературознавча комісія** (голова Я. Мельник), присвячуючи свої зібрання загальній темі „Тарас Шевченко і українська літературна традиція“. Показ цих традицій акумулювався через аналіз творів І. Франка, В. Вин-

ниченка, О. Довженка, В. Щурата та ін. Загальне зацікавлення викликали доповіді М. Ільницького про повні еміграційні видання творів Т. Шевченка та Л. Сеніка „Тарас Шевченко: феномен духу як естетична категорія“. Були виголошені доповіді про „Мотив „чудесного одягання“ у „Слові о полку Ігоревім“, про українську поезію бароко, про „Енеїду“ І. Котляревського, „Передслів'я“ М. Шашкевича. Цікава і цінна проблематика відображена в роботі **Мовознавчої комісії** (голова Н. Хобзей). Вона умовно поділялась на діалектологію, ойконімію та окремі питання правопису української мови (перше засідання), історичну і сучасну лексикологію (друге засідання), а також — 200-річчя М. Шашкевича (повіді Г. Тимошик „Отець Маркіян Шашкевич — перший перекладач Святого Письма українською мовою“).

Комплекс питань з етнології і етнографії, також фольклористики опрацювали на спільному й індивідуальних засіданнях етнографи і фольклористи (керівники Я. Тарас і М. Чернопиский). Доповіді на засіданнях стосувалися появи перших етнографічних праць у Галичині, аналізу історичних і літературних джерел з погляду народознавства та фольклору, їх генези, типології, функцій. Два окремі засідання присвячено конкретним питанням етнографії і одне фольклору.

Спільно **Археологічна, Історична та Комісія спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін** провели засідання, приурочене до 80-ліття від народження історика й архівіста Ореста Мацюка. Окремі засідання в рамках сесії присвячені 100-й річниці Є. Лазаренка, 90-річчю П. Джуля та ін. Позитивним у роботі XXIII Наукової сесії є те, що ряд комісій приурочує свої засідання визначним діячам науки та української культури, наприклад, М. Лисенкові, Я. Пастернакові, А. Рудницькому. Такі заходи слід розвивати у різних формах і напрямках. У наш час глобалізації і неписаного космополітизму багато імен ігнорується і тенденційно забувається. Відомо, що біографістика в Україні донедавна була в непошані. В НТШ діє окрема видавнича серія мемуарного спрямування.

Цінні програми на XXIII Науковій сесії представили Мистецтвознавчі комісії НТШ, а саме **Комісія образотворчого та ужиткового мистецтва** разом з **Інститутом колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ** (голови Р. Яців та І. Завалій), **Музикознавча комісія** (голова О. Козаренко), **Театрознавча комісія** (голова М. Гарбузюк). Основна увага в роботі цих трьох комісій та інституту зосереджувалася як на давньому, так і на сучасному мистецтві, аналізі давніх і сучасних постановок п'єс і т. д. Нині вийшов друком підготовлений **Театрознавчою комісією** ССЛХІІ том „Записок НТШ“.

У царині давньої і сучасної архітектури багато працює **Комісія архітектури і містобудування** (голова Ю. Діба). Нині підготовляє черговий том „Записок НТШ“.

Значний внесок у працю Товариства, зокрема в галузі бібліографії і книгознавства, зробили **Видавничо-поліграфічна комісія** (голова С. Гунько) і **Комісія бібліографії та книгознавства** (голова Л. Ільницька). Слід підкреслити, що члени Комісії бібліографії та книгознавства, крім загальної тематики, чимало зробили і роблять останніми роками для дослідження бібліографічної праці НТШ ХІХ ст., що особливо проявилось під час підготовки 1-го тому Енциклопедії НТШ.

Певні досягнення спостерігаються в **Історико-філософській секції**. Особливо наголосимо на тематичі доповідей **Філософської комісії** (голова А. Пашук), **Комісії семіотики** (голова А. Карась), **Соціологічної комісії** (голова Г. Шерба). Різноманітну проблематику репрезентувала програма **Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін** (голова А. Гречило), де основна увага зосереджувалась на проблемах джерелознавства, сфрагістики, фалеристики, геральдики. Це, однак, не можна сказати про інші комісії, що діють у складі секції. Приємним є деяке пожвавлення останніми двома роками діяльності в **Правничій** (голова Т. Андрусяк) та **Економічній** (голова А. Сташин) комісіях.

Друга велика група комісій НТШ на XXIII Науковій сесії репрезентувала природничо-математичні науки.

Це насамперед **Географічна** (голова О. Шаблій) і **Геологічна комісії** (голова О. Матковський). Програма **Геологічної комісії**, крім доповідей про Є. Лазаренка і В. Сельського, ілюструє проблемні питання геологічних наук, серед яких чимало пропозицій інноваційного характеру в науці щодо

дослідження районів Прикарпаття та Карпат. На вивченні природних систем у Західному регіоні України зосередила свою увагу **Екологічна комісія** (голова П. Третяк). Цінні спостереження подають програми **Комісія проблем лісівництва** (голова С. Генсірук) та **Комісія екотехнологій** (голова Н. Библюк). Перша з них ставить перед собою „проблему збереження та розширення лісоресурсного потенціалу Західного регіону України“ як заporуку природного регулювання клімату та інших явищ. Брала активну участь у XXIII Науковій сесії **Біохімічна** (голова І. Головацький) та **Хімічна комісії** (голова Є. Гладішевський), що підготувала 28-й том у серії „Праці НТШ“. А також — **Комісія математики** (голова М. Притула), **Комісія фізики** (голова Я. Довгий), яка підготувала 8-й том Фізичного збірника у серії „Праці НТШ“ (т. 29). Окремі наукові програми на XXIII Наукову сесію зголосили **Комісія фізики Землі** (голова В. Максимчук), **Комісія матеріалознавства і механіки** (голова Г. Никифорчин, Б. Кіндратський), **Комісія інформатики та кібернетики** (голова Р. Базилевич).

Щороку своїми науковими осягами починає весняну сесію **Лікарська комісія** (голова З. Служинська). Крім професійної тематики, комісія відзначила ювілей Павла Джуля — відомого лікаря, педагога, редактора спеціалізованих видань, мецената, громадського діяча у США.

Проводились засідання в рамках XXIII Наукової сесії НТШ і в осередках. Правда, про них надійшла неповна інформація. Надіслали свої програми лише сім осередків. У цьому, очевидно, якоюсь мірою винна Президія НТШ, яка не веде з

управами осередків повноцінних контактів.

Традиційно найбільшу роботу, в тому числі у рамках XXIII Наукової сесії, проведено у Черкаському, Івано-Франківському, Тернопільському, Сумському та Рівненському осередках. Осередки працюють у багатоступеневих програмах відповідно до структури своїх товариств. Їх аналіз вимагає окремого обговорення, що у наших публікаціях знайде окрему оцінку.

Приємно, що Івано-Франківськ прилучився до серійного видання. Свої програми прислали осередки у Косові, Коломиї.

Оцінку роботи комісій і осередків, а також доповідей, виголошених на Пленарному засіданні, заслухано у виступах*. Голова НТШ подякував керівництву за сумлінну співпрацю на благо Товариства і національної науки.

У залі засідань

* За основу цієї інформації взято доповідь голови НТШ Олега Купчинського.

У фойє зали працювала виставка-продаж книжок, серед яких представлено 11 нових видань, надрукованих у Дослідно-видавничому центрі

НТШ у Львові та інших видавництвах, а також численних книжок, привезених у Львів з осередків Товариства.

УХВАЛА XXIII НАУКОВОЇ БЕРЕЗНЕВОЇ („ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ“) СЕСІЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Львів, 31 березня 2012 р.

XXIII Наукова сесія Наукового товариства ім. Шевченка тривала від 27 лютого до 31 березня 2012 р.

У роботі сесії взяло участь 33 комісії і 7 осередків із різних міст України (Івано-Франківськ, Коломия, Косів, Рівне, Суми, Тернопіль, Черкаси). Всього відбулося 98 засідань і нинішнє Пленарне засідання.

Протягом сесії виголошено 660 доповідей і повідомлень, проведено „круглі столи“, семінари, презентації наукових праць. Усього в роботі сесії взяло участь понад 770 членів НТШ. Двадцять дві доповіді (разом із тими, що виголошені нині) присвячені шевченківській тематиці, три — шашкевичівській. У доповідях гуманітарних і природничо-математичних комісій обговорювалась різноманітна проблематика.

Проведена робота охоплює актуальні проблеми української науки у сфері гуманітарних, суспільних, природничо-математичних, медичних і технічних наук.

Аналіз засідань у рамках березневої сесії Товариства підтвердив загальне зростання наукового рівня у різних галузях наук.

Проаналізувавши програму сесії та заслухавши підсумкові звіти окремих голів комісій та осередків НТШ, учасники XXIII Наукової сесії НТШ вважають за необхідне:

1. Схвалити результати науково-дослідної роботи Наукового товариства ім. Шевченка в Україні за сесійний період 2012 р.

2. Членам усіх комісій та осередків Товариства продовжити науково-дослідну роботу в напрямку актуальних теоретичних і прикладних досліджень, насамперед в ділянці історичних, економічних та інших суспільно-гуманітарних наук.

3. Надалі одним із важливих напрямів діяльності НТШ вважати підготовку серійних видань Товариства, насамперед „Записок НТШ“, „Праць НТШ“, книжок із серії „Визначні діячі НТШ“, монографічних праць із вагомих проблем українознавства. Залучати до цієї справи найкомпетентніших науковців із комісій та осередків НТШ.

4. Продовжити видавничу діяльність НТШ з поступовим утвердженням іміджу Товариства як провідного українознавчого видавничого центру держави.

5. Одним із важливих напрямів роботи комісій та осередків НТШ на поточний рік вважати підготовку другого тому Енциклопедії „Наукове товариство ім. Шевченка“.

6. Підготувати і здати до друку ювілейний 263-й том „Записок НТШ“, присвячений 200-річчю від народження Маркіяна Шашкевича та 150-річчю від смерті Тараса Шевченка.

7. Розробити низку заходів із відзначення 140-річчя від заснування НТШ та розпочати підготовку до їх реалізації впродовж 2013 року.

8. Поглибити творчу співпрацю Президії і адміністрації НТШ з осередками в усіх регіонах України.

9. Сприяти розвиткові української науки шляхом створення галузевих наукових термінологічних словників українською мовою.

10. Активізувати участь НТШ у відродженні та розбудові системи обміну і розповсюдження української книжки через відомі книгарні України і світу.

11. Закінчити підготовку документації щодо апробування видань НТШ у МОН молоді та спорту України як відповідних фахових видань.

12. Членам Наукового товариства ім. Шевченка активізувати висвітлення через засоби масової інформації стану мовної і загальнокультурної сфер суспільного життя в Україні.

13. Для утвердження української свідомості, самоідентифікації, а також почуття патріотизму серед українців, особливо молоді, ініціювати (разом із крайовими НТШ за кордоном) серію наукових публікацій, у яких має бути якомога повніше відображений внесок українців у європейську та світову культуру.

14. Підготувати звернення щодо ідентифікації останків першодрукаря Івана Федорова (Федоровича).

Ухвалено одноголосно на Пленарному засіданні XXIII Наукової березневої („Шевченківської“) сесії НТШ 31 березня 2012 р.

Редакція

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНО-ВИБОРНІ ЗБОРИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА В АМЕРИЦІ

19 травня 2012 р. в лекційній залі НТШ А в Нью-Йорку відбулися Загальні звітно-виборні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. Звітували про свою роботу президент Товариства д-р Орест Попович, члени управи НТШ А каденції 2009—2012 рр., керівники осередків НТШ А Філадельфії, Бостона, Детройта, Вашингтона.

У лекційній залі НТШ в Америці. 19 травня 2012 р.

На пропозицію О. Поповича, який оголосив збори відкритими, присутні вшанували хвилиною мовчання пам'ять тих 23 членів Товариства, які в попередній трирічний період відійшли у вічність. Він повідомив, що за зазначений період до складу Товариства увійшло 62 нові члени. Список нових членів прочитав Василь Лопух. Присутні проголосували за ухвалення запропонованого порядку ведення зборів, обрали Президію зборів на чолі із президентом Романом Воронкою, затвердили персональний склад робочих комісій. Далі були зачитані листи, які надійшли на адресу зборів. Леонід Рудницький прочитав привітання від Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка, наголосивши на особливій відповідальності українських вчених за долю України в нинішніх, несприятливих для науки й культури умовах, які склалися в країні внаслідок „попрання” керівництвом України конституційних основ здобутої в 1991 р. незалежної держави. Були зачитані також вітання голови матірнього НТШ в Україні Олега Купчинського; голови управи НТШ А у 2000—2006 рр. Лариси Онишкевич; голови наймолодшого осередку НТШ у Швейцарії Андрея Лужницького; від Української Вільної Академії наук в США (вітання від імени д-ра Альберта Кіпи прочитала Анна Процик).

У звітній доповіді президент НТШ А Орест Попович розповів про головні здобутки Товари-

ства, що свідчать про подальший поступ у його діяльності: про видання Енциклопедії української діаспори, Шевченківського ювілейного проєкту (для відзначення 200-річчя від народження Т. Шевченка у 2014 р.); про підготовку й обговорення нового Статуту НТШ А (затверджено на Надзвичайних загальних зборах 15 травня 2010 р.); про створення нових наукових структур в НТШ А

(Центр демографічних та соціоекономічних досліджень українців у США, Міжсекційний інститут джерелознавства тощо) та нових осередків НТШ А (у Boston-Cambridge осередок очолила Галина Гринь); про розробку нових сторінок та експонування нових справ із бібліотечного та архівного фондів Товариства на Інтернет-сайті НТШ А. О. Попович наголосив на найважливіших подіях у зовнішній науковій діяльності НТШ А, навів приклади співпраці НТШ А з українцями Північної Америки та співпраці з Україною (широка фінансова підтримка діяльності НТШ

та українського книговидання; зокрема, спонсорство конкурсів молодих математиків). Він зазначив: „Мусите признати, що я залишаю Товариство в далеко кращому стані, ніж воно було у травні 2006 р.“ На закінчення д-р О. Попович висловив подяку всім, хто причинився до успіхів НТШ А за той час, коли він очолював Товариство, а також впевнення, що новообрані управа та президент НТШ А на раменах славних попередників працюватимуть ще успішніше і виявляться достойними виконавцями нових завдань, які очікують НТШ А у складних умовах сучасної історичної доби.

Далі Загальним зборам письмово прозвітували перший віце-президент НТШ А і директор Математично-фізично-технічної секції Роман Андрушків, віце-президент і науковий секретар НТШ А Григорій Грабович, віце-президент та скарбник НТШ А Руслана Россі, голова Стипендійної комісії Олег Воловина, голова Видавничої комісії Василь Махно, голова

Під час голосування

Комп'ютерної комісії Володимир Василяк, голова Комісії членства Володимир Петришин, голова Комісії зв'язків Мирослава Знаєнко, голова Статуткової комісії Адріан Долинський, голова Комісії осередків Галина Гринь, голова Комісії преси Василь Лопух, голова Архівно-бібліотечної комісії Тетяна Кейс, делегат до Світової ради НТШ Анна Процик; директори наукових секцій: Л. Онишкевич (Філологічна) і А. Процик (Історична, Суспільна та Правничих наук); голови осередків: Г. Гринь (Бостон), Богдана Урбанович (Вашингтон), Олена Паливода (Детройт), Ярослав Заліпський (Філадельфія).

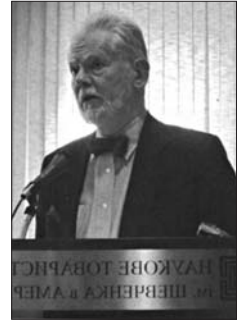
Зі звітом Контрольної комісії виступила її голова Марта Богачевська-Хом'як, яка поінформувала збори про результати перевірки діяльності управи. На її пропозицію збори висловили управі схвалення. Після цього голова Номінаційної комісії Р. Андрушків оголосив список кандидатів у члени управи НТШ А на каденцію 2012—2015 рр. і ствердив, що всі кандидати погодилися обійняти пости, на які вони номіновані.

У підсумку відбулися вибори. Новим президентом НТШ А обрано професора Гарвардського університету Григорія Грабовича. До складу нової управи увійшли О. Мотиль (перший віце-президент), Г. Гринь (віце-президент/науковий секретар), Р. Россі (віце-президент/скарбник), Р. Андрушків (віце-президент), Дарія Дика (віце-президент), Христина Карпевич (протоколярний секретар), Сергій Левков (протоколярний секретар); **голови комісій:** Юрій Добчанський (Архівно-бібліотечна), Василь Махно (Видавнича), Андрій Шуль (Дорадо-правнична і делегат до Світової ради НТШ), Віталій Чернецький (членства), Володимир Василяк (Комп'ютерна), Дарія Дика (Фінансова), Олександр Лужницький (Осередків), Андрій Сороковський (Зовнішніх зв'язків), Василь Лопух (Преси), Адріан Долинський (Статутова), Олег Воловина (Стипендійна), Мирослава Знаєнко (Зв'язків із науковими установами), Орест Попо-

вич (Контрольна), Роман Воронка, Тарас Гунчак, Тетяна Кейс, Альберт Кіпа, Сергій Панько, Володимир Петришин, Андрій Храпливий, Лев Чировський (вільні члени).

З промовою виступив новообраний президент НТШ А Г. Грабович. Він подякував учасникам зборів за честь та виявлену довіру. „Несподіванок у роботі нового керівництва не буде, і ми приймаємо естафету“, — наголосив він. Поточний момент в основних складових роботи НТШ А Г. Грабович охарактеризував як такий, що має свої суперечності, свою „журбу“ і свої „радощі“. За останні два десятиріччя всі ми пережили принаймні два великі розчарування: брак повноцінного державного будівництва після здобуття Україною незалежності 1991 р. та цілковиту зневіру в результатах Помаранчевої революції 2004 р. Він наголосив, що НТШ завжди плекало ідею соборності Української держави, а в післявоєнне лихоліття, коли Товариство було ліквідовано в Україні, відновило свою діяльність за її межами. Попри всі тяжкі обставини незалежна українська наука зберегла свої набутки і кадри. Стосовно сучасних обставин у США та Канаді, то Г. Грабович акцентував на потребі омолодження складу НТШ у Північній Америці, навіть для прикладу імена відомих молодих науковців, у тому й англомовних, зате добрих українців.

„Успішно реалізується ювілейний Шевченківський проект, в якому беруть живу участь нового покоління науковці з України“, — назвав промовець імена українських вчених. Він також зазначив, що

Президент
Наукового товариства
ім. Шевченка
в Америці
Григорій Грабович

в науці не можна примусити когось креативно діяти, все залежить від індивідуальних особливостей: волі, енергії, а для керівників — уміння створити пошукове середовище, заохочувати творче натхнення колег.

Наприкінці Загальні збори окремою резолюцією одобрили діяльність управи НТШ А попереднього скликання та схвалили діяльність попереднього президента НТШ А О. Поповича, подякували йому за багаторічну працю як заступника голови та пресового референта НТШ А, а відтак голови та президента НТШ А. Г. Грабович вручив О. Поповичу Грамоту признання за заслуги, а директор адміністрації Василь Лопух подарував пропам'ятний фотоальбом зі світлинами, на яких закарбовано важливі події протягом більш ніж десяти останніх років діяльності управи НТШ А.

Сергій ПАНЬКО

Управа Наукового товариства ім. Шевченка в Америці.
Сидять зліва направо: Дарія Дика, Роман Андрушків, Галина Гринь, Григорій Грабович, Олександр Мотиль, Роман Воронка; стоять зліва направо: Світлана Андрушків, Марта Богачевська-Хом'як, Володимир Василяк, Василь Махно, Юрій Добчанський, Мирослава Знаєнко, Сергій Панько, Анна Процик, Володимир Петришин, Адріан Долинський, Олег Воловина, Олександр Лужницький, Христина Карпевич, Тарас Гунчак, Василь Лопух, Тетяна Кейс

ЗАГАЛЬНІ ЗВІТНО-ВИБОРНІ ЗБОРИ ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОГО ОСЕРЕДКУ НТШ В АМЕРИЦІ

26 серпня 2012 р. у Домі товариства „Свята Софія“ (Елкінс Парк, ПА) відбулися Загальні звітно-виборні збори осередку Наукового товариства ім. Шевченка у Філядельфії.

Збори відкрив голова Світової ради НТШ академік Леонід Рудницький, який зачитав привітання від президента НТШ А й Світової ради НТШ. Відтак, він представив на розгляд присутніх 1-й т. Енциклопедії НТШ, що його підготувало до друку матірне НТШ у Львові за редакцією Олега Купчинського, а також нові томи „Записок НТШ“. Він, зокрема, наголосив на плідності діяльності НТШ в Україні, яку сьогодні можна прирівняти до „золотих часів Грушевського, Гнатюка та Франка“.

Сидять зліва направо: Ірина Іванкович, Наталія Пазуняк, Дарія Лисий, Марта Тарнавська; стоять зліва направо: Ігор Мірчук, Роман Волчук, Леонід Рудницький, Орест Гаврилюк, Василь Салаяк, Микола Рудницький. Світлина Євгена Партики

Під час звітів члени управи пригадали важливі віхи з історії осередку, а Марта Тарнавська та Леонід Рудницький зачитали два гумористичні вірші про діяльність НТШ А. Наталія Пазуняк підкреслила головну місію осередку — 16-літню працю над Енциклопедією української діаспори: вийшло два томи, присвячені США, нині підготовляється третій. Вона відзначила великий внесок Олександра Лужницького у працю над ЕУД. До нової управи ввійшли Дарія Лисий, Уляна Процюк, Анна Максимович, Ірина Іванкович. Одночасно обрано Контрольну комісію у складі Василя Салаяка, Миколи Рудницького та Ігоря Мірчука. Головою Філядельфійського осередку НТШ А обрано Олександра Лужницького. Складено подяку за довголітню працю попередньому голові — Ярославові Заліпському. Його обрано Почесним головою осередку.

Голова
Філядельфійського
осередку НТШ А
Олександр Лужницький

Новообрана управа намітила ряд конференцій для відзначення важливих ювілеїв української історії, культури і науки: 140-річчя НТШ (1873), 50-ліття виходу на волю Патріярха УГКЦ Йосифа Сліпого, 50-ліття Інституту ім. Липинського у Філядельфії. Осередок продовжуватиме плідну співпрацю із товариством „Свята Софія“ в організації викладів та наукових симпозіумів, творчі зв'язки — з матірнім товариством в Україні.

Прес-секретаріят Осередку

ДІЯЛЬНІСТЬ ОСЕРЕДКУ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА НА КУБАНІ

Незважаючи на катастрофічну асиміляцію українського населення Кубані внаслідок русифікаторської політики імператорського, комуністичного й сучасного режимів Росії, 2003 р. у Краснодарі з'явилася невелика філія Донецького відділення Наукового товариства ім. Шевченка, яка досі безпосередньо контактує з матірнім НТШ у Львові. Очолив НТШ-Кубань професор Краснодарського державного університету культури та мистецтв

Віктор Чумаченко. Вченим секретарем став доцент історичного факультету Кубанського державного університету Анатолій Авраменко. Інші члени НТШ-Кубань — провідний бібліограф й історик книжки на Кубані Аркадій Слуцький, етнолог Валентина Чурсіна, фахівець у галузі народних промислів Кубані Катерина Вакуленко та біолог Святослав Осецький. Не маючи власної поліграфічної бази, НТШ-Кубань свої праці публікувало пере-

важно у збірниках Донецького відділення НТШ, а також у виданнях Краснодарського університету культури та мистецтв.

Останніми роками відомий краснодарський історик української літератури В. Чумаченко неодноразово закликав, щоб кубанські наукові бібліотеки закупували за змогою фундаментальні видання, які друкуються в Україні, насамперед з історії, етнографії й культури, і звичайно ж, про Кубань. Це цілком природно, тому що в Україну „ведуть наші історичні й родовідні коріння, багато кубанців у старовину здобували в Україні освіту, брали участь в її культурному житті, національно-визвольному й революційному рухах. Кубань дала Україні багатьох політичних діячів у ранзі міністрів, водночас третина всіх кубанських селянців, що створювали її аграрну славу, народилися й починали свій шлях у колишніх малоросійських губерніях”¹. На жаль, у кубанських бібліотеках українські книжки, журнали й газети майже скрізь знищені, і нині там набагато простіше ознайомитися з літературою англійською або німецькою мовами. Більше того, серед бібліотекарів поширена безглузда думка про те, що українська мова — чужоземна! Не дивно, що в школах Краснодарського краю віддавна не вивчають української мови, а в Краснодарському будинку книги немає жодної української книжки, зате є чимало виданих у Кабарді. У кіосках не знайдеш українських газет або журналів. Усе це наслідок політики тупої асиміляції, що здійснювалася на Кубані десятиліттями.

Не маючи ніякої підтримки ні від крайової адміністрації Кубані, ні від українських урядовців, кубанські українці представлені невеликими товариствами, діяльність котрих ледве помітна через брак коштів, приміщень і т. д. 2006 р. у Краснодарі зареєстрована Краснодарська крайова громадська організація „Співдружність Кубань—Україна“ (ККГО СКУ), яку заснувала й очолила Ірина Скибицька. Основна мета її — відродження наукових, культурних і громадських зв'язків між Краснодарським краєм та Україною, проведення наукових конференцій, видання збірників статей, сприяння українським дослідникам і діячам культури на території Кубані, а також кубанцям, які прагнуть здійснювати українстичні дослідження або вивчати українську історію, культуру, мову. Від заснування наукову роботу в

цій організації очолював член НТШ-Кубань А. Авраменко.

Краснодарська крайова адміністрація не зацікавлена в існуванні українських громадських організацій на Кубані, тому за короткий час ККГО СКУ тричі була змушена змінювати приміщення під офіс, не отримуючи фінансової підтримки ні від Росії, ні від України. Безрезультатні і неодноразові звернення до Генерального консульства України у Ростові-на-Дону та МЗС України з проханням допомогти українській діаспорі Кубані². Попри все, І. Скибицька організувала вісім наукових конференцій: 8 жовтня 2006 р., 24—25 березня й 21 жовтня 2007 р., 15—16 березня 2008 р., 9 травня 2009 р., 15 травня 2010 р., 10—11 вересня 2011 р. і 5—6 травня 2012 р. У роботі конференцій брали участь історики, філологи, етнографи, природознавці, архівісти, краєзнавці, музейні працівники, вчителі, діячі культури й мистецтва, студенти вищих навчальних закладів, представники громадськості. Учасників конференцій об'єднував інтерес до історії та культури України, а також перспективи співпраці Кубані з Україною. З доповідями виступали відомі українські вчені й представники громадських організацій з Києва, Дніпропетровська, Донецька, Запоріжжя, Одеси, Харкова, Полтави, Кам'янця-Подільського.

На перших шести конференціях головував, а також доповідав А. Авраменко. Його доповіді стосувалися, зокрема, історії створення й діяльності НТШ, державної символіки України, відображення історії Кубані в сучасних історичних атласах України. На конференції у 2008 р. виникла гостра полеміка між кубанськими українцями й ученими України, з одного боку, а також професором Миколою Бондарем і його прихильниками, — з другого. М. Бондар стверджував, що „кубанська балачка“ давно є діалектом російської мови, а прихильники української мови на Кубані відробляють закордонні гроші й працюють на українських сепаратистів, що прагнуть відірвати Кубань від Росії. Підсумки цієї полеміки відображені в статті А. Авраменка „Третя збірка „Кубань—Україна“ і деякі проблеми кубанської україністики”³.

За підсумками цих конференцій надруковано шість збірників статей під назвою „Кубань—Україна: вопросы историко-культурного взаимодействия”⁴, укладач і науковий редактор п'яти

Перша конференція „Кубань—Україна: питання історико-культурної взаємодії”. В президії, зліва направо: Ірина Скибицька (голова Краснодарської крайової громадської організації „Співдружність Кубань—Україна”), Олександр Слободян (голова Краснодарської крайової громадської організації „Українська діаспора. Співдружність”), Анатолій Авраменко (вчений секретар НТШ-Кубань). 8 жовтня 2006 р., Краснодар

¹ Чумаченко В. К. Новые издания по кубанской украинистике // Культурная жизнь Юга России.— Краснодар, 2005.— № 3.— С. 74.

² Скибицька І. М. Из истории одной переписки, или Нужны ли украинцы Кубани Генеральному консульству Украины в Ростове-на-Дону? // Кубань—Україна: вопросы историко-культурного взаимодействия.— Краснодар; Киев, 2010.— Вып. 4.— С. 326—335.

³ Авраменко А. М. Третя збірка „Кубань—Україна” і деякі проблеми кубанської україністики // Кубань—Україна: вопросы историко-культурного взаимодействия.— Краснодар, 2008.— Вып. 3.— С. 6—15; www.ukrainianstudies.org/aus-list/1003/doc00006.doc

⁴ Кубань—Україна: вопросы историко-культурного взаимодействия.— 2006.— Вып. 1; 2007.— Вып. 2; 2008.— Вып. 3; 2010.— Вып. 4; 2011.— Вып. 5; 2012.— Вып. 6.

з них А. Авраменко, у тому числі двох разом із В. Чумаченком. П'ятий випуск присвячений пам'яті Тараса Шевченка, шостий — 170-річчю від народження кубанського письменника й драматурга Василя Мови (Лиманського), який писав українською мовою.

В. Чумаченко, як уже зазначалося, брав участь у підготовці та науковому редагуванні двох збірників „Кубань — Україна...”, в останньому випуску підготував тематичний блок публікацій, присвячений творчості кубанського письменника й драматурга Василя Мови. Видатний українознавець також пише статті до сучасних енциклопедій, що видаються в Україні й Росії, здійснює велику організаторську роботу як голова Кубанської групи членів НТШ. На конференціях він розповідав про знахідки й публікації невідомих раніше листів кубанського етнографа М. Дикарева (1854—1899), який заповів свій особистий архів НТШ і нині він зберігається у Львові.

На конференції 2011 р. В. Чумаченко виступив з доповіддю про життя й творчість Т. Шевченка і його тісні зв'язки з Кубанню. Він звернув увагу на потребу пропаганди творчої спадщини великого Кобзаря на Кубані, пошуку пов'язаних із ним культурних артефактів, а також, що слід розпочати підготовку до святкування 200-річчя від народження поета.

В особистій бібліотеці В. Чумаченка зібрано багато книжок про Т. Шевченка, переклади творів поета мовами народів світу, видання „Кобзаря” різних років, у тому числі надруковані в еміграції. Однак у Краснодарській крайовій науковій бібліотеці імені О. Пушкіна є тільки томи із зібрання творів Шевченка російською мовою, а книжок мовою оригіналу немає зовсім, хоча в 1920-ті — на початку 1930-х рр. тут був відділ української літератури. Це наслідок свідомої антиукраїнської політики, яка проводиться в регіоні з початку 1930-х рр. і донині. Саме тому публікації про Т. Шевченка в збірниках „Кубань—Україна...” і доповіді В. Чумаченка про великого Кобзаря викликають велике зацікавлення.

Відомий історик книги А. Слуцький виступав і публікував повідомлення про українсько-кубанські книжкові зв'язки, а також про свої дослідження долі бібліотеки Києво-Межигірського монастиря на Кубані. З допомогою фінських колег йому вдалося знайти деякі книги із цієї бібліотеки в Гельсінкі, чому він присвятив спеціальну публікацію.

Етнолог В. Чурсіна опублікувала в збірнику „Кубань—Україна...” результати своїх досліджень динамічних процесів у родинній обрядовості чорноморських козаків і їхніх нащадків, біолог С. Осецький — порівняльне дослідження асортименту квітучих рослин Північно-Західного Кавказу і Східних Карпат.

З-поміж українських членів НТШ, котрі публікувалися в збірниках „Кубань—Україна...”, слід назвати Івана Ковальчука та Надію Супрун-Яремко. Один із провідних географів України І. Ковальчук тривалий час працював у Львівському університеті, а сьогодні — в Києві. Н. Супрун-Яремко народилася й здобула освіту на Кубані, а нині — доктор мистецтвознавства, професор кафедри музичного фольклору Рівненського державного гуманітарного університету. Вона здійснила фольклорні експедиції в 62 поселення історичної Чорноморки, де записала понад 1000 народних українських пісень⁵. У збірниках „Кубань—Україна...” дослідниця опублікувала статті „Репресовані” історичні пісні про події 1920—1930-х років ХХ століття на Кубані” і „Виконавські локальні стилі українсько-кубанської етнопісенної традиції”.

Серед інших українських учених, які брали участь у роботі конференцій або які публікувалися в збірниках „Кубань—Україна...”, слід назвати президента Національної асоціації українців, провідного наукового співробітника Українського етнологічного центру Інституту мистецтвознавства, фольклористики і етнології ім. М. Т. Рильського НАН України Галину Бондаренко, заступника директора Інституту історії України НАН України Станіслава Кульчицького, виконавчого директора Інституту суспільних досліджень Владислава Грибовського (м. Дніпропетровськ), докторів історичних наук Анатолія Бойка, Тараса Чухліба, Віктора Брехуненка, Сергія Сегеду, Вадима Задунайського, Дмитра Білого, кандидатів наук Олександра Олійника, Людмилу Маленко, Олега Репана, Оксану Юркову, голову правління Одеської регіональної організації Національної спілки

П'ята конференція „Кубань—Україна: питання історико-культурної взаємодії”. В президії, зліва направо: Володимир Макарчук (керівник української діаспори Ростова-на-Дону), Ігор Кочетов (консул Генерального консульства України у Ростові-на-Дону), Ірина Скибицька, Анатолій Авраменко. 9 травня 2009 р., Краснодар

журналістів України та голову оргкомітету загальноукраїнського конкурсу „Українська мова — мова єднання” Юрія Работіна.

Конференції також пропагують українську культуру. Тому на кожній з них учасники ознайомлювалися з персональними виставками української вишивки кубанських майстринь Галини Палиці та Ольги Ляпунової. Г. Палиця народилася на Лемківщині, тривалий час мешкала в Самборі, а нині живе в селищі Тбіліська. О. Ляпунова народилася у Львівській області, тепер мешкає у м. Кропоткін на Кубані. Але обидві майстрині не забули своєї батьківщини і цю пам'ять відображають у творчості. На конференції 2011 р. були представлені стародавні рушники з традиційною вишивкою, які привезла з Полтавщини доцент Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Короленка Лариса Шаповал.

Таким чином, наукова діяльність кубанських членів НТШ як організаторів конференцій „Кубань—Україна”, редакторів і авторів наукових

⁵ Супрун-Яремко Н. А. Украинский субэтнос на Кубани // Культурная жизнь Юга России.— Краснодар, 2003.— № 3 (5).— С. 55.

збірників відбувається у тісному взаємозв'язку з Краснодарською крайовою громадською організацією „Співдружність Кубань—Україна”. Але для продовження успішної діяльності слід залучати молодих учених. Поширення досягнень української науки на конференціях приваблює молодих кубанських дослідників, але вони не вивчали української мови, а тому потребують стажування в навчальних закладах і наукових центрах Києва й Львова.

Учасники П'ятої конференції слухають Гимн України. Перший ряд зліва направо: член Правління громадської організації „Співдружність Кубань—Україна” Михайло Скибицький, невідома, член НТШ-Кубань Валентина Чурсіна, Володимир Пукиш (м. Анапа), голова НТШ-Кубань Віктор Чумаченко. Другий ряд зліва: член НТШ-Кубань Святослав Осецький.
9 травня 2009 р., Краснодар

Учасники конференції висловили такі пропозиції та рекомендації: 1) боротися проти розгрому історичного центру Краснодару, що продовжується під виглядом „реконструкції”, вимагати знесення незаконно зведених будівель, відновлення зруйнованих архітектурних пам'яток та історичних об'єктів коштом винних; 2) слід виявити публікації (українською та російською мовами), видані на Кубані до війни 1941—1945 рр., щоб зробити копії для архівів і бібліотек, а найцікавіші перевидати; 3) організувати збір спогадів про українізацію, Голодомор 1932—1933 рр., про життя кубанських українців у радянський час; 4) створити недільну школу української мови та культури в Краснодарі, а також факультативні курси української мови у вищих навчальних закладах і школах краю; 5) зробити доступною для жителів краю передплату на українські журнали та газети; 6) створити пункти продажу українських книжок і журналів у книгарнях краю; 7) створити українську бібліотеку в Краснодарі, а в перспективі — Український культурний центр; 8) спорудити пам'ятники жертвам Голодомору 1932—1933 рр. у найбільш постраждалих станицях; 9) організувати в станичних музеях експозиції, присвячені жертвам політичних репресій радянського періоду; 10) відновити українське відділення філологічного факультету Кубанського університету, що існувало до 1932 р., або створити відділення української історії та культури при історичному факультеті Кубанського університету, можливо, при Краснодарському університеті культури та мистецтв; 11) створити кафедру українознавства в Кубанському університеті або в Краснодарському університеті культури та мистецтв для підготовки фахівців з історії та культури України.

Нині у дев'яти вищих закладах освіти Росії (Московському державному університеті ім. М. В. Ломоносова, Московському державному лінгвістичному університеті, Московському державному інституті міжнародних відносин, Дипломатичній академії, Воронізькому, Красноярському і Тюменському державних університетах, Томському державному педагогічному університеті, Уфимській філії Московського відкритого державного педагогічного університету) українстику викладають у складі блоку слов'янської філології. Крім того, потрібні також фахівці із сучасного українського законодавства, економіки, соціології, політології, лінгвістики, літератури тощо. Краснодарський край, де величезна частка мешканців має українське походження, найбільше придатний для організації російського українознавства, що ніяк не можуть зрозуміти в Москві (а місцеве Краснодарське керівництво панічно боїться такої перспективи й чути про це не хоче). Нечисленні українсти Кубані сподіваються на продовження сумісних наукових і культурних контактів з Україною на користь обох держав.

Діяльність кубанських українстів привернула до себе увагу навіть за межами Росії та України. Німецький дослідник Ян Ягелло-Шонфельдер опублікував у 5-му збірнику статтю про український Голодомор 1932—1933 рр. Голова Асоціації українців Канади Роман Сенькус постійно надсилає у Краснодар важливу наукову інформацію. Нещодавно організація отримала допомогу від Юрія Яворського з Торонто.

Однак від українських чиновників, які відповідають за зв'язки з діаспорою, кубанські українсти не мають підтримки. На сайті <http://zakon.rada.gov.ua> можна ознайомитися з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2008 р. № 668-р — це план першочергових заходів на 2008—2009 рр. стосовно зв'язків з українцями, що проживають поза межами України. Тут згадуються заходи, які торкаються українських громадських організацій у Краснодарському краї: організаційно-методична підготовка відкриття кафедри українознавчих дисциплін на базі Кубанського державного університету і, разом із Краснодарською крайовою громадською організацією „Співдружність Кубань—Україна”, реалізація таких проектів як вивчення українського етносу на Кубані, створення української бібліотеки в Краснодарі, а також підготовка монографій „Українці на Кубані: аналіз етнотомографічної історії”, „Українці в 1932—1933 рр.: досвід виживання у тоталітарному суспільстві”, „Кубанські українці в пошуках ідентичності: історія та сучасність”. Цілком імовірно, що всі ці проекти були б реалізовані, якби українські організації, розташовані на території РФ, одержували реальну підтримку.

Учасники П'ятої конференції.
Віталій Бондар та
Віктор Чумаченко.
9 травня 2009 р., Краснодар

ВШАНУВАННЯ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО У ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОМУ ОСЕРЕДКУ НТШ А

Заходами осередку НТШ у Філядельфії, за сприяння та підтримки НТШ в Америці, відзначено 120-ліття від народження Патріярха Йосифа Сліпого (1892—1984). Співорганізаторами конференції „День Патріярха 2012“, яка відбулася 25—26 лютого 2012 р., були товариство „Свята Софія“ в США, Філядельфійська архієпархія Української католицької церкви, Українська католицька освітня фундація в Чикаго та Ля-Саль Університет.

25 лютого в приміщенні каплиці Ля-Саль Університету відбулась наукова англomовна частина конференції. З доповідями виступили о. Іван Дацько (Рим, Італія), о. Іван Кащак (Стемфордська єпархія), о. Андрій Онуферко (Оттава, Канада), Карім Шелкенс (Тилбург, Голландія), Вільям Тай (Аллентаун, США).

26 лютого, в катедрі Непорочного Зачаття у Філядельфії, Високопреосвященний Стефан Сорока, Митрополит-Архієпископ Філядельфійський відслужив заупокійну Архиєрейську Божественну Літургію за бл. п. Патріярха Йосифа Сліпого у співслужінні з о. Іваном Дацьком, о. Андрієм Онуферком, о. Мар'яном Проциком та о. Іваном Демковим. У своїй проповіді о. Іван Дацько, довголітній секретар Патріярха Йосифа, наголосив на багатогранності особи Ісповідника Віри, який був і Пророком для своєї пастви. „Нашим святим обов'язком є не лише пам'ятати про цю історичну постать, але зберегти його насліддя, його спадщину, його візію нашої Церкви [...] Кожен із нас повинен сказати: дякую Тобі, Патріярше, за Твоє мучеництво, за Твоє терпіння, за Твою спадщину та Заповіт“, — наголосив проповідник.

Відтак, у приміщенні катедральної зали відбулася україномовна частина конференції, присвячена спогадам про Блаженнішого Йосифа. Молитвою та вітальним словом до присутніх відкрив святкування Високопреосвященний Стефан Сорока. Він, зокрема, зазначив, що День Патріярха привертає увагу широкої громадськості до внеску цього безкомпромісного Патріота і Проповідника у життя нашої Церкви, яку Патріярх Йосиф прагнув бачити чинною. Описля ведучий програми О. Лужницький зачитав вітання до учасників конференції, які надійшли від Патріярха Святослава (Шевчука), Блаженнішого Любомира Гузара, Надзвичайного й Повноважного посла України в США Олександра Моцика, Генерального консула України в Нью-Йорку Сергія Погорельцева. Голова осередку НТШ у Філядельфії Ярослав Заліпський зачитав вітання від президента НТШ А Оresta Поповича.

Мемуарну частину розпочав о. Іван Дацько, директор Інституту єкуменічних студій Україн-

ського Католицького Університету (УКУ), голова Релігійного товариства „Свята Софія“ в Римі, один із найближчих співробітників Патріярха Йосифа Сліпого. Використовуючи прозирки, о. Дацько поділився із присутніми своїми спогадами про Блаженнішого Йосифа, починаючи з його повернення із заслання. Це був час обрання нового Папи Павла VI та Другого Ватиканського собору, коли почалася нова сторінка в історії Церкви. Тоді о. Дацько звернувся до Блаженнішого Йосифа із проханням прийняти його під свою юрисдикцію як священика у Львівській архієпархії й Галицькій митрополії. Згодом о. Дацько став особистим секретарем Патріярха і виконував цю функцію впродовж останніх восьми років життя Йосифа

Митрополит Йосиф Сліпий.
Фото 60-х рр. XX ст.

Сліпого. Блаженніший, за словами доповідача, мав великий вплив на українців „у розсіянні суцях“, закликаючи: „Народе український, будь собою!“ Він був великим Патріотом своєї землі і навіть на чужині створив острівця України, передусім в образі собору святої Софії у Римі, посвячення якого звершив Папа Павло VI 27—28 вересня 1969 р. Римський Архієрей подарував українцям мощі св. Климента Папи, які Блаженніший вмурував у престіл собору. Роки, проведені на службі в Патріярха Йосифа, були для о. Дацька вирішальними у його подальшому служінні. Нині він відповідає за збереження та відновлення собору святої Софії. Відвідуючи українські громади на поселеннях, він проповідує спадщину Патріярха Йосифа, несе свідчення невтомності Ісповідника Віри та мучеництва за вірність Римському Престолові.

Всечесніший отець-доктор Андрій Онуферко був свого часу учнем Блаженнішого Йосифа Сліпого під час студій у Римі, де здобув ступінь доктора у царині біблійного богослов'я у Папському Університеті Урбаніяна. Сьогодні він викладає в Інституті східнохристиянських студій ім. Митрополита Андрея Шептицького Університету св. Павла в Оттаві (Канада), є духівником Української Католицької семінарії Святого Духа, деканом Монтреальського деканату Торонтської єпархії та Східної Канади. О. Онуферко — експерт у галузях східнохристиянської герменевтики та тлумачення біблійних текстів. У своїх спогадах доповідач змалював постать Патріярха Йосифа як надзвичайно вимогливої людини, головнo до себе самого. Він детально опрацьовував свої проповіді, регулярно читав Святе Письмо, вдосконалювався духовно, даючи цією поставою гідний для наслідування приклад для студентів. Проте, попри всю харизматичну велич своєї особи, Блаженніший відзначався почуттям гумору та безмежним патріотизмом. Він прищепив своїм питом-

цям свідомість українця, свідомість належності до Східного обряду із його рідним староруським Київським благочестям. Як зазначив о. Онуферко, для Патріярха Йосифа свята Софія та УКУ були своєрідною амбасадю, клаптиком української землі. Він був „іконою Української Греко-Католицької Церкви, іконою її терпіння й іконою її величі“. Як відомо, Блаженніший був науковцем. Він заохочував та допомагав студентам у їхньому бажанні здобувати освіту: 1980/1981 н. р., за благословенням та за підтримки Патріярха Йосифа, тодішній студент Андрій Онуферко відбудував студії в Єрусалимі. Наука була пристрастю життя Йосифа Сліпого. Це о. Онуферко із трепетом відчув, коли в травні 1984 р. передав до рук Блаженнішого копію своєї докторської дисертації: „Кращого призначення я не міг отримати, ніж та іскра радості та вдовolenня від наукової праці, яку я бачив в його очах“. Свою доповідь він закінчив словами апостола Петра, зверненими до Христа на горі Тавор: „Господи, добре нам тут бути!“ (Мт. 17:4).

Всечесніший о. Мар'ян Процик також був вихованцем Блаженнішого Йосифа. Сьогодні він парох Української католицької церкви св. Миколая в Боффало (Н.-Й.), декан Боффалівського деканату Стенфордської єпархії та Духовник Ліги українців-католиків в США. Студії відбудував у Сараєві (Боснія) і Римі (Італія). Іерейські свячення отримав з рук Блаженнішого Патріярха Йосифа Сліпого 21 листопада 1980 р. на Студіон, в Кастельгандольфо поблизу Рима. 5 років перебування з Ісповідником Віри утвердили о. Процика у вірі, а його слова „Пізнай себе, буде з тебе“ глибоко вкарбувалися „у моїй пам'яті, провадили і далі провадять мене“. Доповідач говорив про духовні науки та настанови, які Блаженніший давав своїм студентам і які стали своєрідним дорожнім каменем для багатьох із них, у тому числі — для о. Процика: „великого бажати, щоб велике досягнути“, не боятися перешкод (недарма на гербі Патріярха написано: *Per aspera ad astra* — Через терни до зірок), робити „добро незалежно, чи хтось відплатиться вам за це, чи ні, і в який спосіб відплатиться“, „не засуджувати інших“, „не навчати нічого, якщо не з переконанням“, „не хвалитися здобутим, немов це моя заслуга, знаючи, що все приходить від Господа, і ласка, і можливість, і сила“, „зрозуміти, що я безсильний, але що сила в Господі“, слід бути наверненим фарисеєм і розкаяним митарем в одній особі, бо тільки в такій формі їх можна наслідувати. Блаженніший нагадував своїм студентам, що „наша Церква потребує святих і національно свідомих священників“, які були б готовими до переслідування, „бо ніколи не знати, коли доведеться засвідчити нам належність до Христа“. Для доповідача та його товаришів Патріярх Йосиф був „світлим прикладом, як ставитися до терпіння, як його приймати, і як доходити до перемоги. Все тяжке, що приходить на нас, є допуст Божий, щоб ми загартувалися, стали сильні-

шими“. Він умів визнати помилки і якщо потрібно, змінити свою думку. Підсумовуючи, о. Процик зазначив, що „Блаженніший навчив мене, як залишитися спокійним у кожній ситуації. Все минає, і труднощі минуть, і випробування. Важне, щоб пізнати себе, щоб великого бажати, не забуваючи при тім про молитву, бо, як нам часто благопокийний Патріярх нагадував: „Мої Дорогі! Пам'ятайте: без Бога ані до порога“.

Професор-емерит Університету Ля-Саль, професор україністики при Пенсільванському університеті, професор Українського вільного університету в Мюнхені (Німеччина), президент Світової ради НТШ — акад. Леонід Рудницький розповів про кілька моментів перебування із Патріярхом Йосифом, якому він завдячує дар віри та духовності. Опинившись свого часу у ролі непроханого свідка особистої молитви-розмови Блаженнішого із Богом, Л. Рудницький мав нагоду відчутти глибину духовності Ісповідника Віри, яка дала йому натхнення стати свого роду „воїном Патріярха“, втілюючи його ідеї в житті

головно як відданий голова товариства „Свята Софія“ в США та член Патріярхального товариства. За словами доповідача, „Блаженніший виликував нас від комплексу меншовартості і сьогодні не повинно бути жодного українця, котрий би цурався своєї спадщини“.

Наприкінці конференції О. Лужницький зазначив, що кожен із доповідачів „має дещо з нашого Патріярха“ і намагається у свій спосіб продовжувати його місію у сучасному світі. Подібно товариство „Свята Софія“, яке заснував

1974 р. Блаженніший Йосиф, плекає любов Патріярха до науки та зберігає відданість його ідеям.

Від імені Патріярхального товариства виступила його голова Рома Гайда, яка ознайомила присутніх з історією та діяльністю журналу „Патріярхат“, що його започаткував Блаженніший Йосиф Сліпий. Представник Української католицької освітньої фундації в Чикаго (УКОФ) Марта Коломиєць розповіла про головну місію УКОФ: підтримувати розвій УКУ, заснованого 1963 р. зусиллями Патріярха Йосифа. На закінчення Л. Рудницький висловив подяку організаторам та учасникам Дня Патріярха 2012, звернувшись до Високопреосвященного Стефана Сороки з пропозицією сприяти поширенню ідеї організації відзначення 50-ліття звільнення з неволі Ісповідника Віри Йосифа Сліпого 2013 р. у Гроттаферрата (Італія). У день народження Блаженнішого Любомира Гузара, який випав саме на день конференції, присутні привітали його заочно гучним многоліттям.

Конференція відбулася за підтримки товариства „Свята Софія“ в США, Наукового товариства ім. Шевченка в США, Української католицької освітньої фундації в Чикаго, Української федеральної кредитової кооперативи „Самопоміч“ у Філадельфії та Фундації Володимира Рака в США.

Осередок НТШ у Філадельфії

Учасники конференції, зліва направо: Альберт Кіпа, о. Мар'ян Процик, Рома Гайда, о. Андрій Онуферко, Леонід Рудницький, Високопреосвящений Стефан Сорока, о. Іван Дацько, Олександр Лужницький, Ярослав Заліпський

ЖЕРТВОДАВЦІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У 2012 РОЦІ

Від імени управи та Президії НТШ складаю щиро подяку жертводавцям, які відгукнулися на наш заклик надати допомогу для продовження наукової праці нашої найстарішої наукової установи — НТШ в Україні. У час, коли Україна була поділена між Росією та Австрією, з'являється задум створити НТШ як першу громадську інституцію, котра мала стати національною академією наук. Так було тоді у багатьох недержавних слов'янських країнах. Товариство постало 1873 р. у Львові як перша наукова україномовна інституція України і як перший зародок соборності України. Сприяли цьому українські діячі із Східної України — Олександр Кониський, Дмитро Пильчиков, Михайло Жученко, а особливо Єлизавета Скоропадська-Милорадович, до яких долучились 32 жертводавці із Галичини. Вони стали офіційними засновниками Товариства.

Появу НТШ з ентузіазмом сприйняла українська громадськість. У Товаристві для подальшого розгортання праці, передусім видавничої і навчання молоді було згромаджено понад 13 доброчинних фондів (фонди П. Пелехіна, Т. Дембицького, Д. Мордовця, О. Кониського, А. Бончевського та ін.), на базі яких НТШ розгорнуло свою діяльність і зробило вагомий внесок у розвиток національної науки. Так тривало до 1914 р. Під час Першої світової війни більша частина названих фондів, на жаль, втрачена, решта — 1939 р., коли у Товариства відібрали все майно, а 14 січня 1940 р. його ліквідовано. Тоді, як відомо, частина його членів на чолі з головою Іваном Раковським опинилась за кордоном і 1947 р. відновила НТШ в Західній Європі; частина, яка залишилася в Україні, припинила діяльність у страху за життя, а іншу було знищено (зникли безвісти Роман Зубик, Карло Коберський, Кость Левицький, Володимир Старосольський і Кирило Студинський).

У 1989 р. відроджується НТШ у Львові завдяки активним заходам професорів вишів і АН УРСР Романа Кучера, Ярослава Підстригача, Євгена Гладішевського, Володимира Панасюка, Олега Романіва та інших, а також крайових товариств НТШ в Європі, США, Канаді та Австралії. Слід відзначити ініціативу тодішнього голови та секретаря НТШ Америки (США) Ярослава Падоху

і Леоніда Рудницького, голови НТШ Канади Богдана Стебельського, які допомогли в науково-організаційному аспекті відродження Товариства і створили для діяльності НТШ у Львові (1991—1992) грошовий стабілізаційний фонд. Він понад 20 років слугував НТШ для наукової праці Товариства в Україні (з певними доповненнями) включно до 2010 р. За весь цей час НТШ, на жаль, не удостоїлось державної підтримки для своєї праці, незважаючи на всі звернення до уряду України різних каденцій, хоч Товариство було від початку і є досі установою, яка працює для національної науки. Державні чинники України не розуміють вагомої його праці і не підтримують НТШ (протягом 1990—2012 рр. Товариство провело десятки наукових конференцій, симпозіумів, академій, видало бл. 800 книжок, численні періодичні видання). Чи не соромно, щоби наукова установа, котра успішно діяла впродовж багатьох років і діє сьогодні (на наступний рік НТШ святкує 140 років від заснування) у незалежній Україні, яка пережила різні режими, мала проблеми із фінансуванням. Чому таке мачушине трактування НТШ в Україні? Невідомо нікому...

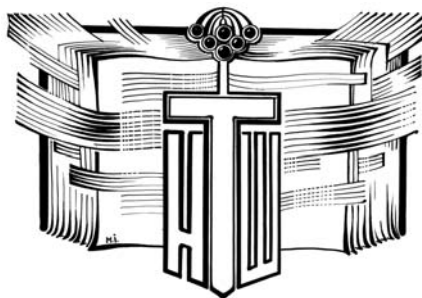
Беручи це до уваги, ще раз щиро дякую від імени управи та Президії Товариства за Ваше розуміння ролі і значення Товариства і даровані гроші для продовження наукової праці матірнього НТШ в Україні.

Список осіб-жертводавців доброчинних внесків для НТШ в Україні за 2012 р.: **Борис Білінський** — 1000 грн.; **Петро Білоніжка** — 1000 грн.; **Тетяна Крушельницька** — 500 грн.; **Роман Кушнір** — 1000 грн.; **Олександра Матешук-Вацеба** — 1000 грн.; **Ігор Мриглюд** — 1000 грн.; **Любов Петрух** — 1000 грн.; **Роман Пляцко** — 1000 грн.; **Зиновія Служинська** — 500 грн.; **Олександра Служинська** — 500 грн.; **Ігор Стасюк** — 1000 грн.; **Платон Третьак** — 1000 грн.; **Дмитро Федасюк** — 1000 грн.

Всього на 20 вересня 2012 р. у касу НТШ надійшло 11 500 грн.

Дякую!

*Олег КУПЧИНСЬКИЙ,
голова НТШ в Україні*

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

ПСАЛМИ ТАРАСОВІ: ЕТНОКАНОНІЗАЦІЯ
БІБЛІЙНОГО ЖАНРУ

*Пініє псалмовъ есть избранно Богу,
Душъ нашихъ скверну омываетъ многу:
Старыхъ утіха, юныхъ украшеніє,
Ума старчество і совершеніє —*

рядки із віршованої передмови до українського рукописного співаника¹ XVIII ст. свідчать про особливе значення сакральної пісенності у традиційному суспільно-культурному житті українців. Тяглість цієї духовно-богогласної спадщини М. Возняк виводив ще з княжих часів, коли відразу „по прийнятті християнства“ Україна дістала церковно-релігійну поезію „в церковних співах, псалмах, гимнах, канонах і окремих піснях, написаних на зразок псалмів“². А вже на зламі XX—XXI ст. у передмові до антології української релігійної поезії за тисячу літ „Слово Благовісту“ Т. Салига розвине цю тезу до концептуальної етнопсихологічної формули: „...релігійність як світогляд, а поетичність як засада людської натури, як категорія психологічна — це наша праоснова, це фундамент нашого духовного розвою, це материк, з якого починається українське поетичне слово. Єдність релігійності й поетичності є якраз тим, що формувало, що різбило наше художнє слово протягом століть“³.

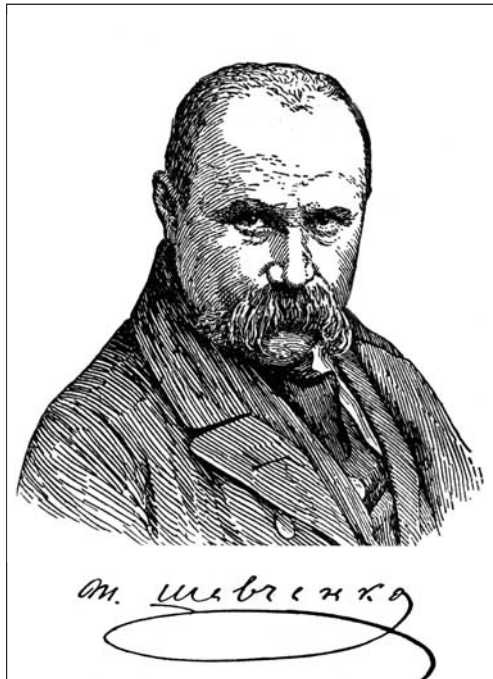
На синтетичній гармонійності релігійного та поетичного первнів у структурі української національної ментальності наголошували чи не всі найвідоміші дослідники — від засновника етнопсихологічних студій М. Костомарова до авторитетних діяспорних теоретиків у вивченні етнічних психічних підвалин І. Мірчука та В. Янева. З огляду на це, літературознавче осмислення естетично-світоглядної специфіки Шевченкових переспівів Давидових псалмів не втрачає своєї наукової актуальності і належить до аналітично перспективних

напрямів сучасного шевченкознавства. Водночас варто пам'ятати й про методологічне застереження Є. Сверстюка, згідно з яким, не на всі прояви творчого поетового генія можна „наводити фокус логічної аналізи“⁴, бо в поодиноких випадках вона інтерпретаційно безсила.

Історико-біографічного фактажу, що ілюструє періодично послідовне звернення Тараса Шевченка до сакральних біблійних текстів, є вдосталь, аби не спиняти тривалішої уваги на потвердженні численних прикладів Кобзарєвого вчитування у „зримій тії скрижалі“ богонатхненної вічної книги, а цілком прийняти методологічно узагальнену репліку Ю. Шевельова: „Постійне, ненастанне зацікавлення, — навіть не зацікавлення Біблією, а занурення до неї — річ відома, воно знаходить своє потвердження в численних [...] поезіях Шевченка, в його листах і Журналі...“⁵.

Однак значно важливішим видається з'ясування мотиваційних структур апеляції до поетичної риторики Святого Письма. Можна погодитись з твердженнями М. Тершаковця, що Шевченко

звертався до переспівів псалмів у найвищій точці певної лінії своєї творчості. Вперше це було в період „трьох літ“: „коли вичерпав усі людські засоби аргументації, — він закінчив свої історіософські міркування переспівом десяти Давидових псалмів: 1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149, неначе шукаючи найвищої інстанції, тобто Божої, висловленої устами пророка Давида“. Вдруге — після повернення із заслання, коли „побачив пекло, в якому жив тоді його нарід у християнській Росії, коли він зобразив це пекло в низці віршів, він завершив зображення соціального, політичного та морального стану Росії знову переспівами з св. Письма“⁶.

¹ Возняк М. Історія української літератури (віки XVI—XVIII). — Львів, 1924. — Т. III. — Част. 2. — С. 298.

² Там само. — С. 299.

³ Салига Т. Молимося, Боже єдиний... // Слово Благовісту: Антологія української релігійної поезії / Упоряд. Т. Ю. Салига. — Львів, 1999. — С. 7—8.

⁴ Сверстюк Є. Рік високого сонця // Сверстюк Є. На святі надій: Вибране. — К., 1999. — С. 352.

⁵ Шевельов Ю. Слово впроваду до Леоніда Плюща як шевченкознавця // Плющ Л. Екзод Тараса Шевченка: Навколо „Москалевої криниці“: Дванадцять статтів. — К., 2001. — С. 9.

⁶ Тершаковець М. У століття смерті Шевченка // Збірник на пошану сімдесятиріччя народин Романа Смаль-Стоцького. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1963. — С. 108.

Маючи на меті проаналізувати процес етноканонізації конкретного біблійного жанру, а саме жанру псалмів, за чітко окресленими текстами з поетового перекладацько-переспівного арсеналу, обмежимося розглядом сакрально-мистецького декалогу, тобто тих десяти піснеспівів, „екстатичний ліризм” яких наприкінці 1845 р. був перетоплений „кипучою кров’ю” Шевченкового поетичного темпераменту з урочистої старозавітної стилістики в етично освячену літургію національно-релігійної символіки. Уточнимо, що поняття „канон” і в переносному значенні зазвичай виступає семантичним відповідником концепту „мірило”, під чим розуміємо не лише вузьке, церковно окреслене „правило віри, що нам передане попередниками у вірі”⁷, а дещо ширше — як певний усталений морально-світоглядний й етико-естетичний імператив.

Хрестоматійно мандрівним біографічним сюжетом, що вперше з’являється у заснованих на промовистій автопсії російськомовних повістях самого Кобзаря, а згодом повторюється чи не в кожній більш-менш об’ємній життєписній шевченкознавчій розвідці, є юнацький спогад про дякову науку. Приймаючи амбівалентність макрокосмічної символіки у поетових переспівах біблійного жанру, Є. Сверстюк риторично акцентує на неабиякій його обізнаності з текстами Святого Письма, початок якої так само виведений ще зі шкільної лектури. „У псалмах Давидових,— зазначає він,— Бог — теж неоднозначний образ: там є елемент суперечки, є сумніви й докори. Але хто з нас знає псалтир так, як знав Шевченко „ще в школі, таки в учителя дяка”⁸. Дещо розлогіший варіант цієї тези пропонує І. Дзюба в одному з найновіших досліджень „Тарас Шевченко: Життя і творчість” (2008). Він слушно зауважує, що „Шевченко читав дещо з псалмів ще в часи навчання у дяків, читав і переспіви Григорія Сковороди, і ці глибокі дитячі враження великою мірою визначили його духовний світ, а частини поетичний темперамент і навіть лексику”⁹.

Щоправда, І. Франко ще на початку минулого століття, розбираючи критичну розвідку В. Щурата, висловив певні сумніви у цілковитій справедливості такого підходу з огляду на його наукову ризикованість. „Робити висновки,— пише він у статті „Шевченко і критики”,— на підставі того, що поет учився читати на Псалтирі, а вивчившись і пробуваючи в дяка (досить коротко), ходив читати Псалтир до мерців — на наш погляд абсолютно не можна. Є між нами старші люди, які тут, у Галичині, переходили також подібну школу: вчилися на Псалтирі, ходили його читати до мерців і нічого не розуміли, як ми знаємо від них самих. А що люди тішилися їх гарним читанням, се також не доказ: люди слухають читання тому, бо Святе Письмо, але не тому що розуміють читане”¹⁰. Врешті, власне цей таємничено-ораторський аспект псалмо-декламаторського мистецтва увиразнив і сам Шевченко в повісті „Княгиня”: „Я знав почти всю Псалтырь наизусть,— прига-

дував він,— и читал ее, как говорили слушатели мои, выразительно, т[о] е[сть] громко. Вследствие такого моего досужества не был в селе похоронен ни один покойник, над которым бы я не прочитал Псалтыри”¹¹.

Зауважимо, що, за свідченнями авторитетного Кобзарєвого біографа П. Зайцева, „у сільських церковних метриках тих часів, у рубриках про смерть, найзвичайніша річ — записи такого змісту, як „умеръ отъ побоевъ прикащика” або „умеръ отъ наказанія розгами...”¹² Отож сповненні функціональних обов’язків дяківського сану у закріпаченому селі, крім міцного мнемонічного засвоєння псалмового репертуару, ознаменувалося ще й нагромадженням чи не всуціль морально негативного досвіду від зіткнення з проявами соціальної жорстокості й національного гноблення, які призводили до людського трагізму, що ними була перенасичена тодішня суспільно-побутова мапа України.

Своєрідне оприявлення доволі невтішних споминів з дитинства відбулося у часі чергової подорожі Україною 1845 р., восени якого Шевченко й вичерпав, на думку М. Тершаковця, „усі людські засоби аргументації” і максимально наблизився до потреби творчо використати поетико-символічні ресурси Святого Письма. Нагадаємо, що перелік цих „усіх людських аргументаційних засобів” справді вражає, бо безпосередньо напередодні переспіву Давидових псалмів він за якихось два місяці написав такі твори, як „Єретик”, „Сліпий”, „Великий льох”, „Стоїть в селі Суботові”, „Наймичка”, „Кавказ”, „І мертвим, і живим...”, „Холодний Яр”. До того ж, варто погодитися із заувагами Є. Сверстюка, що „мотив відповідальності за провини історичні й особисті”, який є наскрізним у перелічених ліро-епічних маніфестаціях періоду „трьох літ” — „це теж біблійний мотив”¹³. Однак цю релігійну імпліцитність могли виявити лише інтелектуально спроможні особистості, а більшість сучасних поетів прозорішої ілюстрації релігійних почувань, попри те, що за етнопсихологічними спостереженнями М. Костомарова в них наявне „міцне почуття Божої всеприсутності, душевна скруха, внутрішня розмова з Богом, тайне думання про Божу

Тарас Шевченко.
Псалми Давидові.
Петербург, 1860 р.

⁷ Острозька Біблія: Вступи, гравюри, дослідження.— Львів, 2005.— Т. 77.— С. 92.

⁸ Сверстюк Є. Феномен Шевченка // Сверстюк Є. На святі надій: Вибране.— К., 1999.— С. 309.

⁹ Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість.— К., 2008.— С. 283.

¹⁰ Франко І. Шевченко і критики // Шевченкознавчі студії.— Львів, 2005.— С. 336.

¹¹ Івакін Ю. Коментар до „Кобзаря” Шевченка: поезії до заслання.— К., 1964.— С. 354.

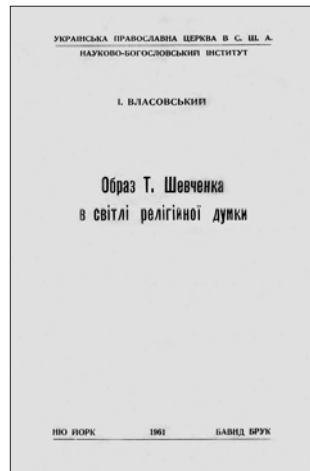
¹² Зайцев П. Життя Тараса Шевченка.— К., 2004.— С. 162.

¹³ Сверстюк Є. Рік високого сонця // Сверстюк Є. На святі надій...— С. 352.

волю над собою, сердечний порив у світ недовідомого, таємного, радісного...¹⁴ Таким чином, доволі інертна рецепція сучасниками історико-викривальних Шевченкових настанов. Надто стримана їх реакція різними голосами, ширяння „над Великим льохом у Чигрині, над тінню Яна Гуса в Празі, над Кавказом, кров'ю политим, над мертвими і живими, і ненародженими земляками в Україні і не в Україні, над хатою наймички, яка не має права назватися матір'ю свого сина”¹⁵ спричинилися до того, що поет „відчув себе покликаним читати народу Божії глаголи”, бо саме „від них іде дух і усвідомлення вищої місії слова, здатного з Божою допомогою змінити світ.

*Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи*¹⁶.

Передшевченківська традиція інтертекстуального засвоєння символічної структури та специфічної ритмомелодики Давидових піснеспівів сягає своїми коренями у княжі часи. Зокрема, псалми були хлібом насущним для великого письменника українського середньовіччя, князя Володимира Мономаха, який широко включив їх у свої тексти. У його „Повчанні” містяться цитати з таких псалмів: 41, 55, 58, 62, 32...¹⁷, а імперативна тональність цієї яскравої середньовічної пам'ятки скерована на утвердження базових етноетичних засад звичаєвої традиції, як-от у такій поведінковій настанові: „Більше усього убогих не забувайте, а скільки можете, годуйте їх і за права вдовиці піклуйтеся самі”¹⁸. Згодом, уже в XVIII ст. зерна біблійної істини щедро проросли у поетичному ландшафті „Саду божественних пісень” Григорія Сковороди, певна стилістична віддаленість більшої частини їх від живої народної мови зашкодила загальному поширенню їх та достатньо ефективному впливу на структурування новітнього етноестетичного канону. Проте потужна гравітація абсолютного неординарного на той час „мисленого дерева” цього видатного філософа максимально наблизила його світоглядну систему до релігійних стратегій Кобзаря, а відтак, як цілком переконливо доводить Б. Криса, Т. Шевченко йшов до Сковороди як „до узагальненого досвіду тієї національної свідомості,

Титульна сторінка видання Івана Власовського „Образ Т. Шевченка в світлі релігійної думки”. Нью-Йорк, 1961 р.

яка формувалася протягом XVI—XVIII століть”¹⁹.

Цікаве й те, що майже у той самий час, коли Шевченко у В'юнищах переспівує поетичні одкровення біблійного царя Давида, в Галичині провідний будитель національного відродження Маркіян Шашкевич творить живу народною мовою власні оригінальні тексти релігійно-речитативного характеру, стилізуючи їх цілком у дусі канонічного богослужбового Псалтиря. У „Псалмах Русланових” — саме так назвав поет свій сакральний триптих, пронумерований не арабськими цифрами, а церковнослов'янськими літерами, — домінує християнська ідея одвічної Богоприсутності у людському житті, адже Бог — це „Той, що велів Нічому зродити світи, величнє сонце и місяць и тми звїзд, що велів темноті перекинутися в світло, з которого долоні сверкнули огні і вдарили води, котрого невидиме око видит гадки душ наших, котрий спрят собою безначаток і безконец, которого сердце всіму світу сердце, а воля гаразд всіх віков і всіх сторон щастія”²⁰. На думку Л. Сеника, одним зі стимулів до творення псалмів було Шашкевичево священицьке покликання, а його оригінальні твори свідчать про „глибоке мислення поета в руслі християнської релігії та філософії”.

Дещо іншим світоглядним форматом прикметна Шевченкова потреба актуалізації старозавітного художньо-молитовного космосу, що виникла у нього після написання викривально вільнодумних ліро-епічних шедеврів, зокрема поем „Єретик” і „Кавказ”, „огнисті ін-

Обкладинка видання Дмитра Бучинського „Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка”. Лондон; Мадрид, 1962 р.

„Кавказ”, „огнисті ін-вективи” яких оголили гіперчутливий релігійний нерв Кобзаря, оприявнили його неперебутній пророчий дар та продемонстрували тривогу за „богопокинутість людства, що невдовзі стане однією з головних тем європейської філософії”²¹. У цих творах Шевченко безжально десакралізує та безкомпромісно демаскує псевдонабожність католицького церковного кліру й прислужницьку політику російського офіційного православ'я. Творче переосмислення при цьому яскравих постатей з чеської середньовічної історії

та періоду визвольної героїки кавказьких етнічних спільнот утвердило Д. Чижевського в переконанні, що „Шевченко має перед собою зовсім не якусь одностайну, єдину „релігію”, „релігійність”,

¹⁴ Янів В. Релігійність українця з етнопсихологічного погляду // Нариси до історії української етнопсихології.— К., 2006.— 244.

¹⁵ Сверстюк Є. Рік високого сонця.— С. 344.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Біблія. Святе письмо Старого і Нового завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами / [Пер. о. Івана Хоменка].— Рим, 2007.— С. 657.

¹⁸ Янів В. Релігійність українця...— С. 264.

¹⁹ Криса Б. Пересотворення світу. Українська поезія XVI—XVIII століть.— Львів, 1997.— С. 169.

²⁰ Писання Маркіяна Шашкевича / Видав М. Возняк.— Львів, 1912.— С. 70.

²¹ Дзюба І. М. Тарас Шевченко...— К., 2008.— С. 595.

про яку всюди йде мова, та не єдине „християнство” або „грецько-православну церкву”, а складний комплекс історично, національно та культурно різноманітних явищ та різнорідних індивідуальних переживань...²² Саме кризь призму цієї особистісної емоційності поет пропускає і лжехристиянські діяння візантійської православної братії, яка без особливих докорів сумління дарує Господові „З пожежу вкрадений покров”, і гріховні походеньки біблійного царя Давида, що „...дружно жінку взяв до себе, А друга вбив. Тепер на небі”. Своєрідним кульмінаційним вибухом власного релігійного неспокою є до певної міри єретична Шевченкова риторика:

*Коли одпочити
Ляжеш, Боже, утомлений?
І нам даси жити!*²³

Зауважимо водночас, що процитовані рядки не мають жодної атеїстичної конотації, а лише засвідчують: „Шевченко, мабуть, єдиний поет, який так постійно і нетерпляче „навертав” Бога до життя, а життя до Бога”²⁴. На особливий характер Кобзарєвої релігійності вказував і С. Смаль-Стоцький, пишучи, що поет „знає один етичний закон правдивої релігії, який прикладає до всіх людських діл,— закон безмежної любові, закон абсолютної, чистої, живої Правди-Істини і Правди-Справедливості. Любов і Правда — це його Бог, якому він поклоняється, вважаючи все інше за брехню. Не з правдивим Богом веде він війну, не проти Христа підіймає Шевченко бунт, а проти пофальшованого, лицемірного християнства, що сталося посміховищем науки Христової, що наказує бити поклони „за кражу, за війну, за кров”. За таку етику Христос не розпинався на хресті, той Христос, що перед ним б’є поклони Шевченко”²⁵.

Важливим етноканонізаційним моментом Шевченкового звернення до хвалебної та молитовної аури старозавітного Псалтиря стало те, що в псалмах він немовби шукав підтвердження своєї правоти і своєї зваги говорити з Богом про долю свого народу, як це робили біблійні псаломоспівці²⁶. „Шевченкова „правда серця”, — наголошують

сучасні шевченкознавці,— його любов до людини, зболене співчуття покривдженим і неприйняття жорстокості неправедних „сильних”, фарисейства тих, хто свій соціальний егоїзм ховав за високоумними словесами,— все це творило той стан духу, в якому можна було піднятися на рівень отого особистого звертання до Бога, що в псалмах, і зробити його своїм власним”²⁷.

Аналіз художньої структури всіх десяти „псалмів Тарасових” засвідчує, що автор мінімально відходить від тексту оригіналу, яким для нього слугували очевидно церковнослов’янські варіанти Святого Письма. У пошуку генетичних коренів та джерельної праоснови Шевченкових переспівів І. Дзюба констатує: „В його час не було ще перекладів Біблії українською новолітературною мовою; Житомирська Євангелія 1571 року, староукраїнською книжною мовою, не була йому знайома; користувався він російськими виданнями, що зберігали стилістику церковнослов’янської мови”²⁸. Згадуючи про Житомирську Євангелію, відому в науковій літературі як Волинська Євангелія²⁹, яка є пізнішою версією Пересопницької пам’ятки і містить лише новозавітні тексти, вчений очевидно дає зрозуміти, що це джерело могло би стати загальнолексичним орієнтиром уживання поетичної образності чи типової біблійної метафорики. Адже саме „Шевченкові довелося творити високий патетичний стиль нової літературної мови (якого не було до нього і в романтиків), беручи староукраїнськи з літописів, із

„Слова о полку Ігоревім”, народних релігійних співів, кантів, колядок та українізуючи церковнослов’янські біблеїзми, вводячи їх в українські синтаксичні конструкції, „асимілюючи” морфологічно, максимально використовуючи можливості українського словотворення”³⁰.

За внутрішньожанровою класифікацією Шевченко здійснив переспів одного: благального (ляментального) псалма (43), двох подячних чи псалмів-гимнів (136, 149) та семи піснеспівів історично-повчального характеру (1, 16, 52,

53, 81, 93, 132). З художньо-естетичного погляду на особливу увагу заслуговують тексти 43 та три останні — 132, 136, 149. Спостерігаючи за мораль-

Титульна сторінка видання Митрополита Іларіона „Релігійність Тараса Шевченка”.
Вінніпег, 1964 р.

Обкладинка видання Володимира Домашовця „Псалми Давидові в поетичних творах Т. Шевченка”.
Оттава, 1992 р.

²² Чижевський Д. Шевченко і релігія // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. / За заг. ред. В. Лісового.— К., 2005.— Т. 2.— С. 193.

²³ Шевченко Т. Кавказ // Шевченко Т. Повне збір. творів: У 12 т.— К., 2001.— Т. 1.— С. 343.

²⁴ Дзюба І. М. Тарас Шевченко...— С. 595.

²⁵ Бучинський Д. Християнсько-філософська думка Т. Г. Шевченка.— Лондон; Мадрид, 1962.— С. 202.

²⁶ Дзюба І. М. Тарас Шевченко...— С. 283.

²⁷ Там само.— С. 283—284.

²⁸ Там само.— С. 286.

²⁹ Мойсієнко В. Українська пам’ятка з виразними ознаками живого мовлення // Волинь—Житомирщина: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем.— Житомир, 2003.— № 11.— С. 197—212.

³⁰ Дзюба І. М. Тарас Шевченко...— С. 287.

ним виродженням і духовною ледачістю як неспростовними національними гріхами своїх сучасників, поет бачить у цьому основну причину втрати покровительства небесного Творця, який, кажучи його словами:

*Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко в притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами,
І всякий день перед нами
Стид наш перед нами*³¹.

Водночас соціокультурна настроєність переспівів має певну оптимістичну запрограмованість і скерована на утвердження віри у те, що морально-етичний консерватизм української нації об'єднає її представників у майбутньому спільному молитовному зверненні до Бога. А тому поет спершу потерпає від смиренної, внутрішньої самотності:

*Помолюся Господеві
Серцем одиноким
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оком*³²,

а в кінцевій редакції останнього, 149-го перспіву тріумфально торжествує:

*Псалом новий Господеві
І новую славу
Воспоєм честним собором
Серцем нелукавим*³³.

Своєрідною вершиною, мистецьким пуантом процесу етноканонізації біблійних глорифікаційних од та панегіриків став справді Шевченків псалом, що в оригіналі не має назви, ані нумерації, а названий „Заповітом“ у посмертному виданні „Кобзаря“ 1867 р. У своєму „Заповіті“ Тарас Шевченко піднімається на найвищий щабель національно-релігійного одкровення „А до того Я не знаю Бога“. Найвлучнішу оцінку цієї концептуальної максими здійснив з особливо відточеним історіософським чуттям Є. Сверстюк: „То не випадкові слова, навіть не слова — то містичне відчуття невимовної правди. Та пуповина, якою Шевченко зв'язаний з Україною, стала його єством, й розірвати її неможливо“³⁴. І цей містичний зв'язок Шевченко міцно вкорінював високим поетичним авторитетом Біблійних псалмів — спочатку побожно прочитаних над вічним сном мертвих односельчан, а згодом мистецьки переспіваних добірною українською літературною мовою для живих і ненарождених земляків своїх та грядущих поколінь.

Ярослав ГАРАСИМ

ІЗ ПЛЕЯДИ ВИДАТНИХ У НАЦІОНАЛЬНІЙ НАУЦІ: МИРОН КОРДУБА

(До 65-річчя від смерти вченого)

Мирон Кордуба — відома постать у науковому, суспільно-культурному та громадському житті України кінця XIX — першої половини XX ст. За своєю обдарованістю і широтою наукових зацікавлень, винятковою працьовитістю та наполегливістю у праці — це особа небуденна. Історик, публіцист, автор праць з історіографії, історіософії, політичних наук та літературної критики, методології історії, етнолог, книгознавець, бібліограф, джерелознавець, крім того, — відомий педагог, освітянин, письменник, перекладач... М. Кордуба — дослідник різних епох і періодів історії України та інших слов'янських країн. Це справді унікальна в європейському історичному контексті особистість, „без сумніву, — пише Омелян Прицак, — один із найбільших істориків Східної і Центральної Європи“¹, який реалізував власний потенціал не в одній, а одразу в багатьох галузях науки та куль-

тури. Для М. Кордуби, як про це свідчить багата його спадщина, поняття „життя“ і „праця“ стали синонімами. І так тривало все життя, де б він не перебував і над чим би не працював.

* * *

Народився Мирон Кордуба 2 березня 1876 р. у с. Острові (тепер — Тернопільського р-ну та обл.) у священичій родині. Батько Михайло — священик, працював у різних місцевостях Галичини, мати — Емілія Кордуба (дівоче прізвище Любівич), донька також священика. Закінчив М. Кордуба Академічну гімназію у Львові (1893), навчався на філософському факультеті, спочатку у Львівському (1893—1895), пізніше — у Віденському (1895—1898) університетах.

За щасливим збігом обставин, 1894 р. у Львів прибуває Михайло Грушевський. Почалась „нова ера в українській історіософії“, особливо після

³¹ Шевченко Т. Давидові псалми // Шевченко Т. Повне збр. творів: У 12 т.— Т. 1.— С. 359.

³² Там само.— С. 361.

³³ Там само.— С. 364.

³⁴ Сверстюк Є. Рік високого сонця.— С. 351—352.

¹ Прицак О. Мирон Кордуба і його життя // Дзвін (Львів).— 1990.— Лип.— № 7.— С. 144.

інавгураційного виступу історика 30 вересня 1894 р. в університеті. У своїй промові він висвітлював завдання вченого в науці і закликав молодь та співробітників завжди стремити до здобуття власного „духу вислідів й критицизму як методу в оцінці історичних явищ“.

В університеті М. Кордуба слухав різноматичні лекції з давньої і пізньосередньовічної історії України у Михайла Грушевського (за деякими даними, їх було 32), з галицької історії в Ісидора Шараневича, з української літератури в Омеляна Огоновського. Пізніше відвідував важливі семінари М. Грушевського під назвою „Історичні вправи“. Вчителями М. Кордуби стали також видатні польські вчені: Освальд Бальцер, Броніслав Дембінський, Людвіг Фінкель, Тадеуш Войцеховський та Антон Реман. У Відні, який на той час був центром „світової історії, особливо в галузі дипломатичних відносин“, М. Кордуба має можливість слухати (і працювати) з такими світової слави вченими, як Макс Бідінгер (Бюдінгер), Енгельберт Мільбахер, Освальд Редліх, Альфред Франціс, Альберт Пенк, Вільгельм Томашек, Гайнріх Цайсберг та ін.²

1897 р. М. Кордуба очолював студентське товариство „Січ“ у Відні (громадська активність завжди була характерною ознакою українського студентства), після закінчення університету і захисту докторату (тема письмової роботи „Історія і відносини в Галицькому князівстві до першої половини XIII ст.“), одержавши звання доктора філософії, працював понад два роки у Бібліотеці Віденського університету (червень 1898 — жовтень 1900 р.). Впродовж 1900—1913 рр. М. Кордуба працював помічником учителя (суплентом), а через деякий час — учителем II державної гімназії у Чернівцях (виїжджає з Чернівців до Станиславова, 1919 р. — до Львова, коли Буковину окупувала Румунія). 1 липня 1903 р. М. Кордубу обрано дійсним членом НТШ.

Перша світова війна стала критичним часом в історії України і науки. М. Кордуба як вчений-історик „став соціальним та політичним діячем“: співпрацював і публікував політологічні статті у Союзі визволення України, викладав історію та інші предмети для українських полонених російської армії, що були інтерновані в Зальцведелі, став членом Буковинської делегації Крайового комітету Західноукраїнських національних зборів, згодом — депутатом Української Національної Ради ЗУНР, радником українського посольства

ЗУНР у Відні, також на той час одним із редакторів часопису „Республіка“ (Станиславів, 1919) — офіційного урядового органу ЗУНР³.

1920 р. М. Кордубу обрано почесним професором Українського університету в Кам'янці-Подільському, у 1920—1925 рр. він обіймав посади професора та декана філософського факультету Українського тасмного університету у Львові, 1922—1928 рр. — викладача-професора історії та географії у філії Академічної гімназії у Львові, крім того, працював в НТШ: 1926—1934 рр. — головою Археографічної комісії НТШ, членом-кореспондентом Українського соціологічного інституту в Празі (1927), дійсним членом Історичної секції АН УРСР (1928), у 1929—1937 рр. — надзвичайним професором історії Східної Європи, а протягом 1937—1939 рр. — звичайним професором історії України у Варшавському університеті та ін. У той час він брав участь у міжнародних конгресах істориків: 1933 р. — у Варшаві, 1938 р. — у Цюриху (Швейцарія), представляючи НТШ та деякі інші українські наукові інституції, став почесним членом Українського наукового інституту у Варшаві, раніше низки польських й угорських товариств у Польщі.

Після закриття гітлерівцями Варшавського університету у 1940—1941 рр. М. Кордуба працював учителем української гімназії у Холмі, 1941—1942 рр. — у Науковій бібліотеці у Львові, 1942—1944 рр. — учителем I і II українських гімназій у Львові, 1944—1945 рр. в. о. професора кафедри історії України, 1945—1947 рр. — в. о. професора, завідувачем кафедри південних і західних слов'ян Львівського університету.

Помер 2 травня 1947 р. у Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

***

Ще у студентські роки (зі середини 90-х рр. XIX ст.) М. Кордуба почав друкувати художні твори: 1895 р. з'являється у „Неділі“ — ілюстрованому додатку до газ. „Буковина“ (Чернівці) — оповідання „Виправа по золоте руно“. 1896 р. — чотири оповідання та оповідки у журналі „Зоря“, в газеті „Буковина“, першому русько-американському календарі, альманасі „Січ“⁴. Паралельно в „Записках Наукового товариства ім. Шевченка“ (т. X, XI, XIII) публікуються перші наукові матеріали Мирона Кордуби, а саме „Участь Данила в битві під Крессенбрунн“, велика за обсягом стаття „Перша держава слов'янська“, написана під впливом прослуханих курсів у Віденському уні-

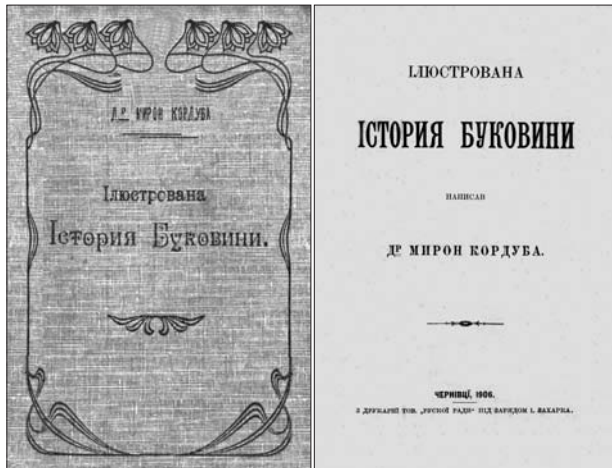
Мирон Кордуба. 90-ті роки XIX ст.

² Прицак О. Мирон Кордуба і його життя. — С. 144.

³ Там само. — С. 144—145.

⁴ М. Кордуба пише художні твори також у 1897—1898 рр., водночас перекладає А. Гі де Мопассана, Й.-В. Гете, Л. Толстого. Див.: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 309, оп. 1, спр. 1227, арк. 1—32; Центральний державний історичний архів України у Києві (далі — ЦДІА України у Києві), ф. 1235, оп. 1, спр. 551, арк. 69—70 та ін.; Родинний архів М. Кордуби у Львові, № 26. Рукопис, поштівка.

верситеті, до речі, дуже модної теми для 1890-х та пізніших років, саме пошуку прабатьківщини слов'ян і т. д., і рецензія „Розвідки д-ра Раймунда Фридриха Кайдля з етнографії руської“. Так дебютував М. Кордуба як науковець. На польському ґрунті його праці, зокрема рецензії, з'являються в „Kwartalniku Historycznym“, протягом лише трьох років (1895—1898) на сторінках цих та інших видань з'явилося близько 30 матеріалів. Як оглядач та критик, М. Кордуба виступає впродовж усього

Одна із ранніх монографічних видань Мирона Кордуби

життя. Згодом молодий дослідник зосереджує свою увагу переважно на давньоруській тематиці та історії Галицько-Волинського князівства. М. Кордуба належав до державницької групи вчених. У контексті цих засад розглядає формування Київської держави, Галицько-Волинського князівства. З'являються праці „Суспільні верстви та політичні партії в Галицькому князівстві до половини XIII століття“ (1899), пізніше „Stosunki polsko-ukraińskie w w. X—XIII“ (1933); „Die dominierende Stellung der Fürstentums Halič-Volynien in europäischen Osten während der zweiten Hälfte der XIII Jh“ (1938), „Болеслав-Юрій II. Останній самостійний володар Галицько-Волинської держави. З нагоди 600-ліття його смерті“ (1940). Торкаючись загально давньоруської тематики, вчений детально обговорює „Найновіші теорії про початки Русі“ (1929, польськомовний варіант статті — ширший, 1932), фактологічно є стаття „Die ostgermanischen Handelswege durch die Ukraine um die Mitte des ersten Jahrtausend vor Chr. Geb.“ (1932—1933), у якій досліджуються східнонімецький торговельний шлях ще у дохристиянську еру, що прямував через Україну, зв'язки між Києвом і Регенсбургом. Давньоруська тематика фігурує також у Лекціях, читаних у Варшавському університеті, наявна тією чи іншою мірою майже у всіх більших монографічних працях, присвячених княжому періодові історії України, працях, пов'язаних із стародавніми містами, реконструкцією границь і державних кордонів (див. далі).

Іншою епохою, якою цікавиться М. Кордуба-історик було XVII століття. Основна увага вченого

концентрується на державі Б. Хмельницького та його часі. Ідея виникає в НТШ в школі М. Грушевського. Голова Товариства навесні 1905 р. задумує підготовку корпусу „Матеріалів до історії української козащини“ у видавничій серії Товариства „Жерела до історії України-Руси“ і, знаючи про окреме зацікавлення М. Кордуби історичними джерелами, залучає його до цієї праці (тоді він уже працює в Чернівцях). Ішлося насамперед про пошук документів Б. Хмельницького і документів часу Хмельниччини середини XVII ст. і насамперед тих, які зберігаються за кордоном (згідно з планом, це стосувалось також опрацювань джерел із інших періодів історії України, іншими представниками і послідовниками школи: І. Крип'якевич — документи про козачину до 1631 р.; С. Томашівський — донесення римських нунцій про Україну 1648—1657 рр.; В. Гарасимчук — документи про Руїну України 1657—1666 рр.; І. Джиджора — часи між І. Мазепою і К. Розумовським; І. Шпитковський — гайдамацький рух в Україні. М. Кордуба прийняв запрошення від М. Грушевського, погодився працювати і вже 1906 р. повідомляє ініціатора проекту: „Працюю в тутешнім Staats-Archiv і за той час успів переглянути і поробити потрібні виписки з відділу Hungarica, роки 1648—[16]60 і Polonica за роки 1656 і [16]57. Відділ Hungarica тут дуже скупо заступлений — до згаданого часу всього 3 фасцикули, за то Polonica дуже багата, так що кождий місяць має окремий фасцикул. Остає ще дальша часть Polonica, Turcica і венеціанські Dispassi. Досі найшов дві нові справи, а саме посольство від Фердинанда II до Хмельницького (згадане, правда, в „Archiv für österr[eichische] Gesch[ichte]“, т. 59, але у нас зовсім незнане) і посередництво Австрії між Польщею і Ракоцим 1657 р.“ і т. д.⁵ М. Грушевський систематично відповідав на листи М. Кордуби. Пізніше М. Кордуба працював в Австрійському військовому архіві (Kriegs-Archiv), відвідав у цій справі Бухарест. Він цікавився архівосховищами Москви (1907), про що часто інформував у пресі та листах⁶. Дуже цінні у цьому повідомлення М. Кордуби про контакти Б. Хмельницького з трансільванським князем Юрієм II Ракочі, що вміщені у листах до С. Томашівського та І. Крип'якевича („я [...] вибрав майже все важливіше [...] Зовсім докладно вибрані мною з польського архіву такі... [матеріяли, які стосуються відносин] з Трансильванією, з Австрією і з Молдав[ією]“⁷).

Пошуки і виявлення джерел про Б. Хмельницького і Хмельниччину в М. Кордуби супроводжуються підготовкою і водночас публікацією низки статей, писаних у контексті історії внутрішніх відносин і дипломатії різних країн Європи XVII ст.: 1907 р. з'явилася праця „Венецьке посольство до Хмельницького (1650)“; 1908 р. — „Проба австрійського посередництва між Хмельницьким і Польщею“; „Abgeordneter Jan Zamojski als Geschichtsforscher“. У названих дослідженнях М. Кордуба показав основні аспекти зовнішньої політики Б. Хмельницького. Цю тематику вчений вивчав до кінця життя. Прикладом можуть слугувати аналіз епохи Хмельниччини у розвідках „Die

⁵ ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 551, арк. 90—99.

⁶ Кордуба М. Листи з Москви // Діло (Львів).— 1907.— Верес.— Ч. 215—216, 219, 222, 224—225, 229—230, 232, 238, 249—250, 258, 268; Жовт.— Ч. 8—9, 12, 16, 18—19, 24—25, 28; Листоп.— Ч. 2, 4, 18—19, 29; Груд.— Ч. 12.

⁷ Архів Івана Крип'якевича. Інвентарний опис, спр. 310. Листування 1904—1914 / Упоряд. Я. Федорук.— Київ; Львів, 2005 (Лист М. Кордуби до І. Крип'якевича від 1910 р.).

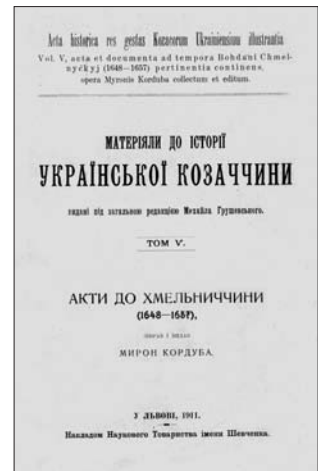

Anfänge des ukrainischen Kosakentums“ (1912); „Між Замостем і Зборовом. Сторінка зносин Семигороду з Україною до початків Хмельниччини (1926), науково-популярні статті „В посольстві до гетьмана [Хмельницького]“ (1930), „Богдан Хмельницький у Белзчині і Холмщині“ (1941). М. Кордуба написав також низку біографічних статей (біограм) про полководців і гетьманів України (див. далі). Таким чином, епоха Хмельниччини стає однією із провідних тем студій історика, який намагався не користуватися відомим, а до всього доходив самостійно, обґрунтовуючи свої висновки на докладному опрацюванні архівних джерел.

1911 р. М. Кордуба видав документи під назвою „Акти до Хмельниччини“ (1648—1657) у 12-му томі „Жерел до історії України-Руси“. Збірник містить „в основному дипломатичні звіти австрійських дипломатів у Польщі, депеші австрійських дипломатичних представників у Константинополі, депеші венеціанських дипломатів з Відня, а також польську переписку трансильванського князя Юрія II Ракочі (1648—1660) з молдавським воєводою Стефаном (1653—1658) та багато ін.“⁸ До публікації документів додана вступна стаття „Боротьба за польський престол по смерті Володислава IV“.

Кожне історичне явище, на думку М. Кордуби, „непереконливо сприймається без вказівки на джерело з якого виростає думка і без показу території де відбувається подія [...] особливо у давні час“⁹. Останнє вказує на безпосереднє зацікавлення вченого питаннями історичної географії. Окрему увагу зосереджує М. Кордуба на географії населення України та часовій динаміці його історичного руху. Ці студії дослідника почалися із маргінальних уваг до ранніх його праць¹⁰. Перші розвідки М. Кордуби, присвячені історичній географії і етногеографії, припадають на 1903 р. Працюючи над історією Буковини, вчений розглядає їх досить детально, описуючи колонізацію краю¹¹. Дещо пізніше, 1905 р., у газеті „Буковина“ з'являється стаття „Найдавніші оселі на Буковині“, а згодом у Науковому збірнику, опублікованому на честь М. Грушевського, друкується вже велика за обсягом наукова розвідка „Молдавсько-польська границя на Покуття по смерті Стефана Великого“ (1906, з мапою), у якій чимало питань ґрунтується на визначенні української етнотериторії (скорочений і уточнений варіант: „Zur Frage über die moldauisch-polonische Grenze in den Jahren 1433—1490“ (1910), виходять друком праці „Північно-західна Україна“ (1917 з мапою), „Границя з 1772 р.“ (1920). Найбільш вагомим історико-географічним дослідженням М. Кордуби щодо реконструкції історичних меж поширення українців є стаття „Західне пограниччя Галицько-Волинської держави в XIII ст.“ (1925, з мапою). Вона охоплює великий різноманітний джерельний матеріал, у тому числі матеріали з *ойконімії*, які на такому рівні аналізу

вперше використовуються у національній історіографії. На цьому наголошує критика¹². Пізніше на цю тему пише іншу статтю „Історична границя між Галицькою державою і Польщею“ (1930). Водночас з реконструкцією середньовічних та пізньосередньовічних територій українців увага вченого прикута до етнічних земель у новітній період української історії. Прикладом можуть слугувати статті „Ми і волохи“ (1916), „Чи Підляшшя було білоруське“ (1941). Основні праці вченого на цю тему такі: „Де живуть українці?“ (1912), „Етнографічна територія України“ (1917), „Територія і населення України“ (1918, з мапою, стосовно цієї праці висловив свої зауваження С. Рудницький: „[автор] не потрапив віднести як слід критично до офіційного статистичного матеріалу австро-угорського й російського. Тому викреслені ним межі (української національної території) [...] можна вважати тільки мінімальними“)¹³, далі „Bukovina a Uherské Ukrajíné“ (1918, також франц. мовою), „Українська національна територія в Галичині та урядова австрійська статистика“ (1919), „Territorium und Bevölkerung der Ukraine. Ein geographisch-statistischer Beitrag“ (1919), „Простір і населення України“ (1921). Окремо слід підкреслити актуальність праць М. Кордуби „Українські землі під польською владою“ (1932), „Українська національна територія і кількість українців у Польщі“ (1925), „Розвій українського населення в Галичині за останні 100 літ“ (1926), „Територія і населення Радянської України“ (1926) та ін. Перелік великий.

Збірник документальних пам'яток про українську козаччину Мирона Кордуби, опублікований у серійному виданні НТШ „Жерела до історії України-Руси“. 1911, т. XII

У названих статтях учений оперує величезним джерельним і цифровим (статистичним) матеріалом кінця XVIII—XX ст., ілюструє історичну динаміку етнотериторіальних явищ і „показує свій

⁸ Pritsak O. Editor's preface: Myron Korduba and his work // Harvard series in Ukrainian studies.— Cambridge (Ma.), 1972.— Vol. 10.— P. XII.

⁹ Родинний архів М. Кордуби у Львові, № 106.

¹⁰ Кордуба М. Перша держава славянська. Розвідка історична // Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі — Записки НТШ).— Львів, 1896.— Т. XIII, кн. V.— С. 1—20; його ж. Коротка історія Буковини // Ілюстрований буковинський православний календар на рік звичайний 1905.— Чернівці, 1904.— С. 44—47; його ж. Ілюстрована історія Буковини.— Чернівці, 1906.— 87 с.

¹¹ ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 551, арк. 96—97.

¹² Крип'якевич І. Західна границя Галицької держави за княжих часів // Український голос (Перемишль).— 1926.— № 8.— С. 5.

¹³ Шаблій О. Володимир Кубійович: енциклопедія життя і творення.— Париж; Львів, 1996.— С. 358.

підхід (порівняно з С. Рудницьким, О. Русовим та ін.) щодо визначення різних явищ історичної географії України“.

Велику цінність мають *мапи*, вміщені М. Кордубою в історико-географічних працях. Вони, крім того, що „унаочнюють” зміст текстуальної частини досліджень, вносять, як відомо, додаткове смислове навантаження. *Картографією* як класичним елементом історико-географічних досліджень учений зацікавився ще до Першої світової війни. На це вказує більша частина згаданих праць (вони супроводжують дослідження періоду визвольних змагань: „Північно-західна Україна” (1917) і значно пізніших десятиліть. 1912 р. вчений зробив певне узагальнення своєї праці і, базуючись значною мірою на матеріалах перепису населення 1897 р. (для Росії) і 1910 р. (для Австро-Угорщини), видав „Географічний атлас” із 24 різноматематичних мап (атлас витримав три видання — 2-ге — 1914; 3-тє — [1922 р.]¹⁴. М. Кордуба розумів значення досліджень історико-географічної проблематики України (подібно, як це, зрештою, розуміли Г. Величко, М. Грушевський, С. Рудницький, а пізніше І. Крип'якевич, В. Кубійович), а в тому не лише наукове, освітнє і загальнокультурологічне, а й передусім державно-політичне для українського народу: „Ніяка держава не зможе розбудовуватися та існувати, якщо нація-державотворець не усвідомить простої істини: нація без держави не існує так само, як держава не існує без території”. Тому географію населення, його територію і точне її географічне визначення (делімітацію) на площинах мап М. Кордуба відносить до першорядних і

України і реконструкції їх історичного розташування. Окремо виділяються об'єкти княжого часу: „Звенигород” (1924), „Розміщення стародавнього міста Хмельів” (1928) та ін.

Як відзначалось, у всіх історичних працях М. Кордуби, а серед них передусім тих, які стосуються історико-географічної тематики українського народу, М. Кордуба використовує *ойконімію*. Немає або майже немає в М. Кордуби праць з історичної географії та етногеографії (зокрема, встановлення етнокордонів, локалізації „городів, дитинців і посадів” княжих часів), у яких вчений прямо чи опосередковано не залучав би ономастичного матеріалу. Трактуючи значення географічних назв як важливе джерело для пізнання історичних (передусім історико-географічних) явищ¹⁶, М. Кордуба задумує навіть створення окремого „Словника географічних назв України”. 1905 р. він пише розвідку „Кілька слів про руську географічну номенклатуру”. Продовжує цю тему після Першої світової війни: „В справі збірки топографічних назв (1920). Питанню наукового використання географічних назв у гуманітарних науках М. Кордуба спеціально присвячує такі роботи, як „Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне жерело” (1924, у статті подає загальну стратиграфію назв населених пунктів за формантами), „Що кажуть назви осель?” (1938, у статті групує українські назви населених пунктів за змістом). Слід відзначити, що М. Кордуба „відчитуючи” та тлумачачи географічні назви, зачіпає мовознавчі проблеми. Він часто вникає у семантику, а подекуди й етимологію ойконімів (пор. працю „Західне пограниччя Галицько-Волинської держави в XIII ст.”, 1925). Значення географічних назв для досліджень минулого України окремо підкреслено у розділі „Михайло Максимович і перші дослідники над українськими географічними назвами” (1928). Розуміючи наукову пізнавальність географічних назв і їх перманентне зникання у пам'яті поколінь (насамперед мікроойконімів), М. Кордуба протягом 1920—1930-х років закликає повсюдно збирати та записувати назви. Цій проблемі присвячені спеціальні доповіді та публікації: „Потреба організації збирання географічних назв” (1928, тема доповіді на конгресі істориків та історичних товариств Східної Європи, що відбувався у Варшаві 1927 р.), „В справі збирання географічних назв” (1930). М. Кордуба складає і оприлюднює навіть окремий питальник „Як записувати топографічні назви” (1931)¹⁷. До створення „Словника...”, як відомо, не дійшло, перешкодила Друга світова війна, а пізніше інші обставини¹⁸.

Не можна не зауважити, що всі без винятку вказані статті, зміст яких торкнувся історичної географії українського народу, зачіпають проблеми *етнографії*, а отже, зацікавлення вченого основами цієї наукової дисципліни. І це стосується не лише узагальнень на мапах „Географічного ат-

Монографічні дослідження Мирона Кордуби

актуальних завдань як історичної географії, так і національного картографування¹⁵.

М. Кордуби належить низка історико-географічних досліджень, присвячених стародавнім містам

¹⁴ Окремі мапи з атласу М. Кордуба вміщає також у редактованій ним праці: Антонович В. Коротка історія Козаччини.— [Коломия], 1912.

¹⁵ Шаблій О. Володимир Кубійович...— С. 478—479.

¹⁶ Пор.: К[ордуба] М. Нові джерела до всесвітньої та рідної історії // Історичний вісник. Орган студентів-істориків Українського університету у Львові.— Львів, 1923.— Черв.—лип.— Ч. 23.

¹⁷ До збирання географічних назв М. Кордуба залучав гімназіальну та університетську молодь, учителів, священників. Частина записів збереглася: Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, ф. 61 (М. Кордуба), спр. 1—6 та ін.

¹⁸ Ширше про це див.: Бучко Д. Г. М. М. Кордуба — збирач і дослідник української топонімії // Повідомлення Української ономастичної комісії.— К., 1967.— С. 36—45.

ласу“, але написаних рецензій на праці в „Оглядах західноєвропейської літератури з культурної і політичної історії, історії літератури та мистецтва“ для „Записок НТШ“ (1897—1900). Ще раніше на це вказує детально, зокрема в оцінках фактографії, стаття-рецензія про розвідки з української етнографії Р. Ф. Кайдля (1896). У 1899—1904 рр. М. Кордуба сам досліджує деякі питання, пов'язані з етнографією окремих українських регіонів. Він пише розвідки „Орнаментика писанок на галицькій Волині“ (1899), „Писанки на галицькій Волині“ (1899) та „Писанки“ (1904).

М. Кордуба опрацював деякі методологічні засади наукового пізнання історії та інших наук, які частково простежуються у його працях і найбільше у сконцентрованій формі в його „посібнику викладів“ і лекціях, читаних в Українському таємному університеті (до і після 1922 р.). Під методологією М. Кордуба розумів систему методів, з допомогою яких учений відтворює і пізнає зміст джерела як історичного явища. Цінні спостереження Кордуби про поділ джерел на первісні та похідні, про природу історичних джерел та їх стосунок до об'єктивної історичної дійсності, використання змісту з врахуванням суб'єктивного та об'єктивного у кожному джерелі. Затримує М. Кордуба й інші питання¹⁹. Запропонований вченим посібник — перший в українській історіографії, раніше, до М. Кордуби „не було жодної спеціальної праці“ такого типу і спрямування.

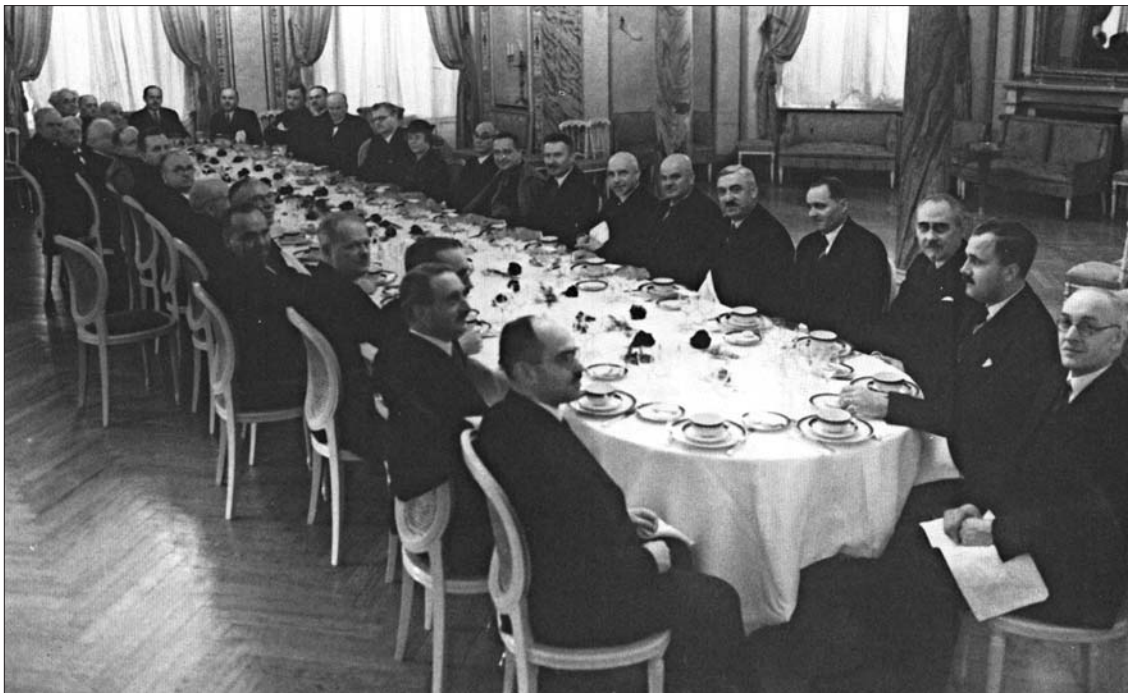
У контексті методики праці вченого зауваження оригінальна (Кордубівська) систематизація ре-

„Огляд...“ 1897 р.: „1. Історіософія, помічні науки історії, загальні публікації; 2. Старинні часи; 3. Середньовічні часи: А. Перша доба; Б. Друга доба (1250—1500); 4. Нова доба (1500 до 1789); 5. Найновіша доба (від 1789)“. Приблизно за такою структурою будуються „Огляди...“ 1898, 1899, 1900 рр. у „Записках НТШ“.

У контексті щоденної праці над історичною тематикою та історичними пам'ятками (і не тільки) як підставою для досліджень окрему увагу М. Кордуба зосереджує на *спеціальних (допоміжних) історичних дисциплінах*. Вони слугували вченому, з одного боку, ключем для пізнання писемної спадщини минулих часів, з другого — показували з середини його наукову лабораторію. З-поміж багатьох дисциплін М. Кордуба виділяв *джерелознавство й архівознавство, палеографію, хронологію, генеалогію, геральдику, сфрагістику* та ін.

Одним із пріоритетних зацікавлень М. Кордуби було джерелознавство (в деяких працях воно трактується не як допоміжна, а як окрема наука). Дослідник постійно трактував інформацію джерел доконечною передумовою для пізнання минулого, водночас уважав, що без критичного їх вивчення неможливе будь-яке адекватне розуміння історичної дійсності. Такі засади бачення вченого випливали з філософії позитивізму як домінуючого методу другої половини XIX — початку XX ст., послідовно культивованого до Першої світової війни в НТШ та історичній школі М. Грушевського.

Захоплення джерелознавством й іншими дис-

Урочисте засідання VII Міжнародного конгресу істориків у Варшаві. 1933 р. (третій справа сидить Мирон Кордуба)

ценованих праць, що обговорювались на сторінках „Записок НТШ“. У ній, наприклад, елементи періодизації історії уточнені роками. Приміром,

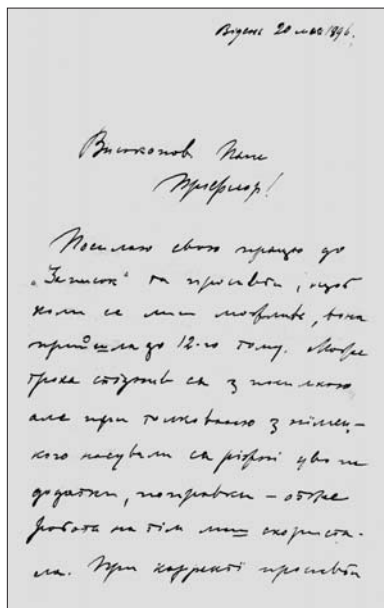
дисциплінами почалось ще з лекційних курсів і спецкурсів Г. Цайсберга у Віденському університеті, підсилювалось ознайомленням з працями Е. Бернгай-

¹⁹ Кордуба М. Методологія історії. Виклади. 1912—1922.— Львів 1922.— 47 с. (шклограф.). Пор. також: Вєликопольська У. Малознана праця Мирона Кордуби „Методологія історії“: спроба аналізу // Вісник Львівського університету. Серія історична.— Львів, 2005.— Вип. 39—40.— С. 628—640.

ма. Далі зацікавлення розвинулись (у прикладних вимірах) на українському ґрунті. Йдеться про реферування М. Кордубою впродовж багатьох років західноєвропейських монографічних праць, зокрема відомих теоретиків історії Карла Лямпрехта, Поля-Жозефа Лякомбу, Шарля Ланглуа, Іполіта Тена, частково Олександра Лаппо-Данилевського та інших і найвідоміших в Європі наукових журналів, частково й публікації невідомих пам'яток²⁰. Пізніше це проявилось під час збору документальних та наративних пам'яток у різних архівах і бібліотеках із давньоруської епохи та Хмельниччини у XVII ст. М. Кордуба, однак, не зосереджує своєї уваги на теорії джерелознавства чи архівознавства, їх типології (хоч частково займається класифікацією історичних джерел), а на конкретних засадах пошуку, аналізу та використання змісту з метою встановлення чи підтвердження тих або інших історичних подій і явищ. Головне

для вченого — знайти якнайбільше джерел, які б розкривали минуле України. У полі зору дослідника також руські літописи, українські й закордонні хроніки та інші пам'ятки. М. Кордуба повідомляє М. Грушевського, що у селі Сушні „...найшов я між церковними книгами [...] „Тріодіон“, друкований у Сльозки в Львові 1643 р. В передмові, присвяченій Адамови Кисілеви, є панегірик в честь роду Кисілів з

Перша сторінка листа Мирона Кордуби до Михайла Грушевського. Відень, 20 травня 1896 р. Автограф

генеальогією...²¹

М. Кордуба, часто оприлюднюючи свої знахідки (не враховуючи книжкових видань в НТШ та в інших інституціях), застосовує традиційні правила публікації для пам'яток. Вони не були на той час у різних наукових установах і видавництвах однаковими, тому вчений часто пропонує археографічні інновації. Прикладів багато. Протягом 1926—1934 рр. М. Кордуба керує археографічною роботою НТШ, очолює Археографічну комісію Товариства (з 1926 р.). Особливо ця робота активізувалася у другій половині 20-х років у зв'язку із задумом М. Грушевського підготувати збірник праць, присвячений Західній Україні, а ще більше з початком підготовки серійного видання пам'яток

з історії України, яке планувала Академія наук України.

У постійній праці над рукописними (переважно документальними) джерелами різних канцелярій і різномовних шкіл письма М. Кордуба не обходився без *палеографії*, насамперед у практичних питаннях — вона потрібна вченому передусім для виявлення, відчитування і копіювання документів. М. Кордуба опановує таємниці староукраїнського і староросійського канцелярського письма XVI—XVII ст., знає письмо різних шкіл латинської і німецької палеографії. Цінні уваги вченого щодо опанування таємниць палеографії у зв'язку з підготовкою видання документів про Б. Хмельницького і Хмельниччину, приміром, він пише М. Грушевському: „...матеріяли [...] написані на різних мовах (латинській, німецькій, італійській, французькій, польській, руській) [...] велика частина се дуже тяжкі до відчитання концепти; а й між оригінальними є чимало тяжких“²².

Вивчаючи документи, М. Кордуба вникає у таємниці *дипломатики* різних канцелярій і країн. На першому місці стоять княжі канцелярії, якщо йдеться про XIII ст., „козацька“ (гетьманська), канцелярії польських і угорських королів і воевод (М. Кордуба працює у різних архівосховищах, обстежує колекції Кракова, Відня, Венеції, Бухареста, Москви). І знову ж таки йому не так ідеться про теоретичні питання цієї дисципліни, організацію і структуру установ як таких, їх завдання, також правовий статус, як про прямі прикладні питання дипломатики, передусім вид та оригінальність документа (різні види копій), які виявляв, а насамперед їх автентичність.

Такий же обсяг практичних завдань торкається *хронології*, хоча засяг інформації, який треба було подолати М. Кордубі, — значно ширший, бо стосувався пізнання різних календарних систем, що використовувались у Західній Європі — вживання історичних ер, початків року, врешті, поділу року. Для цього М. Кордуба вивчав додаткові джерела, літературу, використовував довідники на зразок „Vademecum“. З обстеженням документів не раз М. Кордуба поглиблював свої післяуніверситетські знання з хронології. Він принагідно повідомив М. Грушевського: „Знаю [...] що на Молдавії в XV ст. кладено початок року на март (так як у Венеції), а не як досі думали на вересень“²³. Виняткове значення для М. Кордуби у вивченні хронології документів (відповідно, пізніше їх археографічному опрацюванню) мало опанування церковного календаря різних європейських країн, свята якого під різними назвами використовувались під час датування писемних джерел. Згодом, задовільно опанувавши таємниці цієї дисципліни, вчений навіть піддає сумніву датування подій у „Хроніці“ Я. Длугоша²⁴. У працях вченого трапляються також уваги щодо *генеалогії*, *геральдики*, *сфрагістики* та інших дисциплін.

Олег АНТОНОВИЧ

Далі буде

²⁰ Кордуба М. Участь Данила в битві під Крессенбрунн // Записки НТШ. — Львів, 1896. — Т. X, кн. II. — С. 1—2.

²¹ ЦДІА України у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 551, арк. 117—117 зв.

²² Там само. — Арк. 131—132.

²³ Там само. — Арк. 122—122 зв.

²⁴ Лист М. Кордуби до М. Грушевського від 13 серпня 1896 р. (Там само. — Арк. 16—17) і відповідь М. Грушевського 20 (8) серпня 1896 р. (Родинний архів М. Кордуби у Львові, № 9).

ЯКИМ „РУСЬКИМ КОРОЛЯМ” ПАПА ГОНОРІЙ III АДРЕСУВАВ СВОГО ЛИСТА ВІД 17 СІЧНЯ 1227 РОКУ?

Понад півтора століття тому російський історик А. Тургенев опублікував листа папи Гонорія III, датований 17 січня 1227 р. і адресований „Всім королям Руси” (Universis Regibus Rusiae)¹. Цього

Папа Гонорій III

листа він знайшов серед матеріалів польського єзуїта Яна Альбертанди, який у другій половині XVIII ст. скопіював їх із давніх актів Ватиканської бібліотеки та інших римських книгозборищ й архівів. Згодом цю цінну пам'ятку русько-римських відносин першої половини XIII ст. кілька разів перевидавано,

зокрема українськими вченими².

Згаданий папський лист дає важливу інформацію про політичні та релігійні настрої серед правлячих еліт тогочасної Руси, а також передає уявлення про руську церковну культуру, які панували в Римі за понтифікату Гонорія III (1216—1227).

Для цього дослідження важливий початок листа, в якому папа інформує, що „руські королі” звернулися письмово до „його возлюбленого брата єпископа Мутінського і легата Апостольського престолу” з проханням особисто відвідати їхні краї, аби прислати їм добрих проповідників, котрі б навчили їх правдивої Христової науки, позаяк вони „готові цілком відкинути всі заблуди віри, в які впали, як кажуть, через брак проповідників” (parati estis omnes errores abnegare, quod propter defectum praedicatorum, sicut dicitur, incurristis)³. Як встановили дослідники, „єпископ Мутінський” — це єпископ Модени на ім'я Вільгельм, тодішній папський легат на Пруссію і всю Східну Прибалтику⁴. Далі Гонорій III просить „руських королів” ще раз підтвердити, чи вони справді хочуть мати в себе проповідників-домініканців (тоді були відомі в Європі), і водночас застерігає їх, що подальше перебування „на бездоріжжі безвір'я” зішле на їхні голови тяжкі випробування Божі і спричинить велике безкультур'я в народі руським⁵.

Лист Гонорія III свідчить, що його вельми зацікавила колективна пропозиція руських князів нав'язати тіснішу співпрацю з Римом. У загальних рисах він навіть окреслює своє бачення шляхів налагодження цієї співпраці. Тут лише спробуємо відповісти на поставлене в заголовку нашої розвідки питання: яким саме руським князям Гонорій III адресував свого листа від 17 січня 1227 р.?

Оскільки в адресі листа немає конкретних імен „руських королів”, то в історіографії з'явилася низка здогадів і гіпотез. Представники російської церковної історіографії XIX ст., зокрема митрополит Макарій і професор Євгеній Голубинський, взагалі не допускали можливості, щоб якісь „русские князья” могли звертатися до Римської церкви з допомогою в справах віри. Тому вони твердили, що Гонорій III, говорячи про бажання „руських королів” мати в себе католицьких проповідників, одверто лукавив. Але щоб якось пояснити появу папського листа до руських володарів, Макарій, а згодом і Голубинський висунули версію, що по-

Universis Regibus Rusiae

HONORIUS EPISCOPUS etc.

Gaudemus in Domino, quod sicut audivimus nuntii vestri ad venerabilem fratrem nostrum Mutinensem episcopum¹, apostolicae sedis legatum a latere, vestro transmissi eum humiliter rogaverunt, ut partes vestras personaliter visitaret, quia cupientes sana doctrina salubriter instrui, parati estis omnes errores penitus abnegare, quod propter defectum praedicatorum, sicut dicitur, incurristis, et pro quibus iratus contra vos Dominus permisit vos hactenus multipliciter tribulari, tribulandos acrius nisi de invio erroris ad viam properaveritis veritatis. Cum quanto diutius duraveritis in errore, tanto timere possitis angustias duriores. Per vos itaque certificari volentes an velitis habere ab Ecclesia Romana legatum ut eius salutaribus monitis informati catholicae fidei, sine qua nemo salvatur, amplectamini veritatem.

Universitatem vestram rogamus, monemus et hortamur attente, quatenus super hoc voluntatem vestram nobis per litteras et fideles nuntios intimetis.

Interim autem pacem cum christianis de Livonia et Estonia firmam habentes, non impediatis profectum fidei christianae, ne divinam et apostolicae sedis incurristis offensam, quae facile de vobis potest, quando vult, sumere ultionem. Sed potius, Domino largiente, per veram oboedientiam et grate devotionis obsequia utriusque mereamini gratiam et favorem.

Datum Laterani, XVI Kal. Februarii, Anno XI.

Лист Гонорія III до „Всіх королів Руси”

слання папи було реакцією на псковсько-новгородське посольство до Риги з 1224 року, основним завданням якого було укладення мирного договору з

¹ Historica Russiae Monumenta, deprompta ab A. I. Turgenio / Акты исторические, относящиеся к России, извлеч. А. И. Тургеневым. — Petropoli / СПб., 1841. — Т. I. — N 21. — P. 20—21.

² Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1917. — Т. CXXXIII—CXXXIV. — С. 80—81; Documenta Pontificum Romanorum Historiam Ucrainae Illustrantia (1075—1953) / Ed. A.-G. Welykyj. — Romae, 1953. — Vol. 1. — N 4. — P. 15.

³ Там само. — N 4. — P. 15.

⁴ Там само. — N 4. — P. 15, N 15.

⁵ Там само. — N 4. — P. 15.

німецьким орденом мечоносців, який тоді володів Ліфляндією й Естонією⁶.

Український історик церкви Микола Чубатий в одній зі своїх перших наукових розвідок піддав сумніву подібні твердження російських істориків з огляду на їх неприховану штучність, однак власної версії щодо конкретних „руських королів” з листа Гонорія III він не висунув⁷. Допіру пізніше в „Історії християнства на Русі-Україні” він дійшов висновку, що „лист цей був звернений до якоїсь групи князів, сусідуючих з Лівонією й Естонією, отже князів полоцько-вітебської землі, може й псковської”⁸.

Однак обидві ці версії не мають під собою наукового підґрунтя. Спробуємо це розглянути.

Як уже зазначалося, церковні історики Макарій і Є. Голубинський категорично заперечували саму можливість посольства руських князів до представника Рима. Ба більше, вони звинувачували Гонорія III в підтасуванні фактів: мовляв, псковсько-новгородських послів до Риги 1224 р., які підписали мирний договір з Ліфляндією, папа видав за посланців „руських королів” до папського легата з проханням допомогти їм позбутися „заблудів віри”. При цьому Є. Голубинський твердив, що це „доволі звичайний метод” папи: спочатку послатися на якесь вигадане джерело інформації на кшталт „до нас дійшли чутки”, а потім уже на основі цього будувати вигідні для себе проєкти⁹.

Однак подібні твердження російських істориків не підлягають науковій критиці. По-перше, неможливо уявити, щоб папа міг переплутати, та ще й свідомо, посольство до ставки рицарів-мечоносців у справах миру з посольством до папського легата на східну Прибалтику в справах віри. По-друге, чим пояснити таку запізнілу реакцію папи на псковсько-новгородське посольство до Риги, адже воно було 1224 р., а папа написав свого листа аж на початку 1227 р.! По-третє, Є. Голубинський не має рації, коли твердить, що Гонорій III керувався принципом „до нас дійшли чутки”, пишучи, що „руські королі” виявляють бажання зблизитися з Римською церквою. Адже у своєму листі папа називає конкретну особу, до якої зверталися анонімні руські князі і від якої він отримав цю інформацію: єпископа Модени Вільгельма і папського легата на східну Прибалтику. Тож важко уявити, щоб рим-

ський понтифік, звертаючись до руських князів, міг приписати їм те, чого вони, за твердженням російських істориків, не робили.

Непереконливою видається також версія М. Чубатого про те, що під „руськими королями” слід розуміти полоцько-вітебських князів, позаяк вони були „сусідами Лівонії й Естонії”. Адже з країнами Східної Прибалтики межували володіння інших руських князів, зокрема володимирсько-волинських, які, до того ж, часто ангажувалися в справі північних сусідів¹⁰.

Отже, якщо Гонорій III не писав до псковських, новгородських, владими́ро-суздальських чи полоцько-вітебських князів, то кому ж все-таки був адресований його лист від 17 січня 1227 р.?

На нашу думку, лист Гонорія III до „всіх королів Русі” написаний саме руським князем, а не якимсь іншим, тобто князеві київському Володимирі Рюриковичу, князеві галицькому Мстиславові Мстиславичу, князеві чернігівському Михайлові Всеволодовичу і князеві володимирсько-волинському Данилові Романовичу. Аргументи на користь нашої версії такі.

По-перше, титул „король Русі” Апостольська столиця ніколи не застосовувала до псковських, новгородських, владими́ро-суздальських чи полоцько-вітебських князів. Серед Рюриковичів „королями Русі”, згідно із західною політичною традицією, папи титулювали тільки київських, а згодом галицько-волинських князів. Це, до речі, визнає сам Є. Голубинський¹¹. Правда, чернігівських князів королями також не титулювали, однак, що стосується Михайла Всеволодовича, то у зв'язку з деякими обставинами, про які розповімо далі, папа міг удостоїти його такої честі.

По-друге, з історії відомо, що в основі політичної системи Русі-України другої половини 20-х рр. XIII ст. лежав тісний союз руських князів, а саме київського Володими́ра Рюриковича, галицького Мстислава Удатного і чернігівського Михайла Всеволодовича¹². Політична орієнтація цього своєрідного тріумвірату виразно схилялася до латинського Заходу. Зятем лідера цієї князівської трійці Мстислава Удатного був католик — угорський королевич Андрій, якого він мав намір зробити своїм наступником на галицькому престолі. Михайло Чернігівський також був тісно пов'язаний із західними правлячими дома-

Князь
Михайло Чернігівський

Князь
Данило Романович

Князь
Мстислав Удатний

⁶ Макарий, митрополит московский. История Русской церкви. Изд-е 3-е.— СПб., 1888.— Т. 3.— С. 289; Голубинский Е. История Русской церкви. Изд-е 2-е.— Москва, 1901.— Т. 1.— 1-я пол. тома.— С. 599.

⁷ Чубатий М. Західна Україна і Рим...— С. 26—27.

⁸ Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні (до року 1353).— Рим; Нью-Йорк, 1965.— Т. I.— С. 586.

⁹ Голубинський Е. Історія Русської церкви.— Т. 1.— С. 599.

¹⁰ Войтович Л. Тевтонський орден у політиці Галицько-Волинського князівства // Український історичний журнал.— 2010.— № 6.— С. 4—17.

¹¹ Див.: Голубинський Е. История Русской церкви.— Т. 1.— С. 103—104, 600.

¹² Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн.— К., 1992.— Т. 2.— С. 243; Т. 3.— С. 45.

ми і відзначався прокатолицькими симпатіями. Про Володимира Рюриковича можна сказати, що цей київський князь не мав самостійної думки, а майже завжди орієнтувався на галицьких володарів: спершу на Мстислава Мстиславича, а згодом на Данила Романовича¹³. Стосовно Данила, то він хоч формально не входив до цього князівського тріумвірату, однак близько стояв до нього як з моральних, так і з політичних міркувань. Він був зятем Мстислава Удатного, тому тримався, як каже М. Грушевський, „з усякою лояльністю супроти нього”¹⁴. Крім того, володимирсько-волинський князь вів активну прибалтійську політику, зокрема намагався відтіснити поганські племена пруссів і ятвягів якнайдалі від своїх володінь. Тут його інтереси збігалися з антипруськими аспіраціями польського князя Конрада Мазовецького, а також із заходами німецького ордену мечоносців, спрямованими на підкорення Пруссії. У цьому німецьких рицарів-мечоносців, а також мазовецького і володимирсько-волинського князів активно підтримував Рим через своїх емісарів — єпископа пруського Християна та папського легата на східну Прибалтику Вільгельма. За документальними свідченнями, князь Данило перебував у дружніх взаєминах з єпископом Християном і навіть допомагав йому військово¹⁵. Цілком імовірно, що через нього князь Данило познайомився з папським легатом Вільгельмом. Цей наш здогад якоюсь мірою підтверджується відомим фактом, що єпископ Християн у 1231 р. був посередником у нав'язанні контактів Данила Романовича з наступником Гонорія III — папою Григорієм IX¹⁶. З другого боку, володимирсько-волинський князь ніколи не забу-

вав про свою другу „півотчину” — Галичину, тому створення для себе позитивного іміджу в Римі було його нагальним завданням. З огляду на це він цілком міг підписатися під колективним зверненням „всіх руських королів” до папи.

По-третє, найновіші дослідження польських істориків переконливо показали, що домініканські проповідники вирушили до Володимира, Києва і Чернігова не раніше 1228 р.¹⁷ Зрозуміло, що зробити це вони не могли без попередньої згоди і дозволу місцевої влади. А це означає, що Римська курія вислала їх на питому Русь у відповідь на прохання тамтешніх князів, про яке пише Гонорій III і яке вони, очевидно, підтвердили на його запит у листі від 17 січня 1227 р. І ще один важливий факт: жодне тогочасне джерело: ні західне, ні руське не вказує на присутність домініканських проповідників у Пскові, Полоцьку чи Володимирі-на-Клязьмі. Натомість в історичних анналах оо. домініканців після 1227 р. чітко простежується виникнення їхніх станиць у Володимирі, Луцьку, Овручі, Чернігові і Києві¹⁸. Це вкотре доводить нашу версію, що тими „руськими королями”, яким папа Гонорій III адресував свого листа, були князі Руси-України.

Та сам Гонорій III вже, мабуть, не споряджав домініканців з місією до Володимира, Києва і Чернігова, бо незабаром після написання листа до „королів Руси” помер (18 березня 1227 р.). Його наступником став папа Григорій IX, який продовжив політику щодо Руси свого попередника. Але це вже тема іншого дослідження.

Іван ПАСЛАВСЬКИЙ

ПОЛЕМІЧНИЙ ТВІР ІПАТІЯ ПОТІЯ ПРО БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ СОБОР (ВІЛЬНО, 1597)

Діяльність та творча спадщина Іпатія Потія (1541—1613) — письменника-полеміста, богослова, релігійного і державного діяча (другого унійного митрополита у 1599—1613 рр.) — актуальна проблема сучасної гуманітаристики¹. Дослідники від-

носять все нові й нові джерела до характеристики його як відомого ієрарха Центрально-Східної Європи². Проте, на нашу думку, наукові уявлення про Іпатія Потія — письменника, захисника правосильності Берестейського собору 6—8 жовтня

¹³ Грушевський М. Історія України-Руси.—Т. 2.— С. 243—244.

¹⁴ Там само.—Т. 3.— С. 44.

¹⁵ Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi.—Lwów, 1904.—Т. I.—С. 107, n. 2.

¹⁶ Там само; Чубатий М. Історія християнства на Руси-Україні.—Т. I.—С. 586—587.

¹⁷ Див.: Dekański D.-A. Początki dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w zakonі.—Gdańsk, 1999.—С. 129—132; Polańska E.-L. Św. Jacek i dominikanie w Kijowie — między prawdą historyczną a legendą // Ruś średniowieczna a sąsiedzi (XI — połowa XIII wieku). Materiały międzynarodowej konferencji naukowej: Kraków, 24—26 listopada 2010 r. / Pod red. V. Nagirnego.—Kraków, 2011.—С. 43—48.

¹⁸ Див.: Trajdos T. M. Dominikanie i franciszkanie we Lwowie do 1370 r. // Dzieje Podkarpacia.—Krosno, 2001.—Т. V.—С. 424—425; Polańska E.-L. Św. Jacek i dominikanie w Kijowie.—С. 45.

¹ Див., наприклад: Пекар А., ЧСВВ. Іпатій Потій — провісник з'єдинення // Записки ЧСВВ.—Рим, 1996.—Т. XV (XXI).—Вип. 1—4.—С. 145—246; Поплавська Н. М. Полемісти. Риторика. Переконування (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI — початку XVII ст.).—Тернопіль, 2007.—С. 208—238; Ткачук Р. Творчість митрополита Іпатія Потія та полемічна література на межі XVI — початку XVII ст. Джерела. Риторика. Діалог.—К., 2011.

² Передовсім поповнюється джерельна база його епістолярної спадщини: Тимошенко Л. Невідомі листи Іпатія Потія до Жигимонта III // Історія релігій в Україні. Праці XI Міжнар. наук. конференції / Інститут релігіє-

1596 р., який проголосив унію на українсько-білоруських землях, потребують сьогодні серйозних коректив.

До актуальних дослідницьких аспектів, пов'язаних з організаційно-практичною й інтелектуальною діяльністю І. Потія слід віднести передовсім контекст історії Берестейських соборів у жовтні 1596 р., внаслідок яких відбулися події національно-релігійної значущості. Водночас важливий контекст історії літературної полеміки як феномену нашої національної культури. Як відомо, І. Потій написав багато видатних полемічних творів: „Унію“ (1596), „Антиризис“ (1599), „Оборону Флорентійського собору восьмого“ (1603 і 1604), „Послання до Папи Римського Сикста IV“ (1605), „Гармонію“ (1608) та ін.

Що Іпатію Потію належить полемічний твір про Берестейський собор, ще 1934 р. доводив знавець української полемічної культури Іван Єршомін³ на підставі текстології творів Івана Вишенського. Зокрема, йдеться про твір „Писание к утекшим от православной веры епископам“, в якому І. Вишенський полемізував з невідомим автором твору про Берестейський собор. Однак І. Єршомін уважав, що жодний примірник твору не зберігся.

Рідкісний стародрукований примірник із полемічним твором Іпатія Потія про Берестейський собор віднайшла дослідниця А. Зьорнова (1959)⁴. Проте в науковий вжиток твір увели сучасні білоруські дослідники літератури та книжкової культури Геннадій Галенченко⁵ та Іван Саверченко⁶. Зокрема, Г. Галенченко атрибутував текст Іпатія Потія, з чим не можна не погодитись. Відтак, твір Іпатія Потія увійшов до каталогу видань кириличного шрифту XVI ст., який уклала Олександра Гусева⁷.

Праці згаданих білоруських учених — білоруськоцентричні (наприклад, І. Саверченко відносить творчість І. Потія винятково до старобілоруської культури), у них також немає аналізу твору з точки зору історії церкви та Берестейської

унії. Ще раз наголосимо, що, як це не дивно, твір досі не став предметом аналізу в історіографії Берестейської унії. Невідомий він і в українській гуманітаристиці.

Аналізований рідкісний (і досі єдиний) примірник твору повністю збережений у збірці Бібліотеки РАН у Санкт-Петербурзі без вказівки його автора. Його назва — „Справедливое ѡписанье поступку, и sprawy синодовое, и оборона згоды и єдиности съвершенное. Котораяє стала на синоде берестейскомъ. В року, 1596, напротив явного фальшу и потвары синоду якогось змышленного а радшей съборища покутного геретычского в дому прыкатномъ геретычском отправоаного Через одного зъ преложонныхъ духовныхъ церкви руское“.

На титулі стародруку вказана лише дата собору, а місце і рік видання подані наприкінці тексту: „Друковано у Вильни. Року Божего 1597“. За зразками шрифтів неважко визначити, що твір надрукований у відомій віленській друкарні Мамоничів. Усього у виданні налічується 47 аркушів, палітурки немає.

Твір написаний „простою руською“ мовою, надрукований так званним курсивним шрифтом, який копіював канцелярський почерк XVI ст. На примірнику є маргіналії, зокрема, вкладний запис російського єпископа Павла Доброхотова (1814—1900), який і віднайшов колись примірник твору (колекція Павла Доброхотова зберігається нині в Санкт-Петербурзі в трьох архівосховищах і книгозбірнях).

Твір Іпатія Потія не структурований на розділи, проте в ньому можна виокремити кілька тематичних блоків. Перший стосується аргументів на захист унії (на думку автора, кожен, хто підтримує згоду церков, — учень Христа), містить критику закидів православних (усі противники унії є синами диявола і єретиків). Назагал Іпатій Потій формулює п'ять звинувачень православних на адресу унії, які він вважає „клямствами“: унія є новою річчю, про яку ніколи

Митрополит Іпатій Потій

знавства — філія Львівського музею історії релігії. — Львів, 2001. — Кн. I. — С. 438—443; його ж. Два листи Іпатія Потія до Лева Сапєги // Київська старовина. — К., 2002. — № 1. — С. 103—113; Сінкевич Н. Неопубліковані листи Іпатія Потія — ще одне джерело до історії Київської митрополії початку XVII століття // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури / Зб. наукових праць. — К., 2009. — Вип. 24. — С. 190—198; Kempa T. Nieznane listy metropolity kijowskiego Hipacego Pocięja — ważne źródło do początków unii brzeskiej // Odrodzenie i reformacja w Polsce. — Warszawa, 2010. — T. LIV. — S. 179—218.

³ Єремін І. П. Неизвестный памятник украинской публицистики конца XVI века // Сборник статей к 50-летию ученой деятельности акад. А. С. Орлова. — Ленинград, 1934. — С. 83—92.

⁴ Зьрнова А. С. Типография Мамоничей в Вильно (XVII в.) // Книга. Исследования и материалы. — Москва, 1959. — Вип. 1. — С. 207—208.

⁵ Галенченко Г. Я. Стародрукованія кірлічныя выданні XVI—XVIII стст. // Кніга Беларусі: Зводны каталог. 1517—1917. — Мінск, 1986. — № 50. — С. 78; його ж. Невядомыя і маловядомыя помнікі духоўнай спадчыны і культурных сувязей Беларусі XV — сярэзіны XVII ст. — Мінск, 2008. — С. 131—137.

⁶ Дослідник опублікував частину твору в перекладі сучасною білоруською мовою. Див.: Старажытная беларуская літаратура (XII—XVII стст.) / Уклад, прадм. і каментар І. Саверчанкі. — Мінск, 2007. — С. 274—296.

⁷ Гусева А. А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века. Сводный каталог. — Москва, 2003. — Кн. 2. — С. 1075—1076.

не було чути; єдністю церков ламаються християнські права і вольності; русинів примушувано до іншої віри проти їхньої волі; всі церемонії Східної церкви будуть замінені на римські звичаї; більш слушним був православний собор, однак він має репутацію „вигаданого“. Про „правдивий“ собор (унійний) поширюються всілякі чутки, а також декрети, що завдає шкоди державному спокою, вводить у непослух вірних щодо їхніх пастирів.

Аргументи, наведені І. Потієм на захист унії, мають історично-правовий, богословський, громадсько-політичний і соціальний виміри. В історичному контексті автор радить читачам звернутися до відомої праці П. Скарги „Про єдність церкви божої під одним пастирем“, а також до автентичних документів собору 1596 р. Водночас він акцентує на традиції Флорентійської унії та її провідників на Сході Європи — митрополитові Ізидорові, слушно згадує факти конфірмації унії польськими королями Володиславом у 1445 р. і Олександром у 1504 р. Як і в інших своїх творах, І. Потій свої переконання ґрунтує на підставі численних покликів на літописи, хроніки, різноманітні акти та декрети.

Назагал наведена автором аргументація не нова в полеміці довкола правосильності Берестейських соборів, так само, як і позиція православних щодо проголошеної згоди. Відтак, дослідникам не варто захоплюватися тогочасними аргументами полеміки, яка мала жорсткий конфронтаційний характер, підтримуючи чи відкидаючи докази Іпатія Потія. Щодо поглядів автора в соціальній сфері, то тут чітко видно несприйняття ним міських середовищ вірних, які через братську організацію чинили спротив ієрархії. І. Потій апелює до станової і правової свідомості „руського народу“, маючи на увазі шляхту і духовенство.

Проблему церкви і руського народу І. Потій вбачає в недбалості самої Руси та її духовенства, які не змогли скористатися з наданих вольностей (флорентійська традиція занедбана в XVI ст.). Звідси відомий аргумент унійного руху: ми нічого нового не створюємо, а просто повертаємося до відомої релігійно-правової ситуації і традиції.

Традиційно для поберестейського періоду Іпатій Потій не погоджується з позицією патрона православних князя Василя-Костянтина Острозького. Щоб викрити його непослідовність, він згадує переговори князя з папським легатом Антонієм Поссевіном. У згаданому сюжеті є сенсаційне повідомлення про те, що начебто князь їздив на перемовини з папою до Рима, що не підтверджує жодне інше джерело. Є й інші цікаві деталі, зокрема, про останню особисту зустріч Іпатія Потія з В.-К. Острозьким у Любліні 1595 р.

Другий важливий сюжет стосується цікавих і водночас дуже важливих деталей перебігу Берестейських соборів у жовтні 1596 р. Так, наприклад, Іпатій Потій твердить, що між унійним єпископатом були якісь незгоди (посварки), єпископи мали скарги до митрополита Михайла Рогози (вочевидь, один на одного). Але митрополит силою своєї влади їх погасив.

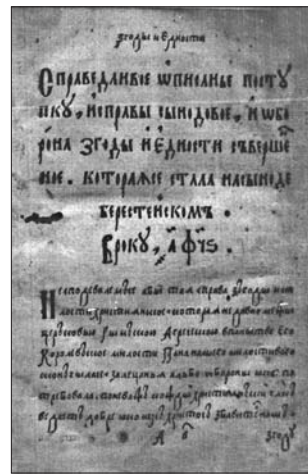
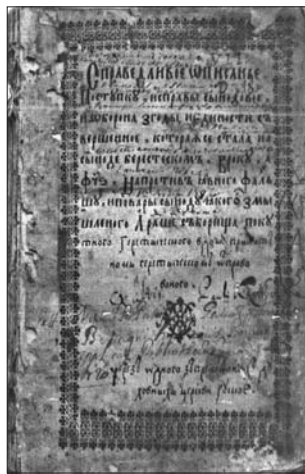
Далі автор спростовує різноманітні плітки православних, які навіть стверджували, що на початку собору в Бересті митрополит Михайло Рогоза був у такому розпачі, що хотів утекти до православних, але володимирський владика (тобто Іпатій Потій) його зупинив. Цю та інші чутки автор відкинув як сфальшовані, але одну вирішив описати докладно.

Йшлося про чутки, що начебто на унійному соборі, який, як відомо, проходив у соборній церкві св. Миколи у Бересті, володимирський владика (тобто, Іпатій Потій; цим, очевидно, можна пояснити анонімність твору) підмінив одяг і вівтарне майно на „папезьські строї“, скинув з престолу антиминос і замінив його на якийсь камінь, потім впустив до церкви єзуїтів і одному з них доручив відправляти Службу Божу. У відповідь сталося „чудо Боже“: в келиху вино перетворилося на воду, єзуїт, злякавшись, відскочив від престолу. Зрозуміло, начебто всі присутні сильно злякалися.

Щодо звинувачення в підміні антиминосу і одягу, то автор пригадав, що в Римі папа подарував „покров“ для володимирської церкви, а для владики (знову ж таки, Іпатія Потія) — сакос з архієпископським головним убором, що підтверджується папським листом, на пам'ять про перебування в Римі. Як присутній під час події, яка викликала неадекватну реакцію православних, автор вирішив сказати правду про інші важливі деталі описаного „чуда“. Що ж відбулося насправді?

Автор пригадує, що папа римський, який приймав руську делегацію в Римі, зробив кілька інших благодійних вчинків: наприклад, своїм коштом фундував руський колеґіум чи семінарію на кількадесят осіб для навчання руських дітей словенської та грецької мови, Святому Письму, порядку і справам церковним, щоб підготувати вишколене священицтво. На прохання владик, для реалізації задуму на Русь був відправлений грек Петро Аркудій, викладач римського колеґіуму св. Атанасія.

Так-от, на згаданій літургії під час Берестейського собору П. Аркудій прислужував, а інший

Титульна та перша сторінки твору Іпатія Потія „Справедливое вписание поступку и sprawy синодальные...“

невідомий грек готував агнець і просфору, але помилився. Треба було до двох однакових срібних чаш влити вино і воду, які потім змішувалися, однак помилково замість вина до обох він влив воду. На причасті це з'ясувалося, і владика, який відправляв на соборі, швидко виправив помилку: взяв іншу „коновочку“ з вином, додав вина з неї до води і здійснив причастя.

На доказ того, що сталася звичайна помилка, а не „чудо“, автор навів приклади таких псевдочудес, які часто трапляються в практиці Руської церкви. Так, часом під час літургії перевертала-

ся чаша, замість вина священник наливав оцет або елей. Навіть одному „зацному“ кардиналові клерик налив замість вина каганцевої олії. Часом у чашу впаде якийсь хробак чи паук або миша поцупить агнець з дискаса. У жодному випадку такі пригоди, які часто траплялися з руськими священниками, не можна називати чудами.

На практиці траплялися й більші „чудеса“. Так, у руських „посольських“ церквах або малих містечках, звідки далеко треба було їхати по вино, руський священник зберігав цілий рік кварту вина аж до запліснявіння і перетворення його на оцет, тому зазвичай користувалися підфарбованою водою з використанням квасного яблучного соку. Оце і є справжнє чудо, резюмував полеміст.

Далі Іпатій Потій переакцентував проблему з церкви св. Миколи, де відбувалися засідання унійного собору, на приміщення, в якому проходили засідання православного собору. Позаяк це був будинок єретика (його імени автор не знав, у літературі ж добре відомо, що це був будинок місцевого урядника Малхера Райського, протестанта), то на підставі церковних канонів він вибудував докази неканонічності православного собору. Цьому аспектові присвячена кінцівка твору. Причому полеміст вказує на те, що поряд у Бересті було достатньо руських церков, але їх начебто зігнорували православні. Щодо цього нагадаємо, що в православній полемічній літературі поширювалося альтернативне уявлення про те, що згадані церкви зранку спеціально були замкнені.

Надалі автор наводить відомі в полемічній літературі закиди унійної сторони щодо собору православних: протосинкел Никифор, представник константинопольського патріарха — зрадник; собор проводився в колі аріян і новохрещенців; православні могли так само засідати в жидівській школі та ін. Принагідно нагадаємо, що в актових джерелах до історії собору збереглися свідчення лише про чотирьох—п'ятьох протестантських делегатів, які брали участь у засіданнях світського кола.

Ще одна прикметна риса твору — в його автора велике роздратування і гнів викликала участь у православному соборі посполитого священництва і простого люду. Так, він пише: „А если же о попи идет, котрих есте при собі немалую личбу мели, большеи их било на синоде никейском...“

Закінчується твір похвалою на адресу єзуїтів, які були більш вченими і не меншими християнами, ніж грецькі (тобто православні) священники і владики. Водночас автор звертається із закликами до прихильників православ'я не підтримувати зв'язків з єретиками і не вірити розповідям і „баламутням“ про „православних католиків“.

Іпатій Потій обстоює думку про потребу абсолютної покірності вірних і рядового духовенства єпископату: на його думку, миряни взагалі не повинні втручатися в церковні справи. У цьому він відмовляв навіть князям, „зацним“ панам, урядникам і „учтивий“ шляхті. Зрозуміло, що згадані ідеї І. Потія кардинально відрізнялися від традицій соборноправності киево-руського християнства. Можна припустити, що він так і не зміг піднятися до розуміння цієї традиції та її сили. Також видається, що в розділеному після 1596 р. суспільстві не могли прижитися інші погляди

Іпатія Потія, згідно з якими, лише унія угодна Богові, противників Святої згоди він порівнює з дияволом.

Як відомо, того ж таки 1597 р., у тій самій друкарні вийшов твір Петра Скарги під назвою „Описанье и оборона собору руского берестейского“, який був більш відомим під ту пору. Саме на твір Петра Скарги давав відповідь Христофор Філалет у своєму „Апокрисисі“. Припускаємо, що в Острозі твір Іпатія Потія був менш відомим або й взагалі невідомим. А ось Іван Вишенський, перебуваючи на Афоні, з ним ознайомився. Крім того, відомо, що через рік (1598) Клірик Острозький відповів на листа Іпатія Потія до князя В.-К. Острозького. Цікаво, що в згаданому листі Іпатія Потія є чимало спільного з аналізованим твором.

Як відомо, Іпатій Потій у змаганні зі своїми конфесійними противниками велику увагу приділяв перу і друкованому слову. У згаданому контексті твір про Берестейський собор доповнював відомі свідчення про перебіг собору інших полемістів (передовсім — Петра Скарги), його можна також розглядати в контексті відповіді уніятів на „Апокрисис“ Х. Філалета. Авторів вдалося яскраво й аргументовано показати, що укладення унії не суперечило церковному праву і світським законам Речі Посполитої та Великого князівства Литовського, а собор відбувся згідно з державними традиціями Речі Посполитої та національними традиціями Руської церкви.

Пам'ятна медаль, випущена з нагоди проголошення Берестейської унії

Назагал полемічний метод І. Потія характеризується синкретичним сполученням античних, західнороманських і греко-візантійських культурно-релігійних джерел та глибокою орієнтацією на місцеву українсько-білоруську традицію. Для його богословських поглядів характерні знання христологічної науки, засад християнської антропології, сотеріології та ін.

На наше переконання, слід акцентувати на питанні про національно-релігійну ідентичність Іпатія Потія. Будучи твердим прихильником „руськості“ Київського християнства, він, як відомо, обстоював і східну, і західну релігійно-культурні традиції.

Насамкінець порушуємо проблему повного вивчення творчої спадщини Іпатія Потія і республікації всього твору про Берестейський собор.

Леонід ТИМОШЕНКО

ФЕРЕНЦ ЛІСТ НА РИСУНКАХ ЮЛІУША КОССАКА

(До 165-ліття перебування Ф. Ліста у Львові)

Львів у всі віки вмів святкувати своїх гостей. Чи йшлося про державних мужів, чи особистих гостей, або купців, будівничих... Так відбувалось і в XIX ст., коли відвідували місто видатні співаки, актори, піяністи.

13 квітня 1847 р. одна з популярних газет Львова повідомляла: „Так давно очікуваний і багаторазово обіцований Ліст, якого гра на фортеп'яно має європейську славу, повертаючись з Росії через Броди, прибуде цього вечора до нашої столиці і, як ми чули, ще цього тижня виступить з концертом”¹.

Водночас з'явився коментар: „1847 р. Ференц Ліст, угорський композитор, піяніст, диригент і публіцист, уже втретє виступав з концертами у різних містах Східної Європи”². Шлях до Львова пролягав через маєток Кароліни Віттгенштайн з дому Івановської, яка проживала у Воронівцях (тепер — Хмельницький р-н Вінницької обл.). Сповнений гарних вражень від перебування на Поділлі, які невдовзі були передані у п'єсах для фортеп'яно „Українська балада” і „Думка” із циклу „Колоски Воронівець” (1847—1848), він першого ж дня свого перебування на теренах Галичини лише доповнив їх новими. 13 квітня, о 10 год. вечора, при відкритих дверях балкона свого номера у Російському готелі Ліст слухав дві привітальні серенади членів Товариства співу й учнів Музичного товариства. Своє захоплення і вдячність висловив особисто, вийшовши на вулицю, потиснув при світлі ламп і смолоскипів кожному співакові руку³.

Юліуш Коссака у молодому віці

Гучний прийом Ф. Ліста у Львові обумовлювало тривале зацікавлення громадськості його життям і творчістю, яке засвідчують численні інші повідомлення у тогочасних львівських періодичних виданнях. Їх помітно підсилила поява рецензії, передрукованої з „Tygodnika Petersburskiego”⁴ у „Gazecie Warszawskiej”⁵.

Перший концерт Ф. Ліста у Львові відбувся 17 квітня у приміщенні Музичного товариства⁶. За свідченням очевидців, його організація була вдалою: у центрі кімнати встановлено підвищення з двома фортеп'яно для Ф. Ліста; слухачі розташовувалися довкола; кожен міг чути музику однаково добре⁷. Гра віртуоза відразу викликала у присутніх надзвичайне захоплення: „Він у тих сильних, довгих, із швидкістю блискавки мигаючих своїх пальцях, здається, тримає цілу масу тональностей [...], яких є цілковитим володарем і які час від часу випускає з усією силою гromу, страхітливої бурі, а часом і прекрасної гармонії”⁸. У його геніальному виконанні прозвучали твори Людвіга Ван Бетговена і Фридерика Шопена, а на закінчення — угорські мелодії.

Далі оголошено таке повідомлення: 20 квітня у залі товариства Ф. Ліст дав *другий концерт*. До програми входили музичні твори Вільгельма Телля, Франца Петера Шуберта⁹. На прохання публіки додатково прозвучали мазурки і полонез Ф. Шопена¹⁰.

27 квітня на честь Ференца Ліста у Національному закладі ім. Оссолінських його директор Антін

¹ [Б. а.] Tak dawno oczekiwany... // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1847.— N 43 (13 kwiet.).— S. 242.— [Публ.]: Nowiny.

² Україну і Росію Ліст відвідував тричі: у 1842, 1843 і 1847—1848 pp.

³ [Б. а.] Liszt... // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1847.— N 44 (15 kwiet.).— S. 248.— [Публ.]: Nowiny.

⁴ [Б. а.] Kontrakta Kijowskie — Liszt w Kijowie. (List do przyjaciela) // Tygodnik Petersburski: Gazeta rządowa Królestwa Polskiego.— Petersburg, 1847.— N 19 (18/30 mar.).— S. 123—126.— [Публ.]: Rozmaitości.

⁵ [Б. а.] Kontrakta Kijowskie — Liszt w Kijowie. (List do przyjaciela) z Tygodnika Petersburskiego // Gazeta Warszawska.— Warszawa, 1847.— N 95 (10 kwiet.).— S. 3—4.— [Публ.]: Rozmaitości.

⁶ [Б. а.] Liszt jest już w stolicy... // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1847.— N 44 (15 kwiet.).— S. 248.— [Публ.]: Nowiny; Pobyt Liszta u nas... // Там само.— N 45 (17 kwiet.).— S. 253.— [Публ.]: Nowiny.

⁷ Dzierzkowski J. Liszt we Lwowie // Dziennik mód paryskich.— Lwów, 1847.— N 9 (22 kwiet.).— S. 85.

⁸ [Б. а.] A więc nietylko Liszt... // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1847.— N 46 (20 kwiet.).— S. 259.— [Публ.]: Nowiny

⁹ [Б. а.] Pobyt Liszta u nas... // Там само.— N 45 (17 kwiet.).— S. 253.— [Публ.]: Nowiny; Na drugim koncercie Liszta // Там само.— N 47 (22 kwiet.).— S. 264.— [Публ.]: Nowiny.

¹⁰ [Б. а.] Na drugim koncercie Liszta // Там само.— S. 264.— [Публ.]: Nowiny.

Клодзинський, як писала преса, організував спеціальний вечір. Запросивши представників властей, літераторів і митців, він змінив й саму форму прийому: всі урочистості відбулися у великій залі. Головний гість прибув досить пізно: о 10 годині, що пояснювалося прогулянкою Високим замком. Ведучи тривалі розмови з прибулими на вечір, неодноразово проявляв ерудицію у різних сферах. Бесіду було перервано прочитанням присвяченого Ф. Лістові вірша польською мовою, а також його перекладу французькою. Опісля Ф. Ліст знову сів за фортеп'яно. Багато імпровізував, а наприкінці зіграв марш¹¹.

Після того, як Ф. Ліст покинув залу, товариство продовжувало розважатися ще кілька годин. В. Поль читав свої ще неопубліковані твори. А. Замойський декламував інший, досі невідомий вірш В. Поля та філософську поезію Яна-Непомучена Камінського. Тільки о 2-й год. ночі останні десять осіб покинули заклад.

Третій і останній концерт Ф. Ліста у приміщенні Музичного товариства відбувся вранці 28 квітня. На ньому прозвучало сім композицій, у тому числі Джоаккіно Антоніо Россіні, Карла Марії фон Вебера і Франца Петера Шуберта¹². Раз, а саме 2 травня, виступав Ф. Ліст у Театрі Скарбека. Фортеп'яно встановили на помості, який закривав оркестрову яму. Під час концерту вибране товариство Львова зайняло крісла на сцені. Успіх був величезний — як для міста, так і для бідних, для яких призначалися кошти від концерту.

Виступи Ф. Ліста в Музичному товаристві, в Осолінеумі і в Театрі Скарбека — це був суцільний тріумф великого віртуоза. Такого виконавця Львів ще не чув, що підтверджено численними відгуками у тогочасній пресі. Зокрема, у журналі „Dziennik mód paryskich” розлогу критичну статтю з нагоди концертної програми Ф. Ліста опублікував Юзеф Держковський¹³. У наступному номері цього журналу вийшло таке ж насичене емоціями повідомлення дописувача цього видання у рубриці „Kronika muzyczna”¹⁴.

Не менш показовим щодо визнання музики Ф. Ліста львівською громадськістю був тоді обід у

саду готелю „Жорж” на його честь. Столи накрили на алеї під фруктовими деревами. О 16-й год. зібралося товариство із 40 осіб. Це були літератори і художники, з-поміж яких перший тост на честь Ліста виголосив А. Замойський¹⁵.

Потім виголошувалися тости на честь літератури і літераторів, поезії і поетів, мистецтва і художників. Їх виголошували дуже часто...

Концерти Ф. Ліста у Львові були справжнім святом для міста. Після кожного виступу збиралася громадськість, жваво обговорювала почуте і побачене, оцінюючи насамперед віртуозну гру піаніста. Вшановували Ф. Ліста тостами багатьма мовами на обідах та вечерях, присвячених маестрові, виголошуваною поезією і незвичним способом — малювали його портрет.

На кожному такому святі присутніми були молоді львівські художники Юліуш Косак і Олександр Рачинський¹⁶. На цих зібраннях було вирішено подарувати Ф. Лісту літературно-мистецький альбом на пам'ять про його перебування у Львові, до якого мали ввійти твори всіх львівських літераторів, художників і музикантів¹⁷. Збір матеріалу і його впорядкування доручили В. Полю¹⁸. Проте цей задум не вдався через недугу В. Поля.

Такі заходи практикувалися для Ф. Ліста не лише у Львові, що підтверджено у творі Л. Борковського „Koncerta Liszta”, опублікованому на сторінках журналу „Dziennik mód paryskich”¹⁹.

1911 р. до 100-річного ювілею Ф. Ліста у багато ілюстрованому львівському журналі „Sztuka” була опублікована стаття „Franciszek Liszt. 1811—1911”²⁰. Її автор під криптонімом „T. R.” коротко описав події 1847 р., які відбувалися у Львові у зв'язку із приїздом композитора і музиканта. Статтю він доповнив репродукцією графічного портрета Ф. Ліста, який виконав з натури у 1847 р. Юліуш Косак (тепер зберігається у Львівській національній галереї мистецтв). Окрім того, помістив коротке пояснення: „Подіємо чудовий невідомий портрет Ліста 1847 р., один із найкращих у багатій його європейській іконографії”²¹. Зазначив, що вартості твору додає і власноручний автограф композитора і музиканта.

Титульні сторінки часописів „Gazeta Lwowska” та „Dziennik mód paryskich”. 1847 р.

¹¹ W. Z. [Zawadzki W.]. Liszt we Lwowie // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1877.— N 201 (16 sierp.).— S. 1; Zawadzki W. Literatura w Galicji (1772—1848): ustep z pamiętnikow.— Lwów, 1878.— S. 151—152.

¹² [B. a.] Dawać koncert na fortepianie... // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1847.— N 49 (27 kwiet.).— S. 284.— [Рубр.]: Nowiny.

¹³ Dzierzkowski J. Liszt we Lwowie // Dziennik mód paryskich.— Lwów, 1847.— N 9 (22 kwiet.).— S. 85—86.

¹⁴ [B. a.] Kronika muzyczna // Там само.— N 10 (6 maj.).— S. 98—99.

¹⁵ W. Z. [Zawadzki W.]. Liszt we Lwowie // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1877.— N 201 (16 sierp.).— S. 1.

¹⁶ Там само.— S. 2; Zawadzki W. Literatura w Galicji (1772—1848): ustep z pamiętnikow.— Lwów, 1878.— S. 151—152.

¹⁷ Zawadzki W. Literatura w Galicji (1772—1848): ustep z pamiętnikow.— Lwów, 1878.— S. 154.

¹⁸ W. Z. [Zawadzki W.]. Liszt we Lwowie // Gazeta Lwowska.— Lwów, 1877.— N 201 (16 sierp.).— S. 2.

¹⁹ L. D-B. [Borkowski L.]. Koncerta Liszta // Dziennik mód paryskich.— Lwów, 1847.— N 11 (20 maj.).— S. 111—112.

²⁰ T. R. Franciszek Liszt. 1811—1911 // Sztuka. Miesięcznik ilustrowany, poświęcony Sztuce i Kulturze.— Lwów, 1911.— S. 149—150.

²¹ Там само.— S. 150.

Нашу увагу привернула примітка у статті „Юліуш Косак малював Ліста два чи більше разів”²². Вона спонукала насамперед до перегляду наукової літератури, праць польських та українських мистецтвознавців, які упродовж багатьох десятиліть лише констатують, що художник малював Ф. Ліста кілька разів²³.

Які ці портрети? Крім репродукованого у згаданій статті, обстеження фондів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника дали можливість виявити ще два зображення Ф. Ліста, створені Ю. Косаком. Один із них уже відомий в науковій літературі. Востаннє про нього писала Софія Король²⁴. Він невеликого розміру: 18,5 x 14,5 см. Виконаний олівцем. Портрет відповідає характеру епохи з елементом романтич-

вагомою причиною того, що художник залишив його невикінченим.

Певні неточності в рисунку портрета Ф. Ліста великою мірою пояснюються тим, що Ю. Косак тоді був початківцем. 1842 р., маючи 18 років, він став лише слухачем першого курсу правничого відділу Львівського університету. Паралельно у 1842—1843 рр. відвідував лекції з рисунка художника Яна Машковського. Саме завдяки йому почерпнув основи академічної науки і зацікавився історичною тематикою²⁵, що згодом поглиблював самотужки у великих мистецьких центрах: Петербурзі, Відні і Парижі.

Ю. Косак створив ще одне зображення Ф. Ліста, яке входить до збірки графічних творів ЛННБ України імені В. Стефаника. Цей твір, як і попе-

Портретні зображення Ференца Ліста у виконанні Юліуша Косака. Львів, 1847 р.

ного забарвлення. Художник підкреслив характер портретованого деталізованим відтворенням палкого погляду, високого чола, довгого волосся, що обрамлює видовжене худе обличчя. Експресивність натури підсилює форма зображення одягу, зокрема незастібнуті верхній і нижній гудзики. Твір недатований. Але поза жодним сумнівом він виконаний саме у період перебування Ф. Ліста у Львові. Його порівняння із рисунком, який зберігається у Львівській національній галереї мистецтв, є підставою твердити, що обидва виконані одного і того ж дня. Портрет, який зберігається у фондах бібліотеки, більше нагадує ескіз. У ньому простежуються неточності, передусім у пропорціях фігури. Напевно, саме цей факт став

редній, невеликого розміру: 17,5 x 14,5 см, і намальований олівцем. Це дещо спрощений портрет, на повен зріст із карикатурними елементами, які митець у ранній період своєї творчості досить часто практикував. Він створив гротескний образ. На окрему увагу заслуговує характер рисунка. Художник лише кількома лініями окреслив постать: вона підтягнута і струнка. Голова високо піднята, а руки сховані у кишені короткого плаща. Більш детально й водночас тонко промальований профіль обличчя. Художник, однак, лаконічними засобами влучно розкрив характер портретованого, про якого неодноразово писали очевидці. Твір містить багато інформаційних написів. У верхній частині твору: „Francois Liszt”. Внизу: „Pisat

²² T. R. Franciszek Liszt...— S. 150.

²³ Masłowski M. Juliusz Kossak.— Warszawa, 1990.— S. 22.

²⁴ Король С. Штрихи до раннього періоду творчості Юліуша Косака (твори зі збірки ЛННБ України ім. В. Стефаника) // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: історія і сучасність: доп. та повідомлення. Міжнар. наук. конф., Львів, 28—30 жовт. 2010 р. / Відп. ред. М. М. Романюк; НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.— Львів, 2010.— С. 435—438.

²⁵ Masłowski M. Juliusz Kossak.— S. 18.

biografią Szopena“, а також „rys. J. Kossak [1]847 — we Lwowie“. На звороті рисунка напис: „Ide [...] do Teatru“. З огляду на те, що львівські періодичні видання точно інформували про події, пов'язані із Ф. Лістом, можемо з впевненістю стверджувати, що рисунок був виконаний наступного дня перебування Ф. Ліста у Львові — 2 травня.

Чи цим числом закінчується портретна галерея Ф. Ліста у виконанні Ю. Коссака? Можливо, ні. Потрібне докладне обстеження мистецьких фондів

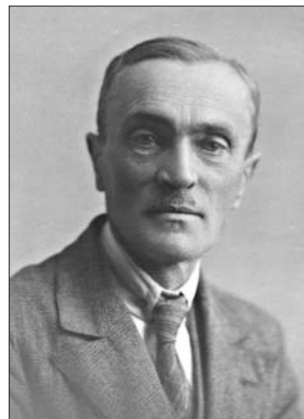
Варшави і Кракова, а може, й збірок інших міст Польщі та Європи.

На хвилі загального піднесення, яке викликав приїзд до Львова Ференца Ліста, і під впливом позитивних вражень, спричинених низкою його концертів, даних в Музичному товаристві, в Оссолінеумі та в Театрі Скарбека, Юліуш Косак виконав із відомих нам сьогодні творів три портрети композитора. Всі сповнені емоційного переосмислення митцем світу, які увиразнює манера рисунка.

Лариса КУПЧИНСЬКА

„ПРОСВІТАНСЬКИЙ ТЕАТР” ПІД КЕРІВНИЦТВОМ ПЕТРА СОРОКИ (1928—1929)

Після поразки національно-визвольних змагань 1918—1919 рр. театральньо-аматорський рух на західноукраїнських землях наповнюється новим змістом: не лише культурно-просвітницька діяльність, а й національно-освідомлювальна, консолідуюча місія лягла на його плечі. З огляду на важливість завдань цей процес, як і раніше, взяло під контроль товариство „Просвіта“. Створена ще 1912 р. „Театральньо-організаційна комісія“¹, покликана стимулювати і курувати аматорські театральні, музичні гуртки і хори читалень та філій товариства, поступово розрослася на кілька профільних секцій. Зокрема, у лютому—березні 1922 р. при „Просвіті“ у Львові створено окрему Театральну комісію² (як підкомісію широкоаспектної мистецької), яка, регламентуючи свою діяльність „Правильником театральної комісії Головного відділу „Просвіти“ у Львові“³, виконувала роль дорадчого та координуючого органу для аматорських колективів (функціонували згідно з „Правильником театрального гуртка“⁴). Вона співпрацювала з численними регіональними осередками, зокрема

Альфред Будзинський.
20-ті роки XX ст.

пропонувала до репертуару певні п'єси і здійснювала контроль над їх постановкою, надавала рекомендації та поради, організовувала професійні з'їзди і наради, режисерські та акторські курси, лекції, видавала відповідну методичну літературу, готувала театральну бібліотеку тощо⁵.

Однак дуже гостро стояло питання залучення фахівців або й цілих професійних колективів на ниві театральньо-аматорського руху⁶. Ще 1912 р. був прийнятий „Правильник „Українського театру „Просвіти“ у Львові“⁷, проте ідею „людового“ (тобто народного, доступного простому глядачеві) театру, який був би водночас навчальною базою для аматорських осередків, не вдавалося втілити. Залучені „Просвітою“ колективи лише номінально були під її протекторатом. І „Український ювілейний театр“ (1914 р., під керівництвом І. Туркевича, Ф. Короліва, А. Будзиновського)⁸ чи пізніше Український театр М. Орла-Степняка⁹ (1922—1923 рр., діяв спершу як „Зразковий мандрівний людський театр товариства „Просвіта“ у Львові“¹⁰) — не знаходили потріб-

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 348, оп. 1, спр. 6453, арк. 1—1 зв.

² Там само.— Арк. 5—6.

³ Там само.— Арк. 10—12, 18, 19—24 та ін.

⁴ Там само.— Арк. 13—16.

⁵ Детальніше див.: Зуляк І. Театральньо-аматорська діяльність осередків „Просвіти“ в Західній Україні у міжвоєнний період (1919—1939) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.— Тернопіль, 2009.— Вип. 3.— С. 98—105; його ж. Організаційні аспекти театральньо-аматорської діяльності осередків „Просвіти“ (1919—1939) // Сторінки історії: Збірник наукових праць. Вип. 22.— К., 2006.— С. 94—108 та ін.

⁶ Зуляк І. Використання „Просвітою“ професійного хору, театру і технічних засобів в культурно-просвітній діяльності в Західній Україні у міжвоєнний період // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.— Тернопіль, 2010.— Вип. 1.— С. 95—105.

⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 6454, арк. 2—4.

⁸ Там само.— Арк. 1.

⁹ Боньковська О. Український мандрівний театр Миколи Орла-Степняка (Галичина, 1920-ті рр.) // Народознавчі зошити.— 1999.— Верес.— жовт.— Зош. 5 (29).— С. 691—695.

¹⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 6457, арк. 1—1 зв., 2—3, 10—11, 13 та ін.

ної форми співпраці з театральними-аматорськими осередками краю. А львівський місячник театру і сцени „Театральне мистецтво” влітку 1923 р. гостро критикував пасивність Театральної комісії, яка при активному розгортанні діяльності кооперативу „Український театр” у Львові (створений 1923 р. як організаційний центр для західноукраїнської сцени) ніби усунулася від організації театрального життя¹¹.

1926 р. з метою допомогти „аматорським театральним гурткам не тільки в адміністративно-організаційним напрямі, але також у напрямі практичного виконання вистав” у районах та передмістях Львова — Театральна комісія створила „просвітянський зразковий театр”¹² (референт із театральних питань — Петро Мурський). Однак питання охоплення усіх українських земель у Польщі все ще було відкритим.

І нарешті, 29 вересня 1927 р. львівська газета „Діло” повідомляла, що „постає на днях окремий мандрівний театр, зложений з кваліфікованих акторів і музиків, який буде працювати в порозумінні з Театральною Комісією Головного Виділу Т-ва „Просвіта”, рахуючись з побажаннями й вимогами цієї останньої”¹³. Як писав „Аматорський театр”, — друкований орган Театральної комісії, — Головний виділ, зберігши за собою право коригувати репертуарну політику театру, водночас задекларував матеріальну і правову самостійність театру як окремої самоокупної інституції¹⁴.

На практиці це означало, що мандрівний колектив, попри покладену на нього широку організаційно-інструкторську діяльність серед аматорських гуртків, мав працювати і як репертуарний театр, аби утримуватися власними силами (лише у рідкісних випадках Товариство гарантувало деяким інструкторам платню). Заповідали і створення спеціальних комісій при головній Театральній комісії до оцінки драматургії для репертуару театру, а також — оцінки акторської майстерності членів трупи¹⁵.

Директором обрали члена Театральної комісії Альфреда Будзиновського (1871—1942) — голову

Львівського спортивно-пожежного товариства „Сокіл-Батько” у 1901—1908 рр., колишнього директора театрів товариства „Руська бесіда”, Товариства ім. І. Котляревського, „Українського ювілейного театру” і „Союзу артистів” (секції професійної спілки Союз діячів українського театрального мистецтва (далі — СДУТМ)). Як досвідчений адміністратор, він на основі виклопотаної „Просвітою” у Міністерстві внутрішніх справ театральної концесії (ліцензії) взявся формувати труп з членів аматорських гуртків та професійних акторів із колишнього театру „Союзу артистів” (1925—1927). Надсилали заявки й актори з інших колективів, як-от: Ганна Істоміна — з Українського театру О. Міткевич¹⁶, Олесь Степовий — з „Нового українського театру” під керівництвом П. Карабіневича¹⁷ та ін.

Однак створити новий театр вдалося щойно на початку 1928 р. — за підтримки СДУТМ. Колектив функціонував як товариство на паях, керівництво здійснювала колективна управа: відповідальний директор Альфред Будзиновський; мистецький керівник і режисер, колишній актор Театру товариства „Руська (з 1916 р. — Українська) бесіда”, Тернопільського „Українського театру”, керівник власних мандрівних труп Петро Сорока (1891—1950)¹⁸; представник „Союзу артистів”, колишній артист театру товариства „Руська (з 1916 р. — Українська) бесіда”, „Тернопільських театральних вечорів”, театрів

Колектив „Просвітянського театру”.
Фото. Газ. „Новий час”, 12 листопада 1928 р.

Й. Стадника, голова СДУТМ Андрій Шеремета (1871—1946); представник трупи, колишній вояк армії УНР, актор українського театру Ніни Бойко та Придніпрянського театру Ольги Міткевич Лавро Кемпе (1901—1981); адміністратор, секретар і касир, досвідчений артист українських театрів Петро Гладкий. Оркестр театру із семи осіб перебував під керівництвом капелмайстера Богдана Сарамаги (1905—1975)¹⁹. У творчому складі — такі молоді актори, як Ванда Сорокова, Юрко Нікітін, Наталія Костівна, Клавдія Кемпова, Марко Ганжа²⁰, Олександр Яковлів, Володимир Відерко, М. Чмирівна²¹. Недовго (вочевидь, на початку

¹¹ [Б. а.] Театральна Комісія при Т-ві „Просвіта” у Львові // Театральне мистецтво. — Львів, 1923. — Серп. — Вип. VIII. — С. 111.

¹² [Б. а.] Просвітянський зразковий театр // Аматорський театр. — Львів, 1927. — Верес. — жовт. — Ч. 7—8. — С. 57.

¹³ [Б. а.] „Просвітянський театр” // Діло (Львів). — 1927. — 29 верес. — Ч. 216. — С. 4. — (З театральної ділянки).

¹⁴ [Б. а.] Просвітянський зразковий театр. — С. 58.

¹⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 6468, арк. 1; [Б. а.] „Просвітянський театр”. — С. 4.

¹⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 6471, арк. 1—3.

¹⁷ Там само. — Спр. 6472, арк. 1—3.

¹⁸ Театрознавець С. Максименко встановила точні рік і місце смерті: 1950, м. Анжеро-Судженськ (нині — Кемеровська обл., Росія). Див.: Максименко С. „Ключі” Петра Сороки // Просценіум (Львів). — 2006. — № 2—3 (15—16). — С. 17.

¹⁹ [Б. а.] Діяльність „Просвітянського театру” // Діло (Львів). — 1928. — 8 черв. — Ч. 125. — С. 4. — (Новинки. З театрального життя).

²⁰ Там само. — С. 4.

²¹ Боньковська О. Театральне мистецтво на західноукраїнських землях у 1918—1939 роках // Студії мистецтвознавчі. — К., 2007. — Ч. 4 (20). Театр. Музика. Кіно. — С. 45.

1929 р.) у театрі працював Володимир Блавацький²². У трупі також були художник-декоратор, кравчиня та сценічний технік²³.

Відкрився театр 15 лютого 1928 р. оперою „Катерина” М. Аркаса (за Т. Шевченком) — у „Народному домі” в Городенці. І першу, і наступні показані у місті вистави — „Ой, не ходи, Грицю” М. Старицького (16 лютого 1928 р.), „Шумі, Маріца” („За друзі своя”, 17 лютого 1928 р.) В. Товстоноса — публіка оцінила досить високо²⁴. Далі театр послідовно відвідав Обертин, Коломию, Яблонів, Делятин, Надвірну, Богородчани, Станиславів, Калуш, Дрогобич (також численні навколишні містечка і села), Самбір, Хирів, Добромилів, Бірчу, Мостиська, Судову Вишню, Яворів, Немирів, Раву-Руську, Сокаль — загалом до кінця травня 1928 р. охоплено 35 місцевостей²⁵. Окрім виступів, колектив надавав консультації театральним аматорам щодо гри, гримування, інтер'єру сцени, костюмів, режисури та сценічної техніки загалом, штатний художник малював декорації до вистав місцевих гуртків.

У першому сезоні на афіші „Просвітянського театру” були такі „побутові штуки”: „Циганка Аза”, „Маруся Богуславка”, „Ой, не ходи, Грицю” М. Старицького, „Вихрест” С. Козич-Уманської, „Запорізький скарб” К. Ванченка-Писанецького, „Воскресіння” В. Чубатого, „Шумі, Маріца” В. Товстоноса, опери „Запорожець за Дунаєм” С. Гулака-Артемівського та „Катерина” М. Аркаса (за Т. Шевченком), оперети „Майська ніч” („Утоплена” М. Лисенка і М. Старицького за М. Гоголем) та „Вій” М. Кропивницького (за М. Гоголем) тощо. Із зарубіжного репертуару ставили: єврейські драми „День і ніч” Ш. Анського, „Мотке Ганеф” („Мотке-зłodий”) Шолома Аша, „Діти Агасфера” С. Белої; фарс „Іспанська муха” Ф. Арнольда і Е. Баха, європейські розважальні оперети: „Графиня Маріца”, „Княжна чардаша” І. Кальмана, „Гейша” С. Джонса, „Барон Кіммель” В. Колло та ін. Готували на наступний сезон прем'єри — опери „Жидівка” Ж. Галеві, „Галька” С. Монюшка та оперети „Осінні маневри” І. Кальмана²⁶.

Задекларована лінія зразкового репертуару для виховання провінції одразу ж не була витримана, однак вражав масштаб виконаної роботи та ентузіазму артистів. Зокрема, у звіті трупи Головної театральній комісії товариства „Просвіта” за

період від середини лютого до кінця травня 1928 р. зазначалося, що за 107 днів існування театру зіграно 110 вистав (крім того, що сім днів театр не виступав через католицький і православний страсні тижні). Попри деякі перешкоди поляків (вища плата за оренду зали), незначну підтримку українських міщан та інтелігенції, колектив заробив 16 774,60 злотих (з них понад 5 тис. витрачено на потреби трупи)²⁷. Якщо ж зважити й на те, що актори з власних коштів сформували стартовий фонд театру, спершу працювали у позичених костюмах, із позиченими п'єсами, нотами, кулісами, практикували виступи під відкритим небом (напр.: „Осінні маневри”²⁸), при тому отримуючи мізерну платню — по 70 грошів на 1 пай (одиницю), тобто для хористів приблизно — по 4,30 злотих на день²⁹, — то у всій невідрадної постає їхня подиву гідна громадянська мужність.

Після виступів протягом червня—липня 1928 р. в Угнові, Річиці, Хлівчанах, Великих Мостах, Бутиках, Жовкві³⁰ трупа завітала і до Сокаля, де був один із найактивніших театально-аматорських осередків „Просвіти”. „Голоси свіжі та чисті... — писав про виступи „Просвітянського театру” мешканець Сокаля д-р Богдан Чайковський. — А у всьому видко дбайливу і вмілу руку помислового та інтелігентного режисера”³¹. Висловивши застереження щодо відверто розважальної лінії (легкий „міський” репертуар), критик все ж із вдячністю підсумував: „Хочемо тільки ствердити, що цілість гарна і мистецька та що театр піднявся високо понад рівень бачених останніми часами українських театрів, одним словом, що „Просвітянський театр” вповні заслужив собі на щире та тепле підтримку усього українського громадянства”³².

Саме у Сокалі здійснено один із наймасштабніших проєктів „Просвітянського театру” — спроба масової вистави з широким залученням аматорів (членів аматорських гуртків міста та навколишніх сіл). З нагоди 30-літнього ювілею філії „Просвіти” у Сокалі 16 вересня 1928 р. над Бугом під відкритим небом з участю кінних козаків розіграли „Невольника” М. Кропивницького (за Т. Шевченком)³³.

Зрештою, на початок сезону 1928/1929 р. „Просвітянський театр” — разом із репрезентативною трупкою кооперативу „Український театр” у Львові (під керівництвом Й. Стадника) — був високо

Петро Сорока. 1930 р.

²² Блавацький В. Спогади // Ревуцький В. В орбіті світового театру / Вид. М. Коць. — Київ; Харків; Нью-Йорк, 1995. — С. 137.

²³ [Б. а.] Діяльність „Просвітянського театру”. — С. 4.

²⁴ [Б. а.] Просвітна анкета і „Просвітянський театр” // Діло (Львів). — 1928. — 25 лют. — Ч. 43. — С. 5. — (Дописи. Городенка).

²⁵ [Б. а.] Просвітянський театр // Новий час (Львів). — 1928. — 18 черв. — Ч. 73. — С. 6. — (Література й мистецтво; ч. 5, черв. 1928).

²⁶ Там само.

²⁷ [Б. а.] Діяльність „Просвітянського театру”. — С. 4.

²⁸ Мельничук-Лучко Л. Тернистим шляхом. З історії західноукраїнського театру. — Львів, 1961. — С. 72.

²⁹ [Б. а.] Просвітянський театр. — С. 6.

³⁰ Новий час (Львів). — 1928. — 27 черв. — Ч. 77. — С. 4.

³¹ Д-р Чайковський Б. „Просвітянський театр” в Сокалі // Новий час (Львів). — 1928. — 23 лип. — Ч. 88. — С. 6.

³² Там само.

³³ Гладкий Гр. Як Сокаль святкував свято свого Т-ва „Просвіта” // Новий час (Львів). — 1928. — 24 верес. — Ч. 117. — С. 3; Мельничук-Лучко Л. Тернистим шляхом... — С. 73.

оцінений у львівській пресі як „дійсний громадянський театр, залежний не від волі одиниці, а підпорядкований поважній національній інституції”³⁴.

Закономірним став візит „Просвітянського театру” до Львова на початку жовтня 1928 р., однак дещо несподіваною була прохолодна реакція львівської „столичної” критики. З таких анонсованих вистав, як „Осінні маневри” І. Кальмана (2 жовтня 1928 р.) з гостинним виступом тенора краківської опери й оперети В. Весоловського, „Гейша” С. Джонса (3 жовтня 1928 р.) та „Военний похресник” М. Геннеке (4 жовтня 1928 р.)³⁵ — були показані лише перші дві. Анонімний кореспондент газети „Новий час” про режисерську роботу П. Сороки у виставі „Осінні маневри” доброзичливо, але іронічно писав: „Видно, що він більше докладає старань і дбайливості, хоча поодинокі його вистави не виходять надто поза звичайний і практичний досвід у примітивних досягненнях, завчених по інших мандрівних театрах”³⁶. На жаль, актори „Просвітянського театру”, як і багатьох провінційних театрів, демонстрували невміння опанувати легку, швидку, часом гротескно опереткову манеру гри. І тому, як висловився визначний театральний критик Михайло Рудницький, „були моменти, коли віденська оперетка нагадувала ліричну меланхолію наших побутових п'єс”³⁷. Про „Гейшу” він сказав ще різкіше: „Усій п'єсі бракувало темпа і гумору”³⁸. А з приводу калькуваної з австрійської та польської мови військової термінології в опереті „Осінні маневри” критика з гіркотою зауважувала: „В нас же ж була недавно своя модерна армія, були й виступи, й хорунжі, й сотники (замість ротмістрів, підпоручників, капталів.— Р. Л.)”³⁹. До позитивів „Просвітянського театру” рецензенти віднесли молоді акторські сили, „які вносять багато живого й нового”: Ю. Нікітін, Н. Костівна та ін. Зі старших відзначений А. Шеремета, „який у ролі здитинілого австрійського генерала в „Осініх маневрах” та в ролі Мандари-

на в „Гейші” був, як на наші відносини — дійсно незрівняний”⁴⁰.

Зі Львова театр поїхав у Красне, Буськ, Зборів, Підволочиська, Грималів, Теребовлю і далі мандрував на південь⁴¹. Репертуар мав оновитися драмою „Поза межами болю” Осипа Турянського (інсценізація автора) й оперетою Є. Форостини та І. Зубенка „Дівча з лелією”⁴², але чи побачили вони світло рампи — невідомо... У відповідь на численні закиди щодо неактуальності, ба й шкідливості репертуару, браку чіткої культурно-просвітницької лінії директор „Просвітянського театру” виступав не менш гостро, звинувачуючи письменників та композиторів: „Ні „Кооператива”, ні „Просвіта” не створять доброго театру без доброго репертуару. [...] Прошу дати свій український репертуар, а наші театри не будуть мусіти грати царо- і москвофільського „Орлова”, мадяро- і австрофільських „Осініх маневрів” чи „Графину Маріцу”, японо- і англофільську „Гейшу” чи „Мадам батерфляй”, жидівського „Дибук”, „Листка Ганеф (має бути: Мотке Ганеф.— Р. Л.)” чи „День і ніч”, польські „Гальку” чи „Верховинців” (хоч на українських мотивах). Брак модерного питомого українського репертуару обусловлює брак українського театру”⁴³.

Дискусії на сторінках преси тривали, а „Просвітянський театр” у подальших нескінченних мандрах поступово почав розпадатися. Зокрема, ще восени 1928 р. подружжя Лавра та Клавдії Кемпе перейшло до забезпеченого Українського народного театру ім. І. Тобілевича у Станиславові під опікою мецената К. Вишневецького; Ю. Нікітін уже в січні 1929 р. працював у трупі Кооперативу „Український театр” у Львові під керівництвом Й. Стадника... Одна з останніх згадок про зразковий колектив як про „Львівський український Просвітянський театр А. Будзиновського” фігурує у звітах старостів у травні—червні 1929 р.⁴⁴ Дався взнаки брак фінансової підтримки поважної інституції (зрештою, навіть СДУТМ мала

Сцена з показаної під відкритим небом оперети „Осінні маневри” І. Кальмана (1928).
Справа наліво: Петро Сорока, Юрій Нікітін,
Ванда Сорокова

³⁴ [Б. а.] Дещо про український театр // Новий час (Львів).— 1928.— 6 серп.— Ч. 94.— С. 6.— (Література й мистецтво; ч. 9, серп. 1928).

³⁵ [Б. а.] Ukraiński Proswitiański Teatr — sala Narodowego Domu // Chwila (Lwów).— 1928.— 30. IX.— N 3420.— S. 10.— (Kronika).

³⁶ Л. Л. [Лев Лепкий?] З нагоди гостинних виступів Просвітянського Театру у Львові // Новий час (Львів).— 1928.— 22 жовт.— Ч. 129.— С. 5.

³⁷ М. Р. [Рудницький Михайло]. Український Просвітянський Театр: „Осінні маневри”, оперетка Кальмана, сая „Народного Дому” // Діло (Львів).— 1928.— 5 жовт.— Ч. 222.— С. 4.— (З театру).

³⁸ М. Р. [Рудницький Михайло]. Дві „Гейші” двох наших театрів // Там само.— 10 жовт.— Ч. 226.— С. 3.— (З театру).

³⁹ Л. Л. [Лев Лепкий?] З нагоди гостинних виступів Просвітянського Театру у Львові.— С. 5.

⁴⁰ Там само.— С. 6.

⁴¹ Новий час (Львів).— 1928.— 26 жовт.— Ч. 131.— С. 4.

⁴² [Б. а.] Просвітянський театр: [фото і короткий текст-підпис] // Там само.— 12 листоп.— Ч. 138.— С. 7.

⁴³ Будзиновський А. Дещо про театр // Там само.— 26 листоп.— Ч. 145.— С. 9.

⁴⁴ Державний архів Івано-Франківської області, ф. 2, оп. 1, спр. 1248, арк. 162.

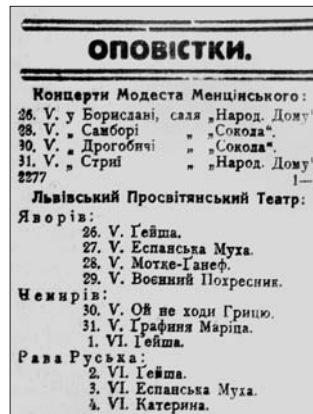
внутрішні проблеми⁴⁵), тяжіння масового глядача лише до популярного опереткового репертуару і водночас неспроможність театру знайти компроміс між національним обов'язком та потребою вижити (чи конкурувати зі стаціонарною польською оперетковою сценою). Крім того, попри ентузіазм та надзвичайну самопожертву членів театру, вони так і не стали єдиним колективом, успіх вистав залежав лише від кількох професійних сил, переважно молодих акторських сил, які все ж потребували професійної освіти. Хоча для багатьох аматорів саме ця інструкторська труппа була серйозним етапом у подальшому професійному рості⁴⁶.

У травні 1929 р., коли театр уже фактично зникав й актори розпорошувалися по інших мандрівних труппах, А. Будзиновський визнавав, що ідея єдиного крайового інструкторського театру остаточно не виправдала себе. Натомість пропонував нову стратегію: діяти через кілька районних театрів з обмеженими теренами виступів (вони будуть за-

цікавлені у соліднішому підборі та підготовці репертуару, не витрачатимуть коштів на далекі переїзди)⁴⁷. Цю справу підхопили власне провінційні театри, зокрема, Український театр імені І. Тобілевича у Станиславіві (трохи менше — український театр у Стрию), а Львів, розпустивши 1929 р. репрезентативну професійну труппу кооперативу „Український театр” під керівництвом Й. Стадника і втративши „Просвітянський театр”, знову позбувся ролі власне українського культурного центру.

Щоправда, аж до 1939 р. товариство „Просвіта” у Львові незмінно піклувалося регіональними осередками, організовувало інструктажі, виїзні режисерсько-акторські курси для аматорських гуртків краю (залучаючи професійних митців, серед яких П. Сорока, Л. Кемпе, С. Орлян, Л. Кривичька та ін.), проте спеціального навчального театру створити в подальшому так і не вдалося⁴⁸.

Роман ЛАВРЕНТИЙ

Оголошення виступів „Просвітянського театру”. Газ. „Діло”, 27 травня 1928 р.

АНТОНІЙ ШНАЙДЕР І ПЕРШИЙ ПУТІВНИК ЛЬВОВОМ

2011 року минуло 140 років від виходу у світ першого путівника нашим містом. Слід відзначити, що вивчення історії путівників Львовом належить до маловисвітлених питань сучасного українського львовознавства. Їх дослідження, здійснене нами у спеціальній праці¹ та кількох опублікованих статтях², має на меті заповнити одну із суттєвих прогалин українського історичного краєзнавства.

Як відомо, автором першого путівника Львовом, що з'явився друком 1871 р., є Антоній Юліан Шнайдер (1825—1880), історик-аматор, краєзнавець, колекціонер старожитностей, археолог, автор Енциклопедії краєзнавства Галичини, людина енциклопедичних знань, отриманих самотужки. Народився дослідник 2 червня 1825 р. у с. Вільшаниці Золочівського повіту (тепер — с. Велика Вільшаниця Золочівського р-ну Львівської обл.). Батько — Леопольд Шнайдер, з походження баварський німець, мати — Тереза з Водницьких.

Дитячі роки хлопець провів у Жовкві. Згодом навчався у львівській гімназії, студії у якій не завершив у зв'язку зі смертю батька. Працював писарем військової канцелярії Жовкви. Юнак рано виявив зацікавлення місцевими пам'ятками архітектури та культури, зокрема замком графської родини Собеських. 1848 р. переїхав з родиною до Бродів. 1848—1849 рр. був учасником угорського національного повстання, після придушення якого відбув трирічне тюремне ув'язнення. 1858 р. перебрався до Львова, де спочатку працював урядовцем, а з 1862 р. — в редакції часопису „Dziennik Literacki”. Ретельно займався самоосвітою, багато читав, мандрував Галичиною, збираючи документи й матеріали до історії міст та сіл краю. Створення Енциклопедії краєзнавства Галичини, два томи якої (819 гасел на літери А—Б) видрукувані у 1868—1874 рр. власним коштом, стало науковим проєктом усього його життя. А. Шнайдер — автор

⁴⁵ Будзиновський А. Театральні справи. Союз діячів українського театрального мистецтва // Новий час (Львів).— 1928.— 12 листоп.— Ч. 138.— С. 5.

⁴⁶ Інформація про діяльність мандрівного „Просвітянського театру” під керівництвом А. Будзиновського, панів А. Шеремети та режисера П. Сороки.— ЦДІА України у Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 6474, арк. 1—3.

⁴⁷ Будзиновський А. Районні театри // Новий час (Львів).— 1929.— 6 трав.— Ч. 50.— С. 7—9.

⁴⁸ У статті використані фото із фондів Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника.

¹ Мовна М. Путівники Львовом (друга половина XIX — початок XXI ст.): історико-бібліографічне дослідження.— Львів (у друці).

² Мовна М. Путівники Львовом міжвоєнного періоду (1919—1939): сучасна історична візія // Народознавчі зошити.— Львів, 2011.— № 1.— С. 155—167; Путівниковий дискурс Львова епохи Габсбургів (1772—1918) // Там само.— 2012.— № 1.— С. 70—81.

численних розвідок краєзнавчої тематики: „Міста і містечка в Галичині під історичним, статистичним і топографічним оглядом“ (1864), „Статистика галицьких шкіл за 1860—1866 рр.“ (1866), „Про глиняні вироби в Галичині“ (1867), „Старожитності міста Жовкви“ (1867), „Пам'ятки в катакомбах під костелом Божого Тіла оо. Домініканців у Львові“ (1867), „Старе Село під Львовом“ (1871), „Бабагора в Бескидах“ (1872), „Монографія села Любіня“ (1877), „Доісторичні пам'ятки в Любіні“ (1877). З 1868 р.— член Галицького господарського товариства, з 1873 р.— співробітник Археологічної комісії Краківської академії наук, з 1876 р.— член виділу та бібліотекар Крайового археологічного товариства у Львові. Самостійно проводив археологічні розкопки під час будівництва кургану Люблінської унії, а також у с. Черепин піді Львовом. 1871 р. видав перший в історії Львова путівник. Багаторічна наукова конкуренція з відомим істориком-краєзнавцем С. Кунасевицем, яка набула характеру особистої неприязні, гостра критика ним путівника³ та Енциклопедії Шнайдера, що потягла за собою припинення державної фінансової допомоги, призвели до фатальної розв'язки, яка настала 25 лютого 1880 р. у Львові.

Передісторія випуску путівника тісно пов'язана з будівництвом земляного кургану („кіпця“) на честь 300-річчя Люблінської унії, що 1569 р. об'єднала Королівство Польське і Велике князівство Литовське в єдину федерацію — Річ Посполиту. Земляні роботи зі зведення кіпця були розпочаті 1869 р., а саме будівництво завершено 1871 р. У зв'язку із відкриттям кіпця, Комітет з відзначення ювілею, який очолював польський політик Францішек Смолька, запланував урочистості з участю численних делегацій з різних теренів, заселених поляками — Великопольщі, Пруссії, Сілезії, Кракова. У Кракові подібний курган (кіпець Костюшка) зведено ще у 1820—1823 рр., що спонукало польську громаду Львова наслідувати приклад цього міста.

До цього заходу видавнича фірма Корнелія Піллера вирішила видати спеціальний путівник містом, оголосивши конкурс, у якому взяли участь відомі історики та краєзнавці Станіслав Кунасевиц та Антоній Шнайдер. Переможцем конкурсу став А. Шнайдер, випустивши 1871 р. свій „Przewodnik po mieście Lwowie“⁴, щоправда, скорочену видавчими версією⁵.

Путівник побудовано за маршрутним композиційним принципом: його відкриває короткий історичний огляд, за яким розміщено інформацію про маршрутну частину з докладним описом головних площ та вулиць (площа Ринок із розташованою на

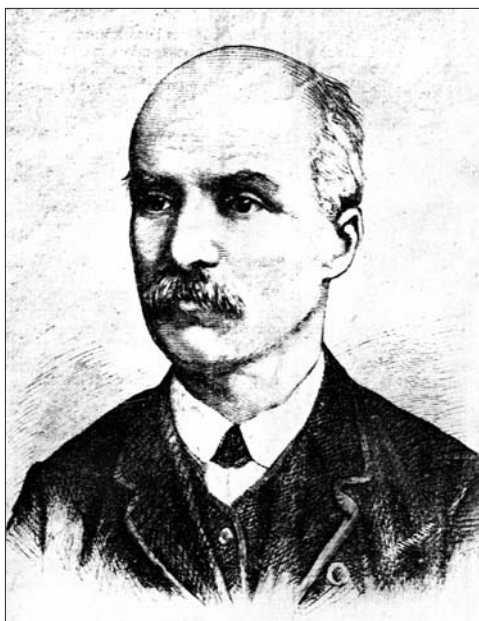
ній ратушею та сім вулиць-променів і площа, що виходять з неї,— Шевська, Краківська, Вірменська бічна, Домініканська, Руська, Бляхарська, Галицька та площа Катедральна), окремих дільниць міста (історичні Галицьке, Краківське, Жовківське, Стрийське, Зелене передмістя; Хорунщизна, Новий Світ, Байки, Богданівка, Підзамче, Пасіки), відомих будівель (ратуша, „Народний Дім“, королівський арсенал), костелів (римо-католицький катедральний собор, Єзуїтський костел, Домініканський собор, костел св. Магдалини, катедральний греко-католицький Собор св. Юра та ін.), монастирів, навчальних та культурних закладів, товариств, лікарень. Історичну цінність має інформація про Національний заклад ім. Оссолінських, заснований 1817 р. графом Юзефом Максиміліаном Оссолінським на території колишнього жіночого монастиря св. Агнеси ордену кармеліток взутих (черевичкових). 1871 р. колекція цього закладу налічувала 100 тис. томів книг,

1 872 рукописи, 6 733 гравюри, 515 карт та атласів, 464 художні полотна, 419 дипломів, 1 150 старожитностей, 2 552 автографи, понад 10 тисяч монет і медалей, 1 333 зразки мінералів.

Наприкінці путівника наведено статистичні дані кількості площ, вулиць, передмість, будинків, мешканців за національною ознакою та конфесійним складом. Зокрема, згідно з даними урядового перепису населення 1869 р., у Львові налічувалася 3 381 кам'яниця, у якій проживало 87 109 постійних мешканців. Серед них — 46 252 особи латинського обряду, 12 406 осіб греко-католицького віросповідання, 26 694 особи іудейського визнання та невелика кількість німців і вірмен. Завершує путівник стислий опис Високого замку із курганом

Люблінської унії. Текст путівника написаний доступно для широкого загалу мовою. Авторство А. Шнайдера зазначено не на титульному аркуші, а на останній сторінці видання.

„Родзинкою“ цього путівника стали чорно-білі ілюстрації, виконані друкарською фірмою Піллерів на основі літографій відомих львівських графіків чеського походження Йозефа Свободи (бл. 1810 — бл. 1885) та Карела Ауера (1818—1859), що репрезентували для огляду читача визначні архітектурні набутки Львова. Всього у путівнику вміщено вісім літографій: герб Львова, катедральний римо-католицький костел, львівська ратуша, Національний заклад імені Оссолінських (нині — головний корпус Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника), Театр графа Станіслава Скарбека (нині — Національний академічний український драматичний театр ім. М. Заньковецької), палац латинських архи-

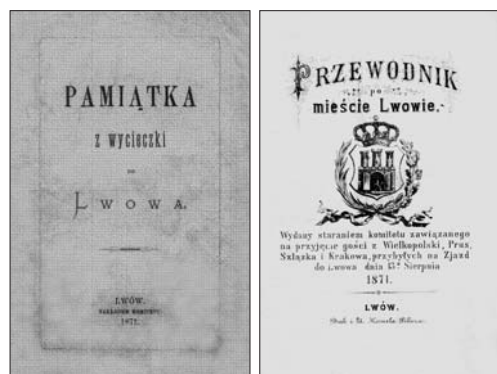
Антоній Шнайдер

³ Kunasiewicz S. Wzmianka krytyczna o przewodniku po mieście Lwowie.— Kraków, 1873.— 7 s.

⁴ Przewodnik po mieście Lwowie / [A. Schneider]; wydany staraniem komitetu zawiązanego na przyjęcie gości z Wielkopolski, Prus, Śląska i Krakowa, przybyłych na Zjazd do Lwowa dnia 13 sierpnia 1871.— Lwów, 1871.— 68 s.: il.

⁵ Podgryski W. Antoni Schneider. Kłoso.— Warszawa, 1875.— T. 20.— N 504, 13 lutego.— S. 118.

єпископів (нині — курія Львівської римо-католицької архидієцезії), ярмарок поблизу церкви св. Юра, вигляд Львова з Високого замку. На той час не було поширене ілюстрування книжок. Знана дослідниця культурного ландшафту Галичини

Обкладинка та титульна сторінки путівника Львовом на основі рукопису Антонія Шнайдера. *Львів, 1871 р.*

першої половини XIX ст. Софія Малець справедливо назвала літографії Карела Ауера „своєрідною енциклопедією галицького побуту”⁶.

Друге видання путівника А. Шнайдера, значно ширше за обсягом, доповнене планом міста і вийшло накладом книгарні „Губринович і Шмідт” коштом Товариства польських лікарів⁷. Воно присвячене Другому з’їздові польських лікарів та при-

родознавців, який відбувся 19—24 липня 1875 р. у Львові. А. Шнайдер був делегатом згаданого з’їзду, перше засідання якого відбулося 20 липня у великій залі засідань львівської ратуші; при вході до зали учасникам імпрези безкоштовно вручали „Przewodnik po Lwowie” Шнайдера⁸.

Авторство А. Шнайдера, на відміну від попереднього видання, уже вказувалося на титульному аркуші. Видання розширено доповненням розділу „Найголовніші площі та вулиці” новим матеріалом, який автор структурував на п’ять розділів відповідно до тодішнього поділу міста за дільницями: „Середмістя”, „Галицьке передмістя”, „Краківське передмістя”, „Жовківське передмістя”, „Личаківське передмістя”. Також додано практичну інформацію із переліком культурних та фінансових установ, товариств, організацій; розклад руху поїздів та ціни на фіакри; нових назв вулиць Львова; список готелів, кав’ярень, цукерень; рекламного блоку у першому виданні не було.

Становлення путівника як окремого жанру довідково-краєзнавчої літератури на львівському ґрунті припадає на період перебування Галичини під юрисдикцією Австрійської монархії. Видання першого путівника Львовом А. Шнайдером, що започаткував маршрутний принцип його побудови, якого дотримуються й автори багатьох сучасних путівників, стало помітною подією на культурній мапі нашого міста кінця XIX ст. і початковою точкою відліку в історії львівських вадемекумів.

Маріанна МОВНА

ДЕРЖАВНА МОВНА ПОЛІТИКА ЯК ДИКТАТУРА ЛИХОЇ ВОЛІ

Закон „Про засади державної мовної політики” прийнятий Верховною Радою України в так званому другому читанні 3 липня 2012 р.; 31 липня, всупереч твердим публічним запевненням не підписувати, його підписав Голова Верховної Ради В. Литвин, а 8 серпня, попри приспані сподівання громадськості, — Президент України В. Янукович. Цей Закон ухвалювався у Верховній Раді з безпрецедентними порушеннями Конституції України й з небаченою кількістю процедурних і регламентних зловживань.

I. Правова оцінка. Експерти відзначають, що на стадії законопроекту документ негативно оцінений у висновках усіх профільних установ НАН України — Інституту мовознавства (16 вересня 2011 р.); Інституту української мови (22 вересня 2011 р.); Інституту політичних та етнонаціональних досліджень (22 вересня 2011 р.); Інституту держави й права (5 вересня 2011 р.); Українського мовно-інформаційного фонду (9 вересня 2011 р.); Академії наук Вищої школи (16 вересня 2011 р.); Інституту

філології Київського національного університету ім. Т. Шевченка (20 вересня 2011 р.).

Законопроект Кивалова-Колесніченка зазнав нищівної критики у висновках органів державної влади України, а саме: Міністерства фінансів України (9 вересня 2011 р.) та Міністерства юстиції України (27 вересня 2011 р.), Комітетів Верховної Ради України — з питань культури і духовності (23 вересня 2011 р.) та з питань бюджету (3 листопада 2011 р.), а також Головного науково-експертного управління Верховної Ради України (23 травня 2012 р.). На слуханнях, проведених Комітетом з питань культури і духовності Верховної Ради України (20 червня 2012 р.), законопроект „Про засади державної мовної політики” визнано таким, що не відповідає вимогам Конституції України і потребує докорінної концептуальної переробки. Під час розгляду законопроекту в першому читанні 5 червня ц. р. порушено ст. 102 Закону України „Про Регламент Верховної Ради України”: законопроект голосувався без обговорення його основних

⁶ Малець С. За часів Маркіяна Шашкевича. — Львів, 1997. — С. 151.

⁷ Przewodnik po Lwowie / Ułożył A. Schneider. Wyd. drugie. — Lwów, 1875. — XXXX, 80 s.: il.

⁸ Pamiętnik drugiego Zjazdu lekarzy i przyrodników polskich we Lwowie (19—24 lipca 1875 roku). — Lwów, 1876. — S. 17.

принципів, положень, критеріїв та структури. При цьому голосування здійснювалося з порушенням ст. 84 Конституції України, яка вимагає особистого голосування кожним народним депутатом.

У відкритому листі до Президента, за дорученням 72 інститутів громадянського суспільства, професори В. Василенко, Л. Масенко та В. Панченко відзначають, що „з погляду права і факту, обговорення, голосування й ухвалення мовного законопроекту в другому читанні не відбулося і не могло властиво відбутися, оскільки головний комітет, відповідно до положень глави 20 Закону України „Про Регламент Верховної Ради України“, продовжував працювати над його підготовкою до другого читання у зв'язку з великою кількістю поправок (понад 2000). Саме тому законопроект не був (і не міг бути!) завізований головою профільного комітету, керівником секретаріату цього комітету, керівниками юридичного і редакційного апарату Верховної Ради, як того вимагає ч. 1 ст. 117, а також не був (і не міг бути!) розданий народним депутатам „не пізніше як за десять днів до дня розгляду цього законопроекту на пленарному засіданні Верховної Ради“. Через брак підготовленого до другого читання законопроекту неможливо було виконати вимоги ст. 119 регламенту щодо постатейного обговорення і голосування поправок на основі порівняльних таблиць та узгодити остаточний текст закону. Отже, народні депутати проголосували за документ, якого в правовому сенсі не існує, за документ-фантом, до того ж — знову з порушенням ст. 84 Конституції України“¹.

На підставі поданих оцінок вважати цей документ легітимним неможливо. Його легітимність підірвана суцільним шахрайством. Нав'язати цей Закон українському суспільству можна лише одним способом — з лихого волі владним диктатором. У такому разі, просування шахрайського для суспільства закону є просуванням шахрайської за своєю суттю диктатури влади.

II. Колоніально-шовіністичний рецидив. Пропахувачі „Закону“ брутально, нахабно й виключно знехтували думкою власне української громадськості й кваліфікованого експертного середовища. Після незаконного голосування чужими картками, один із лідерів Партії регіонів злорадно вигукнув: „Оцініть красу гри — ми їх розвели, як кошенят“. Саме так — „розвели“ мільйони українців, не спитавши їхньої думки, не запропонувавши публічного обговорення, знехтувавши суспільною дискусією. Отож українці для Партії регіонів, комуністів та їх оплачених сателітів перетворені цим актом недоброї волі на нерозумних тварин з такою ж недостойною їхньої уваги й пошани мовою. Ухвалення цього Закону стало відкритим й агресивним ствердженням лихого сили, що дедалі брутальніше запановує в новітній Україні.

Чи можемо мати сумнів, що справа, яка чиниться брутально, незаконно, з недоброї волі до

україномовної частини населення, може бути бо-гоугодною для решти громадян України? Історичний досвід пропонує тут цілком однозначні приклади, особливо трагічні для XX століття. Гітлер по-своєму хотів добра німецькому народу, але для цього, вважалося, треба пожертвувати добром євреїв та інших унтерменшів. Ленін зі Сталіном взагалі хотіли комуністичного блага для всього світу — треба було тільки пожертвувати „ворожою до людства буржуазією“, „ворогами народу“. Але ще й до них, у XIX столітті в багатьох державах світу панував шовіністичний дух, і всі, хто ним проймався, знали, що задля великого імперського блага, не гріх застосувати недобру волю до непокірних іногородців. Як правило, починалося однаково — з обмеження культурно-мовних прав корінного, автохтонного, населення.

З подібною метою, наприклад, впроваджувався циркуляр міністра внутрішніх справ Російської імперії П. Валюєва 1863 р. про заборону видання підручників, літератури та книжок релігійного змісту українською мовою, якої „не было, нет и

быть не может“. 1876 р. імператор Олександр II видав Емський указ про заборону ввозити до Росії будь-які книжки і брошури, написані „малоросійським нареччям“, друкувати оригінальні твори та переклади українською мовою, влаштовувати сценічні вистави, друкувати українські тексти до нот і виконувати україномовні музичні твори. Цим же циркуляром встановлювалося правило призна-

чати в Україну вчителів-великоросів, а українців спроваджувати на вчительську роботу в Петербурзький, Казанський, Оренбурзький округи. Це правило діяло й за радянської влади — аж до проголошення Україною незалежності 1991 р. Як наслідок, за понад 100 років з України виселено кілька мільйонів української інтелігенції, а в Україну „відряджено“ на постійне проживання стільки ж росіян. 1910 р. за наказом уряду Столипіна закриваються всі українські культурні товариства, видавництва, забороняється послуговатися українською мовою публічно, створювати будь-які неросійські клуби.

Саме такою була шовіністична воля імперської влади в Росії. Її самовпевнена пиха викликала роздратування й незадоволення серед неросійських народів. Політика „обрусення“ проводилася, скажімо, щодо підросійської Польщі чи кримськотатарського народу. Немає сумніву, що саме за шовіністичну волю поплатився й російський народ, вкинутий в комуністичні жорна 1917 р. Недобра воля у державній політиці — це завжди бумеранг, він раніше чи пізніше повертається туди, звідки вилетів. Інша річ, що за той час може зникнути якийсь малий народ.

Наведемо пропозиції до „поліпшення життя вже сьогодні“, запропоновані 1914 р. полтавським губернатором фон Багговутом міністру внутрішніх справ Росії. Вони надто красномовні й повчальні

¹ http://blogs.pravda.com.ua/authors/parubiy/500816b87155f/view_print/

до сьогодні: „На посади вчителів призначати по можливості тільки великоросів. На посади інспекторів і директорів народних училищ назначати винятково великоросів. Будь-якого вчителя, що виявив нахили до українства, негайно усувати. Скласти правдиву історію малоросійського народу, в якій пояснити, що „Україна“ — це „окраїна“ дер-

жави в минулі віки. [...] особливу увагу звернути на сільське духовництво та його політичні переконання. На чолі спархій ставити архієреїв винятково великоросів, до того ж твердих та енергійних. Найкрутішим чином впливати на тих священників, які заражені українофільством... Потрібно взятися за семінарії й викоринити з них дух українства. [...] потрібно фінансувати газети в Києві, Харкові, Полтаві, Єкатеринославі й т. д. з метою боротьби проти українства. У газетах доводити тотожність великоросів з українцями й пояснити, що малоросійська мова сформувалася шляхом полонізації. Пояснити, що ніколи українського народу не було. Доводити необхідність великоруского язика як загальнодержавного і літературного й що малоросійський, як протонародний, не має ні літератури, ні майбутнього. Всіма способами викоринити вжиток назв „Україна“, „український“. [...] Старатися, щоб євреї не прилучалися до українського руху, виселяти їх із сільської місцевості, не створювати нових містечок і заважати економічному росту єврейства. Взагалі не допускати на різні посади людей, які будь-коли хоч в далекому минулому мали стосунки з українським елементом“.

Чи не цей документ лежить в основі сучасної кадрової політики в Україні? Адже очолюють всі ключові для держави міністерства призначені великороси, які демонстративно нехтують державною українською мовою. З огляду на кадровий та етнічний склад нинішньої київської влади мусимо зробити висновок, що зазначені царським губернатором рекомендації для боротьби з українським народом досягли свого повного успіху за останні два роки нібито суверенної України. Чи це не є виявом окупаційного характеру влади?

Зібрані сотні документів про те, як віками заповідливо й жорстоко проводилася державна політика знищення української мови й культурної визначеності етносу. Це була цілеспрямована колоніальна політика Російської імперії. Особливо ж жорстоко вона проводилася комуністичним режимом, під проводом якого деструкція українства набула геноцидного характеру.

Очевидно, така мовна політика творилася не з доброї волі щодо українців. Проблема в тому, що

з відновлення української державності 1991 р. не відбувся повноцінний процес деколонізації й дерусифікації. Неможливо будувати демократичну українську державу на радянському колоніальному фундаменті. Диктатура колоніальної традиції виявилася значно живучішою, ніж могло видаватися. Держава не спромоглася розробити й запровадити програму постколоніальної й постгеноцидної суспільної терапії, спрямованої на усунення комплексу меншовартості з публічного українського міського й сільського середовищ. Навпаки, нормою публічного дискурсу й далі є висміювання й глузування над українцями саме за їхньою етнічною ознакою. За останні три—чотири роки збиткування над національною гідністю українця стало чи не повсякденною нормою для безлічі телевізійних програм та російського кінопрокату. Гра в „дурного хохла“ набирає державних обертів. Тисячі державних чиновників тепер без сорому і страху відкрито не тільки нехтують державну українську мову, але й знущаються над її носіями, принижують їх і залякують. Зла воля чиниться цинічно й відверто. Прийняття „Закону про мови“ відбулося цілком у дусі колоніального дискурсу й давнього шовіністичного диктату.

III. Європейська мовна хартія. Підступність й облудність прийнятого Закону про мови полягає в тому, що його творці нібито звертаються до демократичного досвіду країн Європейського Союзу й посилаються на рекомендації Європейської хартії регіональних та міноритарних мов. Посилання на демократичні норми життя й політичні процедури стало для олігархічно-кланової влади кмітливим винаходом, новою політичною технологією — роби те, що хитро задумав, але називай це термінами й словами, властивими демократичному й правовому західноєвропейському середовищу. Насправді за цією риторикою приховується відомий сталінсько-геббельсівський імператив: неправда, повторювана тисячі разів чинниками влади, перетворюється на правду в свідомості населення. Таким способом документ європейської демократії, що покликаний об'єднувати й гуртувати народи на основі захисту прав людини, політики в Україні перетворили на засіб протистояння, агресії й фрагментації Української держави. Хартія регіональних та міноритарних мов загалом не зобов'язувальна, а рекомендаційного характеру для Європи. Її провідна ідея — збереження загрожених мов, які потерпають від дискримінації. Проте вона жодним чином не спрямована на підрив державних мов у Європі. Навпаки, в ній підкреслюється важливість статусу державної мови.

Цікавий досвід Франції: при тому, що французька мова ніколи не була в становищі української, Франція підписала, але не ратифікувала Хартії. Кілька років тому з ініціативи Інституту імені М. Монтеня у Франції відбулася широка публічна дискусія на тему „Що означає бути французом“? У ході дебатів, що розпочалися в Паризькій військовій школі, тривали цілий рік і завершилися участю Президента Франції Ніколя Саркозі, французькі інтелектуали визначили десять основних пунктів французької ідентичності, які стосуються сучасної проблематики нації. У газеті „Le Figaro“ від 2 листопада 2009 р. письменник та історик, член Французької академії Макс Галло під час обговорення визначив разом з іншими одним із пунктів ідентичності французьку мову: „Француз — це той, хто розмовляє французькою і на-

родився на землі нації. Звідси й опір європейській Хартії регіональних мов. Адже йдеться не тільки про мову. В епоху зростання різноманітності походжень громадян ідеться про утвердження національної єдності². Пунктом першим визначено „право землі”: „законо можуть змінюватися, але французом стаєш не за „правом крові”, а за „законом землі”³.

Конституційна Рада Франції ухвалила, що Європейська хартія регіональних мов перебуває в прямій суперечності з Конституцією республіки, згідно з якою, жителі Франції мають статус її громадян, незалежно від походження чи мовного спілкування.

Зауважимо, що в Україні серед високопоставлених державних чиновників, впливових журналістів є й такі, які не те що не народилися „на землі нації”, але й не мають українського громадянства. Як тут не згадати, що в уряді Азарова майже немає українців, а україномовні чиновники — виняток. Чи можемо вважати таку ситуацію нормальною? Звичайно, всі вони були і є промоторами ухвалення „Закону про мови”, спекуюючи риторикою прав людини та Європейської хартії. Проте найпарадоксальніше те, що Хартію не ратифікувала Російська Федерація, в якій проживає багато корінних народів, мова яких справді загрожена знищенням, але ж саме винятково на Росію орієнтуються автори законопроекту з Партією регіонів та комуністами, які проштовхнули Закон про мови. Лицедієвству справді немає меж.

Промовистою є оцінка законопроекту, надана Верховним комісаром Організації безпеки та співробітництва в Європі у справах національних меншин Кнудом Волленбеком, який відзначав, що законопроект майже винятково стосується просування російської мови і не пропонує захисту мов менш чисельних нацменшин. „Такий підхід спотворює ціль і призначення міжнародних інструментів з питань прав людини та прав національних меншин, учасником яких є Україна, зокрема, Європейської хартії регіональних і міноритарних мов та Рамкової конвенції про захист національних меншин”. Це призведе не до зменшення, а до збільшення напруги в суспільстві між представниками різних мовних груп, вважає К. Волленбек³. Але, звичайно, це не спинило лихої волі авторів законопроекту — лицедієвських захисників „прав людини”.

На переконання україномовної спільноти, реалізація положень Закону про засади державної мовної політики призведе до відновлення повномасштабної русифікації, яка не припинялася й раніше, хіба зменшила темпи. Закон відкриває шлях тотальній русифікації електронних ЗМІ, кінопрокату, реклами, бізнесу, освіти, науки, мистецтва, спорту та інших сфер суспільного життя. В Україні оголошено щоденну війну на знищення українського духу й перетворення його на малоросійський і великоросійський. У кращому разі, участь українства за такого політичного диктату може деякий час втриматися на рівні „галицького гетто”. Ухваленням Закону „Про за-

сади державної мовної політики” влада остаточно й незворотно довела свою нелегітимність. Ці хлопці і дівчата гуртуються не за нормами Конституції, а за звичаями банди, тому слід підкреслити: вся влада в Україні від сьогодні незаконна⁴ — написав в „Українському тижні” Юрій Макаров⁴. Інший український інтелектуал — Юрій Андрухович — висловлює таку ж думку: „Це один із найрішучіших кроків теперішнього окупаційного керівництва у виконанні того плану, що його вони так старанно втілюють, дорвавшись до абсолютної влади у 2010 році [...] дуже відвертий удар по самих підвалинах української державної незалежності, по її символічно-смысловому наповненні”⁵. Подібну оцінку незаконному Закону дають Микола Рябчук, Оксана Забужко, Максим Стріха, Ярослав Грицак та багато інших відомих в Україні та поза її межами людей науки й мистецтва. Безперечно, що цей Закон тепер служить для розпалювання ксенофобських настроїв у суспільстві.

Негативну оцінку висловила Асоціація єврейських організацій і общин України (Ваад): „Закон „порушує громадський консенсус щодо мовного питання, призводить до суспільного протистояння, розв’язує руки тим, хто намагається взагалі вилучити українську мову з обігу у регіонах, де є більше 10 % іномовного населення”. [...] „Автори законопроекту борються за те, щоб громадяни не розмовляли українською мовою, не вивчали її й не користуватися нею, натомість дають значні преференції російській мові”. [...] „На наш погляд, законопроект не вирішує проблем з мовами національних меншин, натомість суперечить Конституції України та положенням Європейської хартії регіональних та міноритарних мов та Рамковій конвенції стосовно національних меншин”⁶.

Таким чином, на 22-му році незалежності виникла реальна загроза втратити українську мову, українську самоідентифікацію й українську державу.

IV. Підбурювання до ксенофобії. Після прийняття сумнозвісного Закону набуті за попередні роки незалежності форми толерантності між російськомовним та україномовним населенням починають руйнуватися саме з волі, недоброї волі, державних чиновників та особливо заповзятих у шовінізмі політиків. В Інтернеті на сайті „Української правди” опубліковано інтерв’ю з Кахою

² <http://www.institutmontaigne.org/la-contribution-de-max-gallo-3128.html>

³ <http://blogs.pravda.com.ua/authors/tarasyuk/4d2db0efcf124/>

⁴ <http://tyzhden.ua/Columns/50/54661>

⁵ <http://life.pravda.com.ua/person/2012/07/4/105775/>

⁶ http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?ukrayinski_yevreyi_zakon_pro_movi_zagrozhuye_suspilstvu&objectId=1260462

Бендукідзе, членом грузинського уряду, ректором Тбіліського вільного університету. Він згадує свій візит до українського міністра промисловості, який у присутності Бендукідзе сказав людині, яка звернулася до нього українською: „Не надо говорить со мной на этой собачей мове“. Грузинський політик і економіст прокоментував цю ситуацію так: „Мало того, що міністр промполітики нічим насправді не займається, так він ще й ображає мову країни, в якій живе. Це вкрай дивує“⁷.

Мер міста Одеси, який ходив на вибори під гаслом „Бог і Росія“, розпорядився перевести всі україномовні школи в режим двомовних. Це в ситуації, коли, згідно з переписом 2001 р., в Одесі — 623 тисячі українців і 291 тисяча росіян. У російськомовних школах таких класів не відкрили. Мер взагалі заборонив подавати йому документи українською. Хоча навіть за новим законом українська мова є державною і має найвищий статус серед решти. Як зауважує О. Гаврош: „Сьогодні в Одесі українські організації знову переслідуються, їхніх лідерів чекають публічне паплюження і навіть фізичні розправи“. Резонансною на всю Україну стала смерть студента Максима Чайки та спалення авто Сергія Гоцуляка. Депутат Одеської міської ради, який наполегливо бореться за регіональний „язик“, публічно заявив: „Много в Одессе хохлов розвелось. Судоплатова на вас нету!“ „Ось вам і хвалена одеська „толерантність“. А насправді — печерний шовінізм“ (О. Гаврош).

Прикладів печерної українофобії, на жаль, можемо знайти тисячі й тисячі. Звичайно, ненависть до української мови та її носіїв викликає симетричну реакцію — русофобію і так далі. Зовсім не випадково „Закон про мови“ проводиться в контексті особливої турботи про російську мову та „соотечественников“, яку виявляє російська влада Путіна-Медведева. Нещодавно (у вересні 2012 р.) прем'єр-міністр Російської Федерації Медведєв закликав „Русский мир“ готувати „язик“ до наступу й заявив, що „Росія повинна займати наступальну позицію в поширенні рускої мови у світі“. Він підкреслив, що дуже важливою є робота щодо підтримки російськомовного населення за кордоном та поширення „Русского мира“.

Проблема відвертого нищення української мови й культури не зникла ніколи, а тепер вкрай загострилася. ЗМІ й телерадіопростір, де формується публічна сфера, видаються катастрофічними для усього українського: у ЗМІ — на одне українське видання чотири російськомовні, телерадіопростір майже повністю захоплений російськомовними програмами. Розглядаючи навіть побіжно ситуацію щодо державності української мови, зрозуміло, що примусове зросійщення українського народу продовжується, оскільки не створено доконечних умов для всебічного розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя України. Судячи з того, що відбувається в ниніш-

ніх умовах, сучасна влада в Україні повертається до сумної й трагічної для українців політичної практики, спрямованої на підлив конституційного статусу української мови як державної, що призведе до витіснення її з публічного вжитку на більшій частині території держави.

Отже, йдеться про політичний демонтаж базових засад і перспектив існування українського народу як такого. Прийняття мовного закону — це створення законодавчої основи для лінгвоциду українського народу. Якщо розгорнути понятійний контекст, то лінгвоцит — це частина етноциду, а етноцид — частина геноциду. Тобто йдеться про геноцид, тільки в новітній формі культурно-мовної експансії. Цей підхід, до речі, цілком збіжний з визначенням геноциду, яке було зроблене автором цього поняття — Рафаелем Лемкіним, хоча на асамблеї ООН, під тиском СРСР прийняте інше формулювання.

Згідно з ідеєю Р. Лемкіна (колись випускник Львівського університету Яна Казимира), поняття „геноцид“ наголошує не так на знищенні нації

фізичними засобами, як фіксує знищення однієї нації іншою будь-якими засобами. Масове вбивство — це лише спосіб закінчення геноциду, але не його мета. Мета полягає в тому, щоб знищити етнос чи націю як такі. 1944 р. Лемкін писав, що геноцид — „це скоординований план різноманітних дій, мета якого — зруйнувати сутнісний фундамент життя національних груп у прагненні знищення самих груп“.

Р. Лемкін обґрунтовував, що в колоніальній практиці геноцид мав дві фази: „Перша — руйнування національного способу життя підлеглої групи; друга — пересадження національного способу життя окупанта“. На прикладі французької політики в Алжирі Лемкін писав, що „мета геноциду полягала в тому, щоб інтегрувати алжирців у Французьку республіку й запобігти визволенню алжирців з колоніального правління“⁸.

Таким чином, Україна вступила в нову фазу свого історичного буття, головним фактором якого стає брак державної підтримки української мови. Натомість рельєфоно проступає лиха воля облуди й ненависті, що загніздилася на вищих щаблях державної влади. Підступами, з неприхованою брутальністю в ставленні до українства, вона сіє зерна ненависті та розбрату в суспільстві, роздмухує ксенофобію, очікуючи, щоб український етнос остаточно розвіявся на манівцях неоімперського кримінально-олігархічного блуду. Проте лиха воля завжди неминуче пожирає бурю. Від української громадянської волі залежить тепер не лише збереження мови й культури, але й перспектива свободи людини, демократії й пошанування людської гідності.

Анатолій КАРАСЬ

⁷ http://blogs.pravda.com.ua/authors/chernikov-20111109160648/5083bff83f4e0/view_print/

⁸ Motyl Alexander J. Genocide's Definition Revisited // World Affairs Journal.— 2012.— 19 October

ВИЩА ТЕХНІЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ. ЯКА ВОНА?

Впродовж багатьох років навчатися в технічних інститутах, нинішніх університетах та академіях, було престижно. Під час вступних іспитів на спеціальності інженерів-механіків, нафтовиків, енергетиків, металургів, хеміків були великі конкурси. І навчання в цих вишах базувалося на студіюванні фундаментальних, загальнотехнічних, гуманітарних та спеціальних дисциплін. Навчальні програми включали проходження практик — від ознайомлювальної до двох виробничих та переддипломної (сьогодні ж практики на виробництві немає). До того ж більшість студентів працювала, засвоюючи робітничі професії та отримуючи оплату за цю роботу. Кожен випускник вишу знав, що, здобувши освіту, він матиме роботу, буде забезпечений житлом.

Що змінилося за останні двадцять років в Україні: стала ця вища технічна освіта кращою та престижнішою чи вона втратила або втрачає свою значущість для суспільства?

Нинішні університети й академії пережили трансформацію з інститутів, пройшовши етапи технічних, пізніше національних технічних університетів III та IV рівнів акредитації. Кількість спеціальностей істотно зросла, особливо в ділянці технічної економічної освіти, менеджменту, фінансів. Збільшилася кількість викладачів, які захистили кандидатські та докторські дисертації і отримали звання доцентів та професорів. У більшій частині вищих навчальних закладів функціонують спеціалізовані вчені ради з захисту дисертацій.

Однозначно — професійний рівень викладацького складу сьогодні набагато кращий, ніж 40—50 років тому. Студентів є кому навчати.

Чому ж тоді впала престижність технічної освіти? Чому викладачі бідкаються, що багато студентів втратили стимул до навчання? Чому точаться розмови на різних рівнях про хабарництво та корупцію у вишах? Чому лабораторна база багатьох кафедр не відповідає сучасному рівню?

Чому спеціалізовані вчені ради часто надають вчені ступені людям влади чи бізнесу, які не мають жодного стосунку до науки? Що це — байдужість чи пристосуванство до реалії сьогодення? Цих ганебних явищ не було раніше.

Де джерела цих багатьох „чому“, на які або нема відповідей, або вчені, викладачі ховають голови, як страуси в пісок перед загрозою?

Першоджерелом багатьох негараздів стала середня освіта, яка багато років поспіль знижувала рівень знань у школах із математики, фізики, хемії. Впродовж багатьох років культивувалася статистика оцінок, обов'язкове щорічне зростання оцінок із тих чи тих предметів, що ставило вчителів у складне становище — або ти виставляєш лише позитивні оцінки, або ти не відповідаєш своєму призначенню, оцінюючи задовільно або негативно низькі незадовільні знання своїх учнів.

За роки незалежності кількість студентів у вишах збільшилася, з'явився набір студентів поряд із державним замовленням та так званий комерційний набір. Ще більше вплинуло на якість набору студентів незалежне тестування, що давало можливість ставати студентом вишу при оцінці знань 124 бали (нині — 140 балів із фізики, з

математики залишилися попередні), що відповідає незадовільним знанням з математики і фізики. Викладачі університетів (академій) поставлені в умови навчати студентів з великою різницею базових знань. Частина студентів-першокурсників стикається з тим, що вони не в змозі освоювати знання. І вони змушені — або нехтувати відвідуванням лекцій і практичних (лабораторних) занять, або шукати підхід, як отримати позитивні семестрові оцінки.

Викладачі мусять приймати іспити та заліки у цієї частини студентів багато разів (до 10-ти і більше). Закінчується це задовільним оцінюванням студентів чи під тиском деканів, ректорату, чи беручи хабарі. Збайдужіла частина викладачів займає ту та іншу ніші.

Ба більше. Та частина студентів, що могла би вчитися добре, спостерігаючи, що слабопідготовлені до освоєння знань студенти перекочуються з семестру в семестр, теж перестає добре вчитись. І лише частина студентства, яка за будь-яких умов вчиться добре та сумлінно, здобуває належні знання. Але цих студентів стає все менше і менше.

Стимулом до навчання є можливість отримати роботу після закінчення навчання. Але і цей стимул перестав спрацьовувати. Так, наприклад, в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу (ІФНТУНГ) на більшій частині випускних кафедр розподіл на роботу отримує лише 10—40 відсотків випускників. Тож, здобувши диплом про закінчення навчання в університеті, більшість випускників поповнює лави безробітних або йде працювати на ринок чи виїжджає в пошуках будь-якої роботи за кордон.

Керівництво університету заспокоює себе тим, що вищий навчальний заклад не відповідає за працевлаштування своїх випускників, а лише надає їм освітні послуги.

Ректорати і деканати, щоб підсилити мотивацію до ліпшого навчання студентів, плодять так звані контролюючі заходи, відвідують лекції і практичні заняття, стежать за процесом отримання студентами заліків та за складанням іспитів. Для цього ведуться спеціальні записи у журналах. І все це нагадує Гоголівський опис із „Мертвих душ“, коли поміщик, щоб наблизити своїх кріпаків до Європи, одягнув їх в європейське вбрання, на кожне не вирішене завдання створював комісії, підкомісії і таке інше. Але як наслідок цього вже не було кому працювати у полі. Тепер наші деканати перетворилися на постійну аварійну команду та „страшилку“ для викладачів. А користі від цього нема ніякої. Звіти на засіданнях вченої ради нагадують статистику „зростання“ успішності або її спаду без аналізу сутності процесу навчання.

Сьогодні у ВНЗ частина студентів знає іноземну (англійську) мову. Але це та менша частина студентів, що вивчала мову в своїх гімназіях, ліцеях чи на платній основі. Знання мов, особливо англійської, відкриває студентам шлях до освоєння сучасних світових технологій. На жаль, у наших університетах вивчення та засвоєння цієї мови ведеться в малих обсягах. Більшість сучасних докторів наук, професорів, особливо старшого покоління, також не знає іноземних (окрім російської) мов.

Що стосується лабораторної бази більшості кафедр наших університетів, то вона аж ніяк не відповідає рівню сучасних технологій: на придбання нового устаткування в університетах не вистачає коштів.

Навчальні плани і програми також модернізуються повільно. Нині, наприклад, Державна акціонерна компанія „Чорноморнафтогаз” придбала дві самопідймальні плавучі бурові установки, на черзі отримання напівзануреної бурової установки. Всі технологічні процеси на цих установках виконуються з використанням комп’ютерних програм, а ручна робота персоналу зведена до мінімуму. Проте для роботи на цих установках наші випускники ВНЗ не готові. Тому треба терміново доучувати вже нинішніх випускників профільних кафедр того ж ІФНТУНГУ новим методам роботи. Тим більше, що ці нові бурові установки швидко замінюють старі у всьому світі, а наш випускник ІФНТУНГУ ще довго буде не в змозі працювати по-новому.

Чи є вихід з цього глухого кута? Звичайно, є. Але для цього треба багато чого змінювати. Так, „замовники” випускників університетів повинні почати роботу з відбору їх на роботу з третього курсу. Вимогами до них мають бути добре та відмінне навчання, знання англійської мови, фізичне здоров’я, можливо, ще якісь з факторів. Після відбору на роботу мають бути створені умови для проходження всіх практик на робочих місцях, контроль успішності замовником аж до захисту дипломних проєктів чи магістерських робіт і лише за якісної оцінки студента його можна запрошувати на роботу.

В перший рік роботи бажано б молодих випускників призначати стажерами, закріпивши їх за досвідченими спеціалістами та створивши умови для прискореного засвоєння ними нових технологій.

Нині навчальне навантаження викладачів-професорів та доцентів дуже велике і воно втричі — всемеро перевищує аналогічне викладачів західних університетів. Заробітна плата професорів і доцентів дуже низька. Чи можливо це змінити? Можливо. Але для цього треба переглянути навчальні плани, вилучити з них навантаження за проходження студентами практик, виконання дипломного та курсового проєктів.

Сьогодні в арабських країнах, Аргентині, Пакистані, Китаї, Нігерії, Сомалі та інших є велика потреба у спеціалістах-нафтовиках. Частина студентів-нафтовиків із цих країн, наприклад, навчається в ІФНТУНГУ. Але їхній набір ректорат не регулює. Якби щорічно 300 студентів-іноземців починали навчання, наприклад в ІФНТУНГУ, то оплата їх за навчання відповідала б оплаті 700—800 наших студентів. Тому це одночасно би зменшувало навчальне навантаження на викладача та набір студентів до реальних потреб нашої нафтогазової промисловості. Тобто одночасно це підняло би можливості якісного навчання студентів.

Абсурдна, на наш погляд, норма кількості студентів на одного викладача (7—10—12 студентів) не сприяє відчисленню студентів з університету, що не можуть навчатися або не бажають цього.

Крім того, викладач жорстко прив’язаний до своєї зарплати, бо з неї формується розмір пенсії, особливо в останні передпенсійні роки. Тому більшість викладачів працює на 1,5 окладу. Крім того, їх використовують і в системі післядипломної освіти. Часу для роботи над удосконаленням навчального процесу, над новими технологіями залишається мало. Можливо, звідси впливає і наше

технологічне відставання. Без поєднання інтересів виробництва і ВНЗ розв’язати проблему якісної підготовки фахівців для промисловості неможливо.

Ще одна складна і нерозв’язана проблема — це постійне навчання в ВНЗ інженерного (фахового) персоналу. Але це навчання має бути призначене для вивчення нових технологій, створення в різних країнах світу. Тому до нього мають бути залучені найбільш фахово підготовлені викладачі.

Треба привести у відповідність кількість набору студентів і випуску їх з потребами промисловості. Тому цю роботу не можна відкладати на завтра — спільна робота керівництва університетів з державними та приватними компаніями має бути спрямована на 5—7 років уперед уже сьогодні.

За останні 15 років в університетах заходу, центру та частково на сході України випущено багато навчальної літератури — підручників, навчальних посібників, довідників, двомовних словників, а також монографій українською мовою. Ці роботи виконувалися з великим ентузіазмом та підтримувалися керівництвом промисловості. Останніми роками різко скоротився випуск цієї літератури. Причиною цього є перевантаження навчальною роботою викладачів та брак реальної фінансової підтримки цієї роботи Міністерством освіти, науки, молоді та спорту. Без цієї, по-справжньому подвизницької роботи викладачів не обійтися. Адже в західних університетах (США, Бразилії, європейських країн) видання одного підручника оцінюється зарплатою професора впродовж трьох років.

Ще одна проблема — це скерування на навчання у західні університети наших студентів. Можуть же країни Азії — В’єтнам, Китай, Індія, Арабські країни навчати в найкращих університетах світу до 20 відсотків своїх студентів. І знову ж — цю проблему не розв’язати без знання мов та фінансування цього навчання державними чи приватними компаніями.

Використання університетів (академій) як бази для технічного прогресу в Україні сьогодні дуже незначне. Науково-дослідні інститути закриті, а ВНЗ не заповнили цієї теми. Але ця тема для глибокого викладу. Нині кандидатські та докторські дисертації, на жаль, не стали базою нових технологій, бо вони слабо використовують сучасне дослідне обладнання, яке наші університети не мають за що придбати. А скільки осіб здобули наукові ступені, купивши дисертаційні роботи. Хіба це не корупція у великих масштабах, в якій беруть участь сотні титулованих учених?

На жаль, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту, яким керує уже понад два роки міністр Д. Табачник, усе більше та більше заганяє проблему підготовки спеціалістів у глухий кут. Лише незнанням цієї проблеми пояснити дії міністерства, ректорів університетів (академій) неможливо. Чому університети сусідньої держави Польщі оснащуються новітнім науковим обладнанням, а у нас для цього нема коштів, чому далекі від нас країни Азії виділяють до 10-ти відсотків бюджетних коштів на навчання своїх громадян, а у нас на це виділяється втричі—вчетверо менше? Та тому, що там уряди дбають про майбутнє своїх держав, а наша влада живе сьогоднішнім днем, а що буде з Україною через 10—20 років ніхто не думає. У нас запанувала бутафорність, а не справжня прогресуюча зміна у національній освіті.

Роман ЯРЕМІЙЧУК

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ПІДПРИЄМСТВ, ЯКІ ОБСЛУГОВУЮТЬ

За умов активізації науково-технічного прогресу в ХХІ ст. світова спільнота особливо у сфері обслуговування намагається створити новітню модель розвитку, що обумовлено глобалізацією та інформатизацією суспільства, трансформацією його гуманітарної, соціально-економічної та екологічної спрямованості. Як відомо, зростання рівня споживання економічних благ, у т. ч. послуг у суспільстві зумовлюють нові визначальні домінанти розвитку, а також відповідні суперечності у збалансуванні виробничих і соціально-економічних інтересів у процесі провайдингу природоохоронної діяльності.

Викликані таким чином порушення механізмів саморегуляції природного середовища є наслідком самої специфіки господарської діяльності. Власне ці та інші обставини обумовлюють актуальність і своєчасність цієї проблематики.

Проблеми організації природоохоронної діяльності в умовах підприємства досліджували в своїх працях Б. Андрушків, А. Бохан, Н. Кирич, В. Куценко, А. Садеков, О. Васюта, Л. Мельник, Т. Туниця, В. Хвесик, Р. Шерстюк та ін.¹ Тим часом організація природоохоронної роботи в умовах підприємств, які обслуговують, досі поза полем зору науковців.

Трансформуючи природні ресурси в споживчі блага в процесі виробництва та економіки, суспільство прирікає себе на протистояння природі. Його залежність від довкілля в сфері послуг набуває нових форм, а суперечливий характер взаємовідносин з природою стає дедалі помітнішим. Однак економічна діяльність переважно здійснюється всупереч функціонуванню екологічних відносин, оскільки її завдання мають цільовий та однобічний характер, що призводить до деструктивних змін у довкіллі. Метою цієї статті є розкриття особливостей організації природоохоронної діяльності в умовах підприємств, які обслуговують, з перспективою формування на інноваційних засадах науково обґрунтованого провайдингу організації природоохоронної роботи на цих підприємствах і використання цього чинника для розвитку сфери послуг.

Природа за всіх часів розвивалася за дуалістичним принципом єдності внутрішніх суперечностей, але у формах, специфічних і притаманних кожному способу виробництва. Очевидно, через те взаємодія елементів системи „суспільство — природа“ підпорядкована як загальним для всієї системи, так і специфічним, притаманним кожній підсистемі законам. Природні закони мають більш універсальний характер, значна частина з них діє в суспільстві, впливає на його стан і розвиток, на ступінь та наслідки взаємодії з природою і отримання від неї „віддачі“. Тому життєздатною може бути лише та суспільно-економічна система, закони якої не вступають в антагоністичні суперечності із законами природи².

Незаперечним прикладом таких процесів упродовж історії людства стали прогресивні технологічні революції, які були реакцією на виникнення екологічних криз. Так, відомий вчений М. Ф. Реймерс у межах ретроспективного аналізу виокремив п'ять екологічних криз і відповідних технологічних революцій, що їм відповідають³.

Кожна екологічна криза була реакцією на невідповідність продуктивних сил і виробничих відносин ресурсним та екологічним можливостям.

Основні чинники посилення екологічної кризи такі: кількісне та якісне нарощування продуктивних сил суспільства; розвиток науково-технічного прогресу без урахування екологічних вимог; панування моделі ресурсомісткого, еколого-деструктивного економічного зростання з орієнтацією на збільшення обсягів споживання матеріальних благ; зростання чисельності народонаселення; стихійна антиекологічна урбанізація; мілітаризація національних економік, нарощування потужностей сфери послуг у зв'язку з розвитком інфраструктури на інноваційних засадах.

На думку А. Бохан, найбільш дотичні до практики екологізації підприємств сфери послуг такі закони, як:

— „все пов'язано з усім“ (будь-яка дія, процес, які відбуваються у певному місці і в певний час, змінюючи стан локальної системи, викликають в

¹ Реймерс Н. Ф. Экология: теории, законы, правила, принципы и гипотезы.— Москва, 1994.— 366 с.; Урсул А. На пути к экобезопасному устойчивому развитию цивилизации // Общественные науки и современность.— 1994.— № 4; Андрушків Б. М., Кирич Н. Б. Екологічне благополуччя та благоустрій населених пунктів — запорука здоров'я людини.— Тернопіль, 1996.— 187 с.; Васюта О. А. Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального виміру: монографія.— Тернопіль, 2001.— 600 с.; Добровольський В. В. Екологічні знання: навч. посібник.— К., 2005.— 304 с.; Костин А. И. Экополитика и глобалистика: учеб. пособие для студ. вузов.— Москва, 2005.— 418 с.; Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням: підручник / За заг. ред. Л. Г. Мельника, М. К. Шапочки.— Суми, 2005.— 759 с.; Данилишин Б. Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України // Наука та наукознавство.— 2006.— № 3.— С. 94—100; Туниця Т. Ю. Збалансоване природокористування: національний і міжнародний контекст.— К., 2006.— 300 с.; Бохан А. В. Екологізація підприємства в умовах трансформації економіки / Дис. ... канд. екон. наук.— К., 2009; Інноваційні шляхи активізації природоохоронного провайдингу в умовах підприємства (Європейські аспекти) / За заг. ред. Б. М. Андрушківа.— Тернопіль, 2011.— 576 с.

² Бохан А. В. Екологізація підприємства...

³ Реймерс Н. Ф. Экология...

ній ланцюг реакцій як через внутрішні, так і зовнішні зв'язки);

— „закон константності або збереження“ (ніщо не зникає, а лише змінює вигляд);

— „закон екологічної піраміди“ (повне використання чи перетворення речовини, енергії та інформації в системі без втрат неможливе);

— „закони різноманітності й конкуренції“ (основним фактором еволюції є боротьба за існування та природний відбір);

— „закон ефективності використання“ (в конкуренції перемагає та система, яка найбільше нагромаджує та найефективніше використовує матерію, енергію та інформацію);

— „ніщо не минається даремно“ (за все треба платити; прогресивний розвиток системи або її частин обов'язково буде оплачений деградацією або її інших частин, або її фрагментами навколишнього середовища);

— „природа знає краще“ (керівна система для успішного управління і трансформації інших систем повинна перевершувати їх за інформаційним змістом);

— „розвиток природокористування“ (виробничого і невиробничого) залежить не лише від способу опанування людьми природних ресурсів, але й від соціальної системи суспільства загалом, яка детермінує всі сфери і сторони цього процесу;

— „закон детермінації багатства засобами праці в природних умовах підвищує його продуктивності“ (заможне і цивілізоване те суспільство, яке спроможне виокремити з природного середовища найбільше різноманітних засобів праці);

— „закон оптимальної відповідності природного середовища характеру і темпам розвитку суспільства“ (існує стійкий зв'язок між рухом природи Землі і людської природи)⁴.

Прикладом пояснення дії законів перетворення енергії природи можуть слугувати „законои термодинаміки“. Згідно з першим законом термодинаміки, загальна кількість енергії Всесвіту залишається незмінною від початку до кінця, може змінюватися лише її форма (тобто будь-які матеріальні речі є енергією, яка існувала чи існує в природі та перетворюється з одного стану в інший). Другий закон зазначає: за умови перетворення енергії деяка корисна кількість її втрачається (відбувається зростання сумарної ентропії). Трансформація енергії відбувається в одному напрямку: від зручної до незручної у використанні, від доступної до недоступної, від впорядкованої до неупорядкованої.

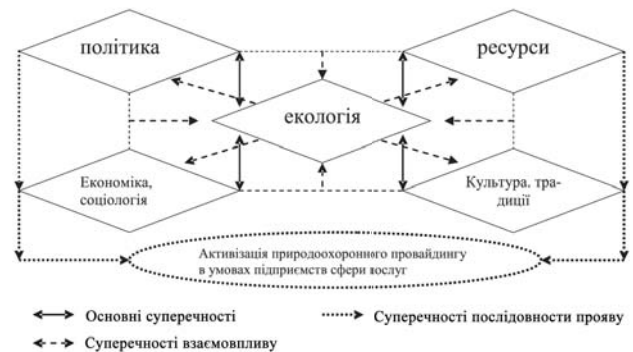
Наприклад, у процесі економічної діяльності з навколишнього середовища запозичується енергія, що зумовлює відповідну ентропію. В сфері підприємництва вона трансформується в обмежені за терміном товари та послуги, що мають відповідну ринкову вартість. У процесі цієї трансформації витрачається та губиться в довкіллі більше енергії, аніж було задіяно на її виробництво. Крім того, кінцевий товар чи послуга існують тимчасово, після споживання та використання вони зникають, розкладаються та повертають у навколишнє середовище у вигляді відпрацьованої енергії та відходів (наприклад, приблизно 93 відсотки придбаних людьми матеріалів взагалі не перетворюються на

продукцію, що відповідає ринку; 80 відсотків товарів викидається за непотрібністю після одноразового використання, а значна частина іншої продукції не відпрацьовує увесь визначений термін; 99 відсотків вихідних матеріалів, що використовуються у виробництві товарів, перетворюються на відходи через шість тижнів після продажу)⁵.

Таким чином, суперечності екологізації підприємств сфери послуг доцільно розглядати як історичний, динамічний і складно-компонентний процеси. Тому вважаємо за доцільне підтримати класифікацію суперечностей процесу екологізації підприємств за ознаками:

1) взаємодії напрямів розвитку суспільства на основні (еколого-економічні, еколого-політичні, еколого-енергетичні, еколого-культурні); взаємовпливу (економіко-політичні, економіко-енергетичні, економіко-культурні, політико-культурні, еколого-культурні); послідовності прояву (політико-економічні, енергетично-культурні) (Іл. 1).

2) масштабом прояву суперечностей: локальний, регіональний, національний, міжнародний, глобальний;

1. Прояв і взаємовплив суперечностей процесу активізації природоохоронних процесів в умовах підприємства, яке обслуговує, на інноваційних засадах⁶

3) рівнем прояву суперечностей: мікрорівень, макрорівень, мегарівень;

4) рівнем синергетичних ефектів і проявів: екологічної інтеграції, екологічної інтервенції, екологічної експансії, екологічної транснаціоналізації, екологічної експропріації, екологічної експансії, екологічного сепаратизму, екологічного месіянства, екологічного неоколоніалізму, екологічного тероризму та інших (про що зазначалося);

5) рівнем екологічної справедливості в узгодженні інтересів добробуту: між сучасним і майбутнім поколіннями; між підприємцями й екологами; індивідуальними інтересами й перевагами, що регулюються ринковими відносинами; між бідними і багатими країнами та ін.

Розв'язання таких суперечностей залежить від того, що буде пріоритетним для суспільства: інтереси й добробут окремих індивідів (підприємців), груп (кланів) чи загальносуспільні інтереси (до яких і належать раціональне використання природних ресурсів та збереження довкілля).

Потреба у дотриманні принципу справедливості та рівності поколінь задекларована у тезах сталого (збалансованого) розвитку Комісією ООН

⁴ Основи екології...— С. 76.

⁵ Костин А. И. Экополитика и глобалистика...— С. 47.

⁶ Див.: Бохан А. В. Екологізація підприємства...

з довкілля та розвитку, що передбачає „задоволення потреб сьогодення без заподіяння шкоди ресурсним й екологічним можливостям прийдешніх поколінь задовольняти свої потреби“. Адже у наш час є гострою проблема справедливого розподілу глобальних природних ресурсів і благ, що здобуваються коштом їх використання, а також визначення рівня відповідальності суспільства за їх наслідки впливу на довкілля. Лише діалектична єдність розвитку економіки з реалізацією основних принципів соціальної справедливості, збереження генофонду націй може забезпечити збалансований розвиток людства.

Зазначені чинники підтверджують взаємозв'язок між темпами економічного зростання загальною та сфери послуг зокрема та деградацією довкілля, а також негативні тенденції, які проявляються в майбутньому за наявної стратегії розвитку людства.

***

Таким чином, суб'єкти активізації природоохоронної діяльності в умовах обслуговувальних підприємств на інноваційних засадах мають усвідомлювати відповідальність за наслідки економічних трансформацій, що передбачає не лише вибір й оцінку критеріїв власної успішності, прибутковості, але й пошук інших форм їх створення, реалізації та споживання. Це означає, що продукуючи технології з меншими енергетичними й екологічними витратами, підприємці сфери послуг, можуть бути провідниками досконалішого соціально-економічного життя, яке як самозабезпечувальне має розвиватися, не завдаючи шкоди прийдешнім поколінням.

Дослідження сутності трансформацій економіки в сфері послуг з урахуванням досягнень НТП завжди викликали зацікавленість і спонукали появу відповідних наукових вчень і теорій. Зокрема, французька філософія розробила теорію прогресу, англійська — вчення про еволюцію, німецька — теорію розвитку, українська — концепцію поступу. Прообразом вчення про прогрес постає „об'єктивне“ нагромадження різноманітних благ і багатств, що описується законами математичної прогресії і статистики. Поступ є ніщо інше, як рух людства у певному напрямку до певної мети, яка полягає у підвищенні життєвого рівня.

На початку ХХІ ст. світова економіка активно формує нову парадигму НТП у сфері послуг, складовими якої виступають зростаючий взаємозв'язок між ринками капіталу і новими технологіями, посилення екологічної орієнтації нових технологій, глобальний характер створення та використання знань, технологій, продуктів, послуг. Це пояснюється розвитком НТП відповідно до трьох „типів логіки“⁷:

- 1) інформаційної (збір, передача, обробка та маніпуляція різноманітною інформацією — від біржових курсів до генетичних кодів);
- 2) міметизму (від грец. *mimos* — наслідування), тобто імітація живого (від штучного інтелекту до рекомбінації молекул ДНК);
- 3) руйнування — відновлення (від розробки композиційних матеріалів до генетичних маніпуляцій).

Створена суспільством техносфера часом формує власні закони розвитку, дія яких інколи

приводить до несподіваних результатів, катастрофічних наслідків і може навіть загрожувати виживанню людства. Тобто вступає в дію важливий принцип природи — емерджентність (англ. *emergence* — раптове виникнення, поява нового). Тобто наявність у системного цілого особливих властивостей, які не притаманні її підсистемі, а також сумі властивостей її елементів. Відбувається особлива форма інтеграції системи, що підпорядковується іншим законам формотворення, функціонування та еволюції. Тобто домінування механічного світосприйняття створює враження, що вже не люди, а техніка і технологія починають визначати трудовий процес. Сфера обслуговування з огляду на відомі причини відходить на другий план і стає предметом бізнесу.

Крім того, НТП, набуваючи поступально-динамічного розвитку, значно змінив соціально-економічні передумови екологізації підприємств сфери обслуговування, а саме спричинив інформатизацію економіки та екології; збільшення варіантності вибору в сферах виробництва, обслуговування і споживання; створення передумов заміни екологічно неспроможних речовин і процесів на їх ефективніші аналоги; зростання рівня функціональності економічних систем та їх складових; появу виробничих систем і споживчих товарів, заснованих на інформаційних принципах, запозичених у природи; зниження питомої енергоємності, матеріаломісткості й ціни виробничих процесів, виробів і послуг; виникнення індустріального метаболізму, тобто формування замкнутих інтегральних систем виробництва, сфери послуг і споживання продукції за аналогією з циклами кругообігу речовин і енергії в природі; насичення ринку матеріальними благами, що сприяють розвитку ринку духовних та інформаційних благ і послуг; розвиток територіального самоврядування та збільшення можливостей обліку індивідуальних особливостей екосистем і соціальних співтовариств в управлінні економічним розвитком; інтернаціоналізацію процесів виробництва, сфери послуг і споживання продукції; міжнародну кооперацію і спеціалізацію, яка сприяла реалізації територіального чинника оптимізації компонентів життєвого циклу товарів та ін.

На нашу думку, в процесі активізації природоохоронної діяльності в умовах підприємств, які обслуговують, на інноваційних засадах організації провайдингу доцільно враховувати такі сторони НТП, як наукову — систематичне прогнозування та комплексне використання нових фундаментальних відкриттів у гуманітарній сфері, природознавстві та суспільних науках; технічну — застосування принципово нових джерел енергії, нових матеріалів, комплексно автоматизованих систем виробництва, особливо ресурсоощадних, а також новітніх систем отримання, передачі та обробки інформації; соціальну — підвищення рівня екологічної освіченості і культури, екологізація свідомості підприємця в процесі пізнання закономірностей розвитку і нового технологічного оволодіння навколишнім природним середовищем з користю для розвитку сфери послуг та підвищення життєвого рівня населення.

Ольга ПОГАЙДАК

⁷ Добровольський В. В. Екологічні знання: навч. посібник. — С. 162.

ГАЗОТРАНСПОРТНА ГАЛУЗЬ — ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Під енергетичною безпекою країни слід розуміти спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел і шляхів постачання енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки у режимі звичайного, надзвичайного та воєнного станів, попередити різкі цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси та створити умови для адаптації національної економіки до зростання цін на ці ресурси. Для України також важливо зберегти статус транзитної держави нафти і газу в Європу, що дає не тільки економічні, але й політичні вигоди.

Такі ресурси, як нафта і природний газ для багатьох країн світу ще тривалий час будуть базовими для їх національних енергетик. Що стосується України, то для неї нафтогазова енергетика

1. Характер типового руйнування магістрального газопроводу

є і буде впродовж найближчого десятиліття визначальним чинником енергетичної безпеки.

В первинному енергоспоживанні України частка природного газу становить 41...43 відсотки, що вдвічі перевищує аналогічний середньоевропейський показник (приблизно 22 відсотки). Така велика залежність енергетики України від природного газу пов'язана з історією створення і розвитку нафтової та газової промисловості України, що зумовило відповідне оснащення промисловості та комунального господарства. Україна належить до енергодефіцитних держав, власним видобутком потреба в природному газі задовольняється лише на 20...25 відсотків. Тому, з одного боку, зменшення використання газу, а з другого — нарощування видобутку природного газу, добування сланцевого і вугільного газу та отримання біогазу могли би зменшити нашу залежність від імпорту газу. Проте далі торкнемося лише технічних питань, пов'язаних із транспортуванням газу. Тут варто зазначити два основні аспекти:

1. Забезпечення працездатності газотранспортної системи України.

2. Розбудова альтернативних до російського шляхів імпорту газу в Україну.

Забезпечення працездатності газотранспортної

системи України. Загальна довжина розгалуженої системи магістральних газопроводів — 22 км, особливо важливим елементом яких є газосховища сумарною активною ємністю 31 млрд. м³ газу, в тому числі поблизу західного кордону України. Це унікальна перевага транзиту газу в Західну Європу саме через Україну, оскільки дає можливість додатково транспортувати великі обсяги газу в періоди його пікового споживання (у зимовий період). Так, якщо взяти до уваги обсяг транзиту газу в Європу через Україну 100...120 млрд. м³, як це було в докризовий період, то четверту частину газу маємо можливість подати додатково взимку. Таких інших можливостей немає ніде на шляху транспортування газу з Росії в Європу, тому і з цього погляду збереження у працездатному стані нашої газотранспортної системи має велике значення.

В Україні трапилася низка аварійних ситуацій на магістральних газопроводах, найрезонансніші з них на газопроводі Уренгой—Помари—Ужгород у 2003 і 2007 рр. Руйнування труби, як правило, вибухове і великої протяжності, часто із загорянням (Іл. 1). Якщо ж звернутися до статистики кількості відмов в експлуатації підземних газопроводів України, то основними їх причинами є, з одного боку, заводський і будівельний брак, а з другого — корозійно-агресивна дія ґрунтового середовища, а також транспортованого продукту. Заводський брак пов'язаний з неякісним виготовленням труб, будівельний брак — у невідповідному транспортуванні, що спричиняє пошкодження металу (гнуття, царапини, вмивання), пошкодження захисного покриття, неякісне зварювання труб і т. д. Корозійний чинник полягає у корозійних ураженнях певної площі металу під зруйнованим ізоляційним покриттям, які призводять до його стоншення і, відповідно, в січенні труби, що залишилося, зростають механічні напруження, які можуть перевищити допустимі. Інший, важливіший прояв корозійного чинника полягає в утворенні поверхневих тріщин, які зростають углиб стінки труби та створюють високу концентрацію напружень. Кінетику розвитку таких тріщин важко прогнозувати: вони можуть за певних умов стрімко поширюватись і тому набагато небезпечніші за корозійне стоншення труби. У Фізико-механічному інституті ім. Г. В. Карпенка НАН України (ФМІ) розроблена спеціальна методологія досліджень¹ таких корозійно-механічних тріщин, яка базується на врахуванні особливостей саме у вершині корозійної тріщини як з огляду механічного стану, так і електрохімічних умов. Розроблено інженерні методи обчислення залишкового ресурсу труб, які би враховували кінетику росту корозійно-механічних тріщин. Крім лабораторних досліджень, на зразках розроблено обладнання для напівнатурних випробувань відрізків труб, напруження в яких створюється тиском газу всередині труби. За тривалої витримки труби у газі, який здатний

¹ Крижанівський Є. І., Никифорчин Г. М. Корозійно-воднева деградація нафтових і газових трубопроводів та її запобігання: науково-технічний посібник: У 3-х т. — Івано-Франківськ, 2011. — Т. 1: Основи оцінювання деградації трубопроводів. — 455 с.

наводнювати трубу, руйнівні тиски знижуються, а характер руйнування крихкий і це береться в розрахунок конструктивної міцності труб.

Останнім часом відновилися перемовини з європейськими партнерами про спільну модернізацію нашої газотранспортної системи. Ще 2009 р. європейська сторона поставила категоричну умову, що вона може долучитися до такої модернізації, якщо транзит газу буде виокремлено в господарську структуру від газодобування та газопостачання України. Нині розпочато організаційні заходи щодо розділення Нафтогазу України на складові і це, очевидно, стимулювало європейських партнерів продовжити переговори. Ця модернізація передбачає як заміну застарілого обладнання газопомпувальних станцій, так і модернізацію самої лінійної частини трубопроводу. Це заміна ізоляційного покриття, а в певних випадках і заміна ділянок трубопроводів, технічний стан яких на межі вичерпання свого ресурсу.

Загалом, щоби ухвалити рішення про характер відновлювальних робіт на тій чи іншій ділянці трубопроводу, слід провести низку науково-технічних заходів:

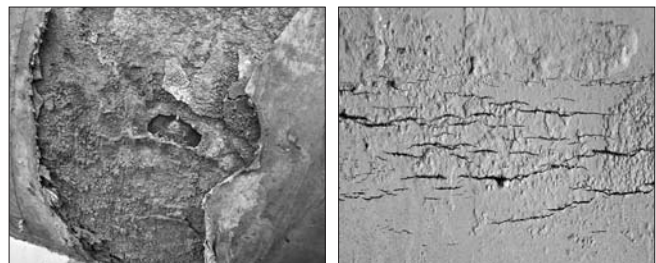
1. Оцінювання стану захисного ізоляційного покриття.
2. Виявлення та характеристика зміни геометрії труби: стоншення, виразки, тріщини.
3. Застосування підходів механіки руйнування для прогнозування тривалості росту виявлених тріщин до критичного стану з метою встановлення „безпеки” тріщин.
4. Оцінювання зміни фізико-механічних властивостей металу труб унаслідок тривалої експлуатації газопроводу.

Останній пункт означає потребу врахування деградації властивостей металу з часом експлуатації, тобто старіння металу. Цьому аспектові донедавна не надавали належної уваги з огляду на агресивний вплив корозивного середовища. В інженерному матеріалознавстві вважається, що тільки механічний чинник, тобто механічне навантаження, відповідальне за старіння металу, проте треба враховувати і вплив водню на старіння металу². Наводнювальним середовищем є транспортований газ і він проникає вглиб стінки труби та спричиняє множинне руйнування на мікрорівні, яке називають розсіяною пошкодженістю. Тріщини зароджуються зазвичай з боку зовнішньої поверхні, після руйнування захисного ізоляційного покриття та доступу ґрунтового середовища безпосередньо до металу труби. Проте якщо метал якісний, тріщина не буде розвиватися. Але з часом внаслідок експлуатації метал деградує, а транспортований газ через наводнювання труби сприяє цій деградації. Настає такий стан металу, що тріщина починає розвиватися і це може призвести до руйнування. Це означає, що не применшуючи важливості надійності ізоляційного покриття, треба більше уваги приділяти осушуванню транспортованого газу, тоді корозійний процес на внутрішній поверхні зменшуватиметься і, відповідно, ослаблюватиметься наводнювання металу. Інший практичний аспект, який впливає з цього, — потрібне жорстке дотримання регламенту катодного захисту трубопроводів для мінімізації наводнювання зовнішньої поверхні труб, оскільки зістарені труби особливо чутливі до водневої крихкості.

Для виявлення пошкоджень використовують інтелектуальні поршні, які начинені різними сенсорами. Поршень запускають в трубу на pompувальній станції і він проходить по трубі до іншої станції, реєструючи різного типу пошкодження і їх координати по довжині трубопроводу. Зазначимо, що корозійне стоншення труби він реєструє легко, тоді як з надійною реєстрацією тріщин є проблеми. Технологія і обладнання такого контролю зарубіжні.

У ФМІ розроблено низку неруйнівних методів контролю стану магістральних газопроводів, які вже використовуються чи на стадії впровадження³. До них належать, зокрема, електромагнітний метод та відповідні інформаційно-вимірні системи для визначення місця і глибини залягання трубопроводу, стану ізоляції та рівня катодного захисту. Розробки доведені до широкого впровадження на підприємствах НАК „Нафтогаз України”.

Створено інформаційно-вимірну систему, а відтак і методики для акустико-емісійного діагностування обладнання нафтопомпувальних станцій, які апробовані на магістральному нафтопроводі „Дружба”. Система забезпечує реєстрацію дефектів на ранніх стадіях розвитку руйнування; висока чутливість (частки міліметра) до виявлення зародження та розвитку тріщин. Розроблені методики АЕ-діагностування покладено в основу ДСТУ 4227-2003 „Настанови щодо проведення акустико-емісійного діагностування об’єктів підвищеної небезпеки”. Запропоновано магнетоакустичний метод оцінювання стану металу трубопроводу. Особливість останнього — у збагаченні акустичного методу магнетизмом. Звичайно акустичним методом реєструють сигнали внаслідок мікроруйнування матеріалу, тобто треба очікувати руйнування металу в процесі експлуатації або спеціально навантажувати трубу, що ризиковано. В цьому випадку

2. Приклади корозійного стоншення (ліворуч) та корозійного розтріскування (праворуч) труби

акустичну емісію спричиняє намагнічування металу, що цілком безпечно з огляду на можливе порушення цілісності труби.

Недавно розроблено електрохімічний метод оцінювання стану металу труби. Якщо змінюється метал, то відповідно змінюються й електрохімічні характеристики, які можна визначати у польових умовах. А за побудованими на основі експериментальних досліджень кореляційними залежностями між цими характеристиками і механічними властивостями можна визначати останні, а вже за ними прогнозувати працездатність трубопроводу, його залишковий ресурс.

У ФМІ створена та функціонує сучасна спеціалізована лабораторія для випробовувань на роз-

² Крижанівський С. І., Никифорчин Г. М. Особливості корозійно-водневої деградації сталей нафтогазопроводів і резервуарів зберігання нафти // Фізико-хімічна механіка матеріалів. — 2011. — № 2. — С. 11—20.

³ Метали, технології та обладнання. — 2012. — № 7.

рив конструктивних елементів трубопровідних систем транспортування газоподібного водню та його сумішей з природним газом, яка забезпечує проведення досліджень в автоматичному режимі. Сьогодні ця лабораторія не має аналогів в Україні. Використовуючи підходи механіки руйнування, тут запропоновано та обґрунтовано критерії оцінки безпечної експлуатації трубопроводу з тріщиноподібними дефектами у водневмісних робочих середовищах різного складу. Розраховано критичні значення розмірів дефектів залежно від їх форми та об'ємної концентрації водню в металі трубопроводу. Розроблено експертну систему для технічного діагностування працездатності

3. Інтелектуальний поршень для виявлення пошкодження трубопроводу

конструктивних елементів трубопровідних систем транспортування водню із виявленими дефектами.

Нафтогазова енергетика України значною мірою залежить від імпорту природного газу з єдиним монопольним постачальником, що не сприяє підвищенню енергетичної безпеки держави. До речі, кожна країна Європейського Союзу отримує природний газ щонайменше з трьох джерел. Тому з метою підвищення енергетичної безпеки України, а також впливу на цінову політику європейського газового ринку, треба напрацьовувати економічно вигідні альтернативні шляхи постачання природного газу. Сьогодні економіка України розвивається в умовах надмірного тиску цін на енергоносії, зокрема, на природний газ — це понад 500 дол. США за тисячу кубометрів, якщо не враховувати знижок у 100 дол. США за тисячу кубометрів газу. Оскільки Україна одна з перших у світі видобувала природний газ, має значний технологічний та організаційний досвід розроблення газових родовищ та транспортування енергоносіїв, володіє однією з найбільших газотранспортних систем в Європі, значними трудовими ресурсами та високим інтелектуальним потенціалом у цій галузі, то, відповідно, має всі підстави для сприйняття її світовою спільнотою як рівноправного партнера на європейському енергетичному просторі.

Зазначимо, що для України альтернативні шляхи обов'язково передбачають частину транспорту газу водним шляхом, якщо не розглядати можливий реверс газу з Європи в Україну. Ефективні шляхи постачання газу не з Росії? Це транспорт Азербайджанського газу Північно-Кавказьким трубопроводом з відгалуження до Поті, а далі морським шляхом до узбережжя України. Можливий варіант використання Південного газового коридора через Туреччину в Україну (не плутати з Південним потоком, яким Росія планує постачати газ з Росії до Болгарії в обхід України). Якщо розглядати туркменський газ, то треба пройти морський шлях до Азербайджану, а далі вже одним зі згаданих маршрутів.

Розглядають і маршрути з Африки і Близького Сходу, але тут треба зважати на обмежені можливості протоки Босфор, яка разом із Дарданелами з'єднує Середземне і Чорне моря. Вона надзвичайно завантажена — щорічно пропускає 45 тисяч суден, 140 млн. тонн нафти та 4 млн. тонн зрідженого газу; щоденно протоку перетинає 15 тисяч паромів, які перевозять 1,5 млн. людей. Для розширення сполучення в цьому напрямку планується побудувати до 2023 р. паралельний до Босфору Стамбульський канал, який з'єднує Чорне море з Мармуровим. Будівництво каналу завдовжки 40—45 км, завширшки 140—150 м і завглибшки 25 м розпочнеться в 2014 році.

У світі добре відпрацьований транспорт зрідженого газу спеціальними танкерами. Україна розглядає таку можливість і заплановано вже до 2015 р. збудувати поблизу Одеси першу чергу такого терміналу з перевалки зрідженого газу (потужністю 2 млрд. м³), а завершити 2017 р. Тоді загальна потужність терміналу становитиме 10 млрд. м³. Успішність проєкту залежить від комплексного вирішення низки ключових питань, пов'язаних із високою вартістю спеціальних суден для перевезення зрідженого газу, потребою будівництва приймального терміналу і заводу регазифікації, складністю проходження протоки Босфор. Крім того, цей спосіб вимагає використання надзвичайно складних інженерних берегових та лінійних споруд, спеціальних суден-газовозів, застосування унікального устаткування. Це відповідно потребує складного висококваліфікованого обслуговування під час експлуатації. Для реалізації кожного з цих способів потрібні великі капітальні та експлуатаційні витрати.

Водночас у світі останнім часом проробляється можливість транспорту на кораблях не зрідженого газу, а стиснутого в трубах. Особливість сучасного стану розвитку такої технології — перехід компаній, зацікавлених в реалізації проєктів морського транспортування природного газу, від концептуального аналізу до детального конструкторського

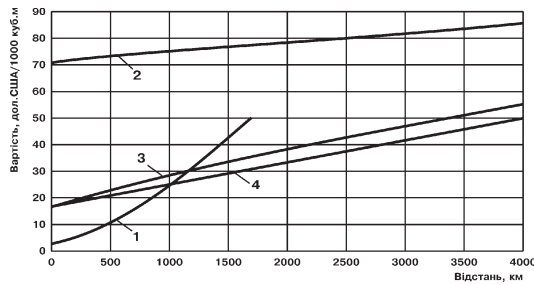

4. Можливий маршрут транспортування газу з Туркменістану в Україну

опрацювання основних елементів транспортного ланцюга і формування міжнародних консорціумів для практичної реалізації проєктів у різних регіонах світу. Поява перших суден транспортування стиснутого газу і початок його комерційних перевезень очікується, можливо, вже і цього року. Основним елементом транспортної системи є спеціалізовані судна, спорудження яких вимагає певного часу і відповідних капітальних затрат. Технічно складною і капіталомісткою є проблема виготовлення балонів високого тиску (горизонтальних або вертикальних) та складність системи їх об'язки.

Українські наукові заклади на чолі з Івано-Франківським національним технічним університетом нафти і газу запропонували дещо інший ва-

ріянт транспортування газу у стиснутому стані, а саме: використовувати для цього звичайні судна-контейнеровози, на яких розміщено довгомірний трубопровід, складений зі стандартних газопровідних труб⁴. Труби, з'єднані електрозварюванням через стандартні відводи, вкладаються в модуль, який має геометричні розміри і конструкцію посадкових елементів відповідно 40-футового (або 20-футового) морського контейнера. Модулі, розміщені і закріплені на судні-контейнеровозі, з'єднані у блоки, які заповнюють вантажний простір судна в кілька ярусів аналогічно розміщенню контейнерів. Трубопроводи модулів, з'єднані між собою, утворюють довгомірний трубопровід, названий

5. Порівняння собівартості різних способів транспортування газу водним шляхом залежно від відстані: 1 — підводним трубопроводом; 2 — зрідженого газу; 3 — стиснутого газу спеціальними суднами; 4 — стиснутого газу рухомими трубопроводами⁵

плавучим трубопроводом, внутрішній об'єм якого заповнюється транспортованим стиснутим газом. Завантаження і розвантаження газу, транспортованого рухомими трубопроводами, здійснюється так само, як і для суден стиснутого газу.

Зазначимо, що за собівартістю зі всіх видів транспорту газу водним шляхом найдорожче транспортування зрідженого газу. Використання підводних трубопроводів економічно вигідне за довжини маршруту до 1000 км, після чого собівартість істотно зростає. Це пов'язано зі складністю створення компресорного обладнання, здатного забезпечити відповідні тиски для транспортування газу на такі відстані, а також практичною неможливістю розміщення проміжних компресорних станцій. Це означає, що газопомпувальні станції мають бути на суші, тому відтинок водного шляху означає і відстань між сусідніми станціями. Для прикладу, відстань між компресорними станціями, розміщеними на суходолі, становить 100...200 км, тоді як відтинок газопроводу „Південний потік” морською акваторією — 900 км. Тут також треба додатково враховувати негативний вплив глибини моря на товщину стінки труби за умови недопущення її зминання. Для глибин Чорного моря в межах 2000 м товщина стінки труби перевищує 30 мм за відстаней транспортування до 500 км, а зі збільшенням відстані товщина відчутно зростає. Тому порівняно короткий газопровід „Голубий потік” успішно експлуатується, а такий проект, як газопровід „Південний потік”, — значно витратніший під час спорудження і буде надзвичайно складним

в експлуатації. Крім того, на дні Чорного моря є високе агресивне сірководневе середовище, яке не тільки значно інтенсифікує швидкість корозії, але й сильно наводнює метал, що найзагрозливіше з огляду на деградацію металу труби.

Нова ідея українських учених стосовно використання плавучих трубопроводів для транспортування стиснутого газу перспективна і з огляду на можливість її практичної реалізації за короткий час. Для транспортування зрідженого газу потрібна певна кількість спеціальних кораблів-танкерів. Потреба в них тільки зростатиме у зв'язку з розширенням останніми роками цього виду транспорту природного газу. Тому, найвірогідніше, треба буде будувати власні танкери, що вимагатиме значних фінансових ресурсів та часу. Водночас для плавучих трубопроводів використовуються серійні контейнеровози, а додаткова потреба в них істотно не відіб'ється на їх загальному ринку.

Найбільші контейнеровози здатні завантажити і перевозити за рейс до 25 млн. м³ газу. Згідно з попередніми розрахунками, сім таких контейнеровозів впродовж року можуть перевезти з Алжиру в Україну 10 млрд. м³ газу за умови, що простоюватимуть в черзі перед проходженням протоки Босфор не більше однієї доби під час кожного рейсу. Така продуктивність відповідає потужності запланованого для будівництва терміналу з перевалки зрідженого газу, а сумісно ці два види транспорту перекривали б потреби України в імпорті цього виду енергоресурсів.

Зазначимо, що запропонований спосіб транспортування стиснутого газу можна використовувати і для транспортування газу, безпосередньо видобутого на морському родовищі. Для цього розроблена спеціальна баржа-пліт для транспортування стиснутого природного газу⁶, яка пришвартовується до зануреного прийомного буя або до видобувної платформи на шельфі. Технологічне промислове обладнання для очищення, осушення та стиснення видобутого газу розміщується на платформі або на технологічному судні. Свердловина — технологічне промислове обладнання — транспортна баржа-пліт

6. Макет з'єднаних модулів у плавучий трубопровід

з'єднані між собою спеціальними гнучкими трубопроводами. Заповнена баржа-пліт буксиром транспортується за відповідним маршрутом, а її місце для завантаження займає інша. За такого способу експлуатації морського газового родовища відпадає потреба у спорудженні промислового трубопроводу від свердловини до берегового терміналу.

Євстахій КРИЖАНІВСЬКИЙ,
Григорій НИКИФОРЧИН

⁴ Декларований патент, Україна, МПК F17C 5/00. Спосіб транспортування стиснутого природного газу рухомими трубопроводами / Б. Є. Патон, Є. І. Крижанівський, М. М. Савицький, Е. А. Швидкий, В. В. Зайцев, О. М. Мандрик; заявник і патентовласник Ів.-Франк. нац. техн. ун-т нафти і газу. — № у 2011 14580; заявл. 08. 12. 2011; опубл. 11. 01. 2012, № 521/ЗУ/12. — 3 с.

⁵ Вотинцев А. В. Транспортировка сжатого природного газа // Газовая промышленность. — 2007. — № 2. — С. 32—36.

⁶ Декларований патент, Україна, МПК B63B 25/00. Баржа-пліт для транспортування стиснутого природного газу / Б. Є. Патон, Є. І. Крижанівський, М. М. Савицький, О. І. П'ятничко, В. В. Зайцев, О. М. Мандрик; заявник і патентовласник Ів.-Франк. нац. техн. ун-т нафти і газу. — № у 2011 13979; заявл. 28. 11 2011; опубл. 11. 01. 2012, № 522/ЗУ/12. — 3 с.

ЗАБУТІ ІМЕНА В УКРАЇНСЬКІЙ НАУЦІ ТА КУЛЬТУРІ

ОЛЬГА ЦІПАНОВСЬКА

(18 грудня 1861 — 10 грудня 1941 р.)

У грудні 2011 р. минуло 150 років від народження і 70 років від смерті видатної громадської діячки Перемишля і західноукраїнських земель, музики і педагога Ольги Ціпановської. Ця жінка присвятила своє життя служінню українській громаді. Крім гри на піаніно, яку добре засвоїла і досягла в ній значних успіхів, О. Ціпановська активно залучалася до суспільно-культурної праці, всюди там, де потрібна була жіноча рука, жіноча рада, жіноче око.

Ольга Ціпановська народилася 18 грудня 1861 р. у с. Мізуні Долинського повіту*, в сім'ї інженера гірничої промисловості Кипріяна Ціпановського. В 1876—1880 рр. навчалася у Жіночій учительській семінарії в Перемишлі. Іспит зрілості склала 16 липня 1880 р. і почала працювати вчителькою у початковій школі бенедиктинок, а опісля в інших народних школах (від 1890 р. у т. зв. виділових школах) м. Перемишля. 1891 р. закінчила Львівську консерваторію, клас фортеп'яно проф. Людвика Дітца. 1892 р. обійняла посаду вчительки української мови в тій самій Жіночій учительській семінарії в Перемишлі, в якій раніше навчалася.

Як уже було зазначено, Ольга Ціпановська постійно залучалася до громадської і суспільно-культурної діяльності. 1891 р. у Перемишлі на візирець львівського засноване музично-співацьке товариство „Перемишльський Боян“, головні заходи о. Максиміліяна Копка. Він став його першим диригентом. О. Ціпановська виступала на концертах хору „Перемишльського Бояна“ та із сольними партіями.

Вже 12 березня 1892 р. на вечорницях „Руської Бесіди“ відбувся перший концерт „Перемишльського Бояна“, організований заходами Т. Кормоша, М. Копка і В. Чеховського. Мішаний хор

під вправною рукою диригента М. Копка виконав „Верховину“ в обробці М. Лисенка. М. Копко високим баритоном співав пісні „До Руси“ і „Ой чого ти почорніло“, які публіка нагородила бурхливими оплесками. Сподобалася публіці також гра на піаніно О. Ціпановської, яка з великим артистизмом виконала „Ноктюрн“ Ф. Шопена¹. Ще того ж року, 6 липня 1892 р., а також наступни-

Ольга Ціпановська

ми роками в день храмового свята катедрального собору під покровом св. Івана Хрестителя хор „Перемишльського Бояна“ виступив з концертами перед широкою публікою. У сольних партіях виступали М. Копко і О. Ціпановська². Згодом вона акомпанувала визначним українським оперним співаком: Модестові Менцінському (17 червня 1909 р.), Соломії і Анні Крушельницьким (14 листопада 1911 р.) та Олександрю Носалевичу (в серпні 1913 р.) і, як тоді писав рецензент, самостійно „з великою фінезією виконувала музичні твори“³.

Голова „Перемишльського Бояна“ Богдан Загайкевич у 1930-х рр. писав про О. Ціпановську: „Це була виняткова людина, глибоко релігійна, що гармонійноєднала любов до

музики і любов до людей, до яких уміла підходити з серцем, приєднувати їх до громадської праці й ладнати всякі спори та сварки“⁴. Її гру високо оцінював Микола Лисенко, з яким вона зустрічалася у його будинку в Києві й, очевидно, під час його мандрівки Галичиною і Буковиною. Завдяки її участі мішаний хор „Перемишльського Бояна“ досягнув значних успіхів, виступаючи в Перемишлі та за його межами.

1906 р. заходами О. Ціпановської засновано в Перемишлі товариство „Жіночий труд“ (Ринок, 28, 3-й поверх), у якому вона стала директором⁵. Це було господарське (кооперативне) товариство

* В Енциклопедії українознавства, а вслід за цим автори в усіх українських публікаціях повторюють помилковий рік народження Ольги Ціпановської — 1866 і місце народження — с. Козина Калуського району. Наведені тут дата і місце народження взяті з класного каталогу Жіночої вчительської семінарії в Перемишлі, де вона навчалася в 1875/76—1879/80.

¹ Діло (Львів).— 1892.— Ч. 50.

² Там само.— 1893.— Ч. 144.

³ Nowy Głos Przemyski.— 1911.— N 50.

⁴ Перемишль — західний бастион України / За ред. Б. Загайкевича.— Нью-Йорк; Філадельфія, 1961.— С. 323.

⁵ Від того часу збереглися листи Ольги Ціпановської до Кирила Студинського: Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 362, оп. 1, спр. 410, арк. 28—32.

з метою гуртування жінок до виробничої, торговельної та фінансової діяльності. Основним його завданням було засновувати робітні для виготовлення різних предметів, головню шиття одягу. Працівниці „Жіночого труда“ одержували платню залежно від кваліфікації та успішності, а учениці мали платити за навчання. Крім того, завданням товариства було не тільки давати солідну підготовку для самостійного виконання кравецького фаху, але й „зробити з них свідомі одиниці свого народу“. Спілкувалися в робітні лише українською мовою. А ощадне розпорядження фондами давало змогу товариству утримувати бурсу і давати початкову освіту 20 сільським дівчатам. Товариству допомагали грошми Крайовий віділ, Перемишльський магістрат, товариство „Дністер“

Майже до кінця 1918 р. О. Ціпановська була задіяна в українському визвольному русі в самаританській секції Українського горожанського комітету в Перемишлі. 13 грудня 1918 р. її разом з іншими жінками заарештувала польська влада й інтернувала в табір полонених у Баранові і Домб'ї. Та і тут О. Ціпановська не складала рук: як учителька семінарії, організувала та очолила українську школу для інтернованих. Створена нею школа мала на меті підготувати до випускних екзаменів молодих юнаків і дівчат, які не мали змоги в умовах війни закінчити середню школу⁸.

Після звільнення з табору О. Ціпановська була одним з ініціаторів і організаторів Комітету „Брат братові“ в Перемишлі, основним завданням якого було надавати допомогу дітям вояків Армії УНР,

Ольга Ціпановська в гостях в Олени Кульчицької у Перемишлі. Сидять, справа наліво: трое невідомих, Ольга Ціпановська, Олена Кульчицька, Кліментина Кульчицька, Богдан Загайкевич, невідомий, Ольга Кульчицька, Михайло Кос. 1913 р.

у Львові та банк „Віра“ в Перемишлі⁶.

Під час Першої світової війни Ольга Ціпановська включилася в український визвольний рух. Восени 1914 р. у Відні засновано Український жіночий комітет помочі для поранених. Його головою була спершу Олена Левицька, а опісля Ольга Ціпановська⁷. Завданням комітету було виконувати самаританську службу пораненим і хворим українським сiчовим стрільцям. Члени цього комітету відвідували в лікарнях українських вояків, приносили їм книжки і газети, інформували про події у світі, відшукували їхні сім'ї і допомагали підтримувати зв'язок із ними. Як представник цього комітету, 18 липня 1914 р. О. Ціпановська брала участь у Шевченківському святі в Гмінді — таборі українських виселенців. У липні 1916 р. цей же комітет заснував секцію для допомоги полоненим українцям з російської армії.

які перебували в різних таборах інтернованих. Пізніше комітет розгорнув ширшу діяльність і Перемишль став якби центром опіки над сиротами наддніпрянців. Згодом збудовано бурсу ім. Симона Петлюри, а в 1938 р. в перемишльських початкових і середніх школах навчалося 78 хлопців і 40 дівчат — дітей українців-придніпрянців⁹. Ольга Ціпановська була також однією з чільних діячок „Союзу українок“. На першому конгресі союзу 22—23 грудня 1921 р. її обрано до складу головної управи, а саме заступником голови управи та референтом вишколу молоді.

1917 р. Жіночу вчительську семінарію в Перемишлі поділено на дві окремі школи: Жіночу вчительську семінарію з польською мовою навчання та Жіночу вчительську семінарію з українською мовою навчання. В обох семінаріях Ціпановська навчала української мови та педагогіки. Першим і єдиним директором II семінарії був Софрон Мат-

⁶ Archiwum Państwowe w Przemyślu, zesp. 1084, sygn. 3, s. 1—58.

⁷ Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914—1918.— Львів, 1928.— С. 87.

⁸ Столецький В. Терновий вінок із Домб'є // Дзвін (Львів).— 1990.— № 4.— С. 75—81.

⁹ Шкурат П. Участь придніпрянців у культурно-суспільному житті Перемишля // Перемишль — західний бастион України.— С. 342—344.

віяс. Після його трагічної смерті (1924) її семінарія була підпорядкована директорів І семінарії Емілію Зарембі аж до їх ліквідації 1937 р.

О. Ціпановська серед приятелів та учениць ІІ Державної [учительської] семінарії в Перемишлі. Сидять у першому ряду, справа наліво: невідомий, Ольга Ціпановська, Кліментина Кульчицька, Олена Кульчицька, невідома. 20-ті роки ХХ ст.

1925 р. О. Ціпановську запідозрили в нелегальній політичній діяльності. В цій справі надійшов до дирекції семінарії лист куратора С. Собінського від 9 червня 1925 р.¹⁰, де він інформував, що під час ревізії у справі нелегальної організації „Раді секції Профорука в Перемишлі“ знайдено список жертводавців на потреби цієї організації. У цьому списку фігурувало і прізвище Ольги Ціпановської,

Афіша святкової академії з нагоди 40-річчя діяльності Ольги Ціпановської. 1933 р.

у зв'язку з чим куратор С. Собінський вимагав від дирекції проведення детального слідства у цій справі. Невідомо, чим би це закінчилося, якби 19 серпня 1925 р. О. Ціпановська не вийшла на пенсію, а дещо пізніше за рекомендацією директора Е. Заремби зайнялася організацією ремісничої школи для дівчат.

1925 р. (а можливо, вже з кінця 1924 р.) Ольга Ціпановська очолила Музичний інститут ім. Лисенка в Перемишлі, що був філією інституту у Львові¹¹. До 1933 р. була його директором. А також навчала гри на фортеп'яно й підтримувала широкі зв'язки з громадськими та державними установами. О. Ціпановська не мала сім'ї, проте в її помешканні завжди було людно: часто збиралися друзі і знайомі, а серед них молодь.

Після війни „Союз українок“, головню з ініціативи Ольги Ціпановської, робив заходи, щоб на взірць довоєнного товариства „Жіночий труд“ створити установу для вишколу сільських дівчат у ремісничому фасі. Спочатку організовано кравецькі курси: нижчі — 6-місячні і вищі — 4-місячні. Ця форма навчання не давала належної підготовки до кравецького фаху, й організатори намагалися створити повну 3-річну Фахово-доповнювальну школу. Завдяки фінансовій підтримці „Рідної школи“ така школа була створена, однак проіснувала лише два роки.

Заснована 1927 р. приватна Фахово-доповнювальна школа для дівчат і фінансована кружком „Рідної школи“ в Перемишлі, містилася в будинку Українського інституту для дівчат (вул. Татарська, 4), а її керівником була О. Ціпановська. В 1928/29 н. р. у школі було вже два класи: в І класі — 27 учениць, в ІІ класі — 29 учениць. На цьому діяльність школи була припинена, оскільки кружок „Рідної школи“ в Перемишлі був змушений відмовитися від її фінансування¹². Львівська кураторія ліквідувала школу, даючи взамін концесію на 3-річні „Кравецькі верстати“, що містилися на вул. Коперника, 5, і під опікою „Союзу українок“ проіснували до 1939 р. Управителем „Кравецьких верстатів“ була інженер Ольга Козакова, а Ольга Ціпановська навчала в цій школі історії. Була відома також як опікунка пластових куренів у Перемишлі.

1933 р. готувалася до свого виїзду на постійне перебування до Львова і для вшанування її 40-літньої громадсько-культурної діяльності перемишльська громадськість організувала 6 квітня того ж року в залі Народного дому „Святочну академію“. На урочистому вечорі вступне слово про заслуги ювілярки прочитав проф. Теодор Гоза, а від перемишльського жіноцтва Ольгу Ціпановську привітала пані Т. Дубляниця. У вступі концертної програми мішаний хор „Перемишльського Бояна“ виконав „Привіт“ Д. Котка та „Жайворонок“ Ф. Мендельсона. Після промов Ю. Крих виконав соло на скрипці з творів: „Іспанський танець“ Гранадос-Крайслера, „Йотта“ М. де Фалья і „Perpetuum mobile“ Новачека. Одна з учениць прочитала вірш Уляни Кравченко „В задумі тихій“, присвячений ювілярці. Після цього хор ІІ Жіночої вчительської семінарії заспівав „Лісову пісню“ Ф. Шуберта, а М. Вишницька виконала соло на фортеп'яно з творів „Ballade As-dur“ Ф. Шопена, „Казка“ Медтнера і „Tarantella“ Ф. Ліста. Наприкінці концерту хор „Перемишльського Бояна“ заспівав „Кантату“ С. Людкевича. Дохід від концерту призначено на потреби „Рідної школи“¹³.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Przemyślu, zesp. 707, sygn. 4, s. 242.

¹¹ Інформація про те, що Музичний інститут у Перемишлі створено 1924 р., а О. Ціпановська була його першим директором — неточна. Насправді, за публікаціями перемишльської преси, перший курс Музичного інституту в Перемишлі діяв у 1923/24 н. р. під управою Євгена Форостини (Див.: Український голос. — 1923. — Ч. 28; 1924. — Ч. 29). Див. листи О. Ціпановської до Е. Черкавського: ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 246, арк. 17—20 зв.

¹² ЦДІА України у Львові, ф. 206, оп. 1, спр. 1952, арк. 10—14.

¹³ Archiwum Państwowe w Przemyślu, Afisze, sygn. 3306.

1934 р. О. Ціпановська на постійно виїхала до Львова, де ще протягом двох років працювала вчителькою в місцевій учительській семінарії, а також продовжувала свою діяльність в „Союзі українок”¹⁴. На жіночому конгресі у Львові (1937), на якому створено Світовий союз українок (ССУ), О. Ціпановську обрано до складу Президії ССУ. Коли ж 6 травня 1938 р. польська влада закрила центр Українського жіночого товариства, то на його місце українські жінки під проводом Мілени Рудницької організували нове жіноче товариство — Дружину княгині Ольги, на установчих зборах якого 12 липня 1938 р. Ольгу Ціпановську обрано до Головної ради, а на зборах Головної

ради її включено до 5-особової Президії¹⁵. Невдовзі „Союз українок” був легалізований.

У червні 1936 р. Ольга Ціпановська прибула до Перемишля на з'їзд випускниць II Жіночої семінарії в Перемишлі, на який з усіх кінців Галичини й інших областей з'їхалося 130 колишніх випускниць¹⁶.

Під час Другої світової війни Ольга Ціпановська як член Українського Червоного Хреста опікувалася хворими на тиф полоненими з Червоної армії в концтаборі на Цитаделі у Львові. Там захворіла і померла 10 грудня 1941 р. Дату смерті встановлено за даними з некрологу¹⁷. Похована на Личаківському цвинтарі у Львові.

Степан ЗАБРОВАРНИЙ

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ

14 квітня 2012 р. лікарська громада в діаспорі і в Україні відзначала 90-ліття д-ра Павла Пундія з Чикаго, уродженця с. Косового, що на Тернопільщині. Навчався спочатку в Чортківській, згодом у Станіславській гімназії. 1942 р. склав іспит зрілості і в двадцятирічному віці розпочав науку у Львівському медичному інституті, який тоді називали фахкурсами

(природничо-медичні фахові курси), а рівень навчання відповідав університетській програмі.

До приходу в Галичину радянської армії склав іспит з основних предметів і виїхав до Німеччини. Опинився в таборах для біженців, продовжив медичні студії і 1948 р. закінчив їх в Ерлангенському університеті. 1949 р. разом із дружиною і дітьми виїжджає до США. Там, після дворічної шпитальської практики, нострифікував диплом у штаті Іллінойс і обійняв посаду лікаря залізничної служби Чикаго (з 1952 по 1988 р.).

Д-р Пундій понад 50 років брав активну участь в роботі Українського лікарського товариства Північної Америки, 22 роки плідно співпрацював з Лікарською комісією НТШ та Українським лікарським товариством у Львові. Він також — активний член Іллінойського відділу УЛТПА, довголітній член управи — був скарбником, референтом та архіваріусом. Від 1975 р. працює в Центральному архіві УЛТПА, де впорядковував архів та бібліотеку, створив збірку українських видань, з його ініціативи в Українському домі влаштоване спеціальне приміщення для каталогів та архіву.

Внаслідок цих заходів 1980 р. бібліотека-архів видала перший том „Українського медичного архіву“ (УМА), присвяченого Євгену Озаркевичу. Згодом Павло Пундій упорядкував і видав ще 15 томів УМА. Завдяки створеному вченим архіву нині відомі діяльність і біографії багатьох українських науковців-медиків, а саме: Євгена Озаркевича, Маркіяна Панчишина, Юліяна Мовчана, Романа Осінчука, Юрія Липи, Василя Плюща, Софії Парфенович, Бориса Филипчика, Семена Кочія, Павла Джуля та ін. Д-р Пундій також перевидав „25-ліття Українського лікарського товариства і медичної громади у Львові“ (1935) та „Український шпиталь народної медицини“ (1938).

Павло Пундій є автором понад 200 статей про життя і діяльність членів УЛТПА. Найбільша і найвагоміша його праця — тритомник „Українські лікарі“. 1985 р. вчений надрукував трьома мовами перший бібліографічний том „Українських лікарів“ у Галичині та діаспорі, який згодом дещо доопрацював і відредагував Я. Ганіткевич, а 1994 р. його надруковано як 2-й том „Лікарського збірника“. У 1996 р. П. Пундій видав другу книгу „Українських лікарів“ — біобібліографічного довідника за редакцією Я. Ганіткевича, П. Джуля та ін., виданого як 5-й том „Лікарського збірника“. Вийшла і третя книга „Українських лікарів“ у співавторстві з Я. Ганіткевичем, яка охоплює радянський період і містить відомості про лікарів, студентів-медиків — учасників визвольної боротьби, яких знищила або репресувала в ГУЛАГах радянська влада. П. Пундій — член редколегії 2-х книг „Матеріалів до історії української медицини“, генеральний секретар СФУЛТУ, багаторічний меценат Енциклопедії українознавства, Гарвардського проекту, фундації підтримки дипломатичних представництв України, а також видань томів „Лікарського збірника“ в Україні (Львів), куди вклав не лише свої редак-

¹⁴ Пор. також листи за підписом О. Ціпановської від 1936 р.: ЦДІА України у Львові, ф. 309, оп. 1, спр. 109, арк. 5; спр. 126, арк. 6.

¹⁵ Громадянка. — 1 жовт. — 1938. — № 1.

¹⁶ Український Бескид. — 1936. — № 25.

¹⁷ Натомість Т. Піняжко у своїй книжці „Львівська Цитадель“ пише: „Узявши „на поруки“ хворих на тиф військовополонених з Цитаделі, працівниця УЧХ Ольга Ціпановська 9 грудня 1941 р. помирає на руках у своїх товаришок“ (Див.: Піняжко Т. Львівська Цитадель. — Львів, 2005).

торські здібності, але й був єдиним меценатом видання їх.

1995 р. П. Пундія відзначено грамотою почесного члена УЛТПА за довголітню працю для українського народу, а у березні 1996 р. Вчена рада Львівського державного медичного інституту за видатний внесок у розвиток історії української медицини обрала його почесним доктором. 2010 р., у 100-річчя створення УЛТ у Львові, ювіляра нагороджено Медаллю ім. Мар'яна Панчишина.

20 листопада 2012 р. виповнилося 85 років від народження Степана Павловича Костюка — відомого українського бібліографа, мистецтвознавця, історика, краєзнавця, довголітнього працівника Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка (від 9 березня 1992 р.).

Ювіляр родом зі с. Сушного Радехівського р-ну Львівської обл., про яке видав книжку „Сушне на Радехівщині: Нарис історії села“ (2000).

Здається, ще зовсім недавно бібліотека урочисто відзначала його 80-річний ювілей у реставрованому коштом мецената Омеляна Антоновича палаці. До реставрації багато сил і праці доклав також Степан Павлович як завідувач відділу мистецтва (тепер — Інститут досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів), фонди якого розташовані у цьому приміщенні.

Тоді, у 2007 р., бібліотека видала розкішне ілюстроване видання під назвою „Буття в мистецтві“ — збірник наукових праць і матеріалів на пошану Степана Костюка з нагоди його уродин. Упорядкувала цей збірник старший науковий співробітник Інституту досліджень бібліотечних мистецьких ресурсів ЛННБ України ім. В. Стефаника Лариса Купчинська. Власне, назва цього видання влучно відображає сенс життя Степана Костюка.

Однією з найбільших заслуг С. Костюка як довголітнього завідувача відділу мистецтва була організація опрацювання книжкової і мистецької колекції відділу, в т. ч. фонду гравюр, який налічує понад 80, складених у шафах, які треба було інвентаризувати й опрацювати.

Під керівництвом ювіляра відділ розгорнув широкі зв'язки з мистецькою громадськістю України, особливо Львова. Завдяки співпраці з митцями Львова фонд відділу мистецтва поповнився роботами багатьох художників, а останніми роками — мистецькою колекцією відомого мецената Мар'яна Коця.

Мабуть, у Львові немає мистецтвознавця, який би не звертався до С. Костюка по пораду в царині бібліографії з питань мистецтва. Відомий мистецтвознавець Микола Батіг у слові про ювіляра, вміщеному у згаданому збірнику, писав: „Нині не уявляю собі, як би я міг написати статті, нариси

Павло Пундій — дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (від 1995 р.), за значний внесок у культуру і науку та невтомну працю нагороджений Товариством у Львові Шевченківською медаллю.

Вельмишанований і дорогий ювіляре! Ваша самовіддана праця і добродійна щедра діяльність заслуговує на найвищу оцінку. Бажаємо надалі одержимості енергії, міцного здоров'я, бадьорости, радості і доброти від близьких і рідних.

Зиновія СЛУЖИНСЬКА

та дослідження про таких митців, як Олена Кульчицька, Антін Манастирський, Петро Холодний, Осип Курилас, таку працю, як „Вовківська земля“ та інші без доброї, щиросердечної допомоги Степана Костюка, за що схилию перед ним чоло, бажаю щастя, здоров'я і довгого-довгого віку“. Стежками музейної співпраці зі С. Костюком „пройшлася“ у згаданому виданні і відомий мистецтвознавець Любова Волошин: „Сьогодні, працюючи завідувачем у Музеї Олекси Новаківського, розташованому недалеко від місця праці Степана Павловича, я постійно користуюсь його бібліографічними порадами: телефоную до нього з проханням і за певний час отримую від нього довжелазні списки літератури про потрібного мені художника чи певне явище у мистецтві“.

Степан Костюк працює у бібліотеці з 1951 р. Був секретарем-машиністом, бібліотекарем відділу обслуговування, головним бібліотекарем відділу бібліографії, а в 1973—2010 рр. — завідувачем відділу мистецтва. Як бібліограф, працював з такими авторитетами в ділянці бібліографії, як Михайло Гуменюк, Олександр Кізлик. У них консультувалися відомі історики, мистецтвознавці, юристи та філологи.

Видавалися тоді переважно бібліографічні покажчики ідеологічного змісту. Але Степан Павлович спромігся опублікувати кілька (нехай „обкрайних“) персоналій художників і композиторів, зокрема: „Денис Січинський“ (1966), „Антон Манастирський“ (1968), „Іван Труш“ (1969), „Осип Курилас“ (1970), „Василь Касіян“ (1976). Фундаментальною працею С. Костюка того часу був бібліографічний покажчик „Художники радянської Львівщини“ (1980).

Бібліографія для Степана Павловича завжди у великій пошані, бо без неї не може бути науки. Тому робочий день для нього ніколи не закінчується у приміщенні бібліотеки, він триває вдома до пізньої години. Кілька стелажів із книжками та багато скриньок із картками, писаними його рукою, — найбільший скарб у його помешканні. Тривалий час він збирав матеріали про українських художників, однак лише в роки незалежності України видав повноцінні персоналії цих митців: „Володимир Січинський“ (1996), „Петро Іванович Холодний“ (1996), „Олекса Новаківський“ (2001), „Микола Голубець“ (2005, у співавт. зі Т. Стефанишиним).

Персоналію О. Новаківського С. Костюк підготував ще в радянський час, однак йому дозволили подати літературу лише після 1939 р., тоді він відмовився видавати її. Хоча Степан Павлович не належить до „голосистих“ діячів, але у питаннях,

які зачіпають його переконання, а тим паче сумління, завжди стояв твердо. Може занадто скромна оцінка своєї праці, яка властива йому, завадила здобути науковий ступінь, бо його знань з історії мистецтва вистачило б на це.

Однією з привілейованих тем, крім персоналій художників, у бібліографічних дослідженнях Степана Костюка завжди була архітектура. У 1989 р. він видав „Каталог гравюр XVII—XX ст. з фондів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН УРСР: Архітектура Львова“, який здобув широку схвальну оцінку. Значну частину свого часу вчений також присвятив підготовці мистецьких та книжково-ілюстративних виставок на матеріалах тодішнього відділу мистецтва. Скрупульозно зібрані Ларисою Купчинською відомості на основі архівів бібліотеки і представлені у „Матеріалах до бібліографії“, вміщених у збірнику „Буття в мистецтві“, реєструють участь С. Костюка у підготовці 130 таких виставок, у тому числі міжнародних (у Торуні, Сопоті, Відні, Зальцбурзі). Все, що робить у бібліографії чи виставковій роботі, ювіляр

виконує дуже докладно, перевіряючи кожен запис в історичних джерелах. Іноді може кілька днів розшукувати у джерелах чи архівах відомості про якусь особу і дуже тішитися, якщо вдається знайти „перлину“ у темі, яку бібліографує чи досліджує. Степан Костюк — особистість з гарним почуттям гумору, у нього для кожного знайдеться жартівлива репліка і традиційний цукерок у кишені. Поїздки історичними місцями, які часто організовує бібліотека, не обходяться без Степана Костюка, бо хіба що тільки він може так докладно розповісти про замки, фортеці, церкви (не дивно, що його друзями завжди були і є В. Вуйчик, О. Мацюк, О. Купчинський, В. Ольхом'як та багато інших). З ним цікаво поговорити, перемовитись гострими, але доброзичливими репліками, а то й просто посидіти за філіжанкою кави.

Свій ювілей Степан Павлович відсвяткував, як звично, на роботі, де його цінують, шанують і завжди можуть сподіватись на пораду і підтримку від патріарха української бібліографії.

Львівська ІЛЬНИЦЬКА

28 вересня (за офіційними документами 28 липня) 1937 р. виповнилося 75 років відомому українському математикові, дійсному членові НТШ (від 9 грудня 2006 р.), члену-кореспонденту НАН України, доктору фізико-математичних наук, професорові Богдану Йосиповичу Пташнику.

Народився Б. Пташник у селищі Богородчанни Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. 1954 р. закінчив Богородчанську середню школу; 1959 р. — фізико-математичний факультет Івано-Франківського державного педагогічного інституту.

Вже у студентські роки зробив перші кроки в науці. Спочатку це була експериментальна фізика, а математику почав серйозно вивчати на IV курсі під впливом і керівництвом В. Заровного, учня відомого геометра О. Смогоржевського. За працю „Послаблення умов, що забезпечують виконання в абстрактній групі аксіоми паралельності Евкліда“ (яка узагальнювала результати його наукового керівника), виконану в 1958/1959 н. р., Б. Пташника нагороджено грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти та Українського республіканського комітету профспілки працівників освіти вищої школи та наукових установ.

У серпні 1959 р. Б. Пташник обійняв посаду вчителя математики та виробничого навчання Росільнянської середньої школи Богородчанського району Івано-Франківської обл. У 1961—1963 рр. працював асистентом кафедри математики Івано-Франківського державного педагогічного інституту. 1963 р. вступив до аспірантури з відривом від виробництва Інституту математики АН УРСР у відділ диференціальних рівнянь, яким завідував член-кор. АН України Ю. Соколов. Науковим керівником був професор В. Скоробогатько. Ці ви-

датні вчені відіграли вагомий роль у формуванні Б. Пташника як науковця і громадянина.

Після закінчення аспірантури з 1966 по 1969 р. був асистентом кафедри диференціальних рівнянь Львівського державного університету ім. І. Франка (у 1969—2000 рр. працював на цій кафедрі за сумісництвом). Тут у 1968 р. захистив дисертацію „Задача Валле Пуассона та деякі крайові задачі для лінійних гіперболічних рівнянь“ на здобуття наукового ступеня кандидата фізико-математичних наук.

З 1969 р. і донині Б. Пташник працює в установах Академії наук України. У 1969—1972 рр. — старшим науковим співробітником Фізико-механічного інституту АН України. З 1973 р. працював старшим науковим співробітником Львівського філіалу математичної фізики Інституту математики АН України (з 1978 р. — Інститут прикладних проблем механіки і математики АН України). З 1982 по 1990 р. керував лабораторією неklasичних задач математичної фізики ІППММ АН України. У 1989 р. захистив в Інституті математики АН України докторську дисертацію „Неklasичні крайові задачі для диференціальних рівнянь із частинними похідними“, а 1990 р. йому надано вчене звання професора. З 1990 р. — завідувач відділу математичної фізики та керівник математичного сектора (а з 2003 р. — голова Секції теоретичних і прикладних проблем математики при Вченій раді) Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України.

1989 р. Б. Пташник став членом щойно відновленого в Україні Наукового товариства ім. Шевченка, а 2006 р. його обрано дійсним членом Товариства. Діяльну участь ювіляра у роботі Товариства засвідчують, зокрема, його ґрунтовні публікації, що на документальній основі висвітлюють життєві та творчі долі двох видатних українських математиків, д. чл. НТШ М. Зарицького та М. Чайковського — а це десяток статей, а нині він закінчує підготовку до друку монографії про Мирона Зарицького, яка вийде друком в серії „Визначні діячі НТШ“.

У 2002 р. Б. Пташника обрано академіком Академії наук вищої школи України (за рекоменда-

цією Вченої ради Інституту прикладної математики та фундаментальних наук НУ „Львівська політехніка”, у 2003 р.— членом-кореспондентом НАН України. За заслуги в розвитку науки та освіти ювіляра нагороджено Почесною грамотою Президії НАН України (2003); він є лауреатом премії НАН України імені М. О. Лаврентьєва (2007).

Наукові зацікавлення Б. Пташника — різнобічні. Він є автором понад 230 наукових праць з теорії диференціальних рівнянь із частинними похідними, теорії гіллястих ланцюгових дробів та історії математики, у тому числі чотирьох монографій, а також 20 науково-популярних статей. Б. Пташник створив наукову школу з теорії умовно коректних задач для рівнянь із частинними похідними, якій притаманні оригінальні напрями досліджень.

Разом із учнями Б. Пташник розробив оригінальні методи (які базуються на метричному підході до проблеми малих знаменників), дослідження коректності та побудови розв'язків багатьох не-класичних задач для рівнянь та систем рівнянь із частинними похідними (лінійних і слабконелінійних) скінченного та безмежного порядків, а також вивчив для диференціально-операторних рівнянь: 1) задачі з локальними багатоточковими умовами; 2) задачі типу задач Діріхле; 3) задачі про періодичні та майже періодичні розв'язки; 4) нелокальні крайові та багатоточкові задачі. Вказані задачі взагалі некоректні, а їх розв'язність у багатьох випадках пов'язана з проблемою малих знаменників. Під час дослідження цих задач для гіперболічних, параболічних і безтипних рівнянь та систем рівнянь (у т. ч. не розв'язаних порівняно старшої похідної за часовою змінною) виникли малі знаменники складної нелінійної структури, оцінювання знизу яких призвело до нових, ще недосліджених задач метричної теорії чисел, у розв'язанні яких також брав участь Б. Пташник.

У працях Б. Пташника встановлено умови існування, єдиності та неперервної залежності від правих частин рівнянь і граничних умов розв'язків вказаних задач у різних функціональних просторах, а також побудовано явні формули для розв'язків у вигляді узагальнених рядів Фур'є за системами ортогональних функцій (для лінійних рівнянь) та алгоритми знаходження наближених розв'язків (для слабконелінійних рівнянь). На відміну від робіт інших авторів, у роботах Пташника не тільки аксіоматично накладено умови на малі знаменники, що забезпечують розв'язність задачі, але й доведено теореми метричного характеру про оцінки знизу малих знаменників, із яких випливає однозначна розв'язність задачі для майже всіх (стосовно міри Лебега) векторів, компоненти яких виражаються через параметри області, коефіцієнти рівнянь і коефіцієнти граничних умов. Крім того, щоб розрізнити множини нульової міри Лебега різних потужностей, використано поняття розмірності Гаусдорфа і показано, як з допомогою

цього поняття можна отримати точніший, порівняно з метричним, опис класів некоректних задач.

Вказані дослідження Б. Пташника, які стали новим природним етапом розвитку загальної теорії крайових задач, пов'язані також із низкою застосувань; вони стимулювали розвиток нових аспектів теорії умовно коректних задач, а також стали джерелом нових проблем метричної теорії чисел, багато з яких були розв'язані ним спільно з білоруським математиком В. Берніком, який очолює тепер у Мінську школу з теорії чисел, засновану академіком В. Спринджуком.

Б. Пташник є піонером у дослідженні багатоточкових задач для рівнянь із частинними похідними, а також причетний до перших досліджень з теорії гіллястих ланцюгових дробів, які були виконані під керівництвом його вчителя професора В. Скоробогатка.

Впродовж багатьох років Б. Пташник, читає спецкурси та керує науковою роботою магістрів, аспірантів і докторантів у Прикарпатському національному університеті ім. Василя Стефаника, є професором Національного університету „Львівська політехніка”.

Бере активну участь ювіляр і в науково-організаційній роботі з координації наукових досліджень та підготовки наукових кадрів високої кваліфікації з математики в Західному регіоні України. Від 1976 р.— секретар Секції механіки і математики, голова Секції математики (1991—2000), заступник голови Секції математики і математичного моделювання (2001—2006), а з 2007 р.— керівник Відділення фізико-технічних і математичних наук та керівник Секції математики і математичного моделювання Західного наукового центру НАН України та МОН України.

У 1993—1998 рр. Б. Пташник був членом експертної ради з математики ВАК України, а в 1993—2000 рр.— заступником голови спеціалізованої ради із захисту докторських дисертацій у ЛНУ. Він є керівником Львівського міського семінару з диференціальних рівнянь при ЛНУ, а також загальноінститутського математичного семінару та наукового семінару ім. В. Я. Скоробогатка в Інституті прикладних проблем механіки і математики ім. Я. С. Підстригача НАН України, членом редколегій багатьох математичних журналів та вісників, організатором Міжнародної математичної конференції ім. В. Я. Скоробогатка. З його ініціативи в рамках проведення конференції традиційними стали вечори української поезії та пісні, виконавцями яких є її учасники.

Щиро вітаємо вельмишановного ювіляра, бажаємо міцного здоров'я, плідної творчої праці, радості в родині і довгих років життя!

Роман КУШНІР,
Володимир ПЕЛИХ,
Роман ПЛЯЦКО

Цього року виповнилося 75 років академіку Академії інженерних наук України, Заслуженому працівнику народної освіти України, Почесному докторові Міжнародної видавничої асоціації Оксфордського університету (Великобританія), дійсному членові Наукового товариства ім. Шевченка (від 22 жовтня 1998 р.), професорові Стапанові Миколайовичу Гуньку.

Народився ювіляр 28 серпня 1937 р. в селі Убині Кам'яно-Бузького р-ну Львівської обл. Після закінчення Львівського поліграфічного технікуму (1955) за скеруванням працював інженером Марійської обласної друкарні в Туркменістані. З 1959 по 1964 р. навчався на технологічному факультеті Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова (нині — Українська академія

графічним способом.

У 1974 р. захистив кандидатську дисертацію на тему „Дослідження фоторепродукційного процесу з застосуванням кольорової маскуючої плівки“.

У 1978—1980 рр. працював старшим викладачем, у 1980—1992 рр.— доцентом, з 1992 р.— професором Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова. У 1980—1989 рр. обіймав посаду декана технологічного факультету, 1989—2003 рр.— ректора Української академії друкарства у Львові.

За час роботи С. Гунька ректором в академії відкрито такі спеціальності: „Комп'ютеризовані технології та системи видавничо-поліграфічних виробництв“, „Технології електронних мультимедійних видань“, „Матеріали видавничо-поліграфічних виробництв“. Створені новий науковий напрям підготовки фахівців „Видавничо-поліграфічна справа“, нові кафедри. Відкрито Інститут інформаційних технологій Української академії друкарства в м. Сімферополі. Колишній поліграфічний технікум став Львівським поліграфічним коледжем УАД.

Ювіляр опублікував понад сто наукових робіт. Окремими виданнями вийшли „Способы фотомеханического маскирования и маскирующие фотоматериалы“ (1976), „Пространственный спектральный метод расчета растрового поля в

друкарства). З 1964 р. по 1978 р. працював в Українському науково-дослідному інституті поліграфічної промисловості ім. Т. Шевченка молодшим науковим співробітником, старшим науковим співробітником, завідувачем наукової лабораторії, завідувачем відділу. Вдосконалював технологічні процеси репродукції кольорових зображень полі-

зоне дифракції Френеля“ (1986), „Розрахунок оптичних растрів на основі дифракційної теорії“ (1992), „Словник по поліграфії і поліграфічній технології“ (1995), „Принципи моделювання технічних систем у поліграфії“ (1996), навчальний посібник „Основи поліграфії“ (2010).

Степан Гунько — автор низки авторських свідоцтв і патентів на винаходи. Відзначений нагрудним знаком „Изобретатель СССР“.

Учений також активно займається видавничою та громадською діяльністю. З 1994 по 2006 р. працював шеф-редактором часопису „Палітра друку“, був членом редколегії журналів „Друкарство“, „Світло і тінь“, „Український полімерний журнал“, головним редактором наукового збірника „Поліграфія і видавничі справи“ (1992—2003).

С. Гунько був членом правління Львівського обласного відділення всеукраїнського товариства „Просвіта“ ім. Т. Шевченка (з 1994 по 2001 р.— заступник голови). У 1990—1995 рр.— депутат Львівської міської ради народних депутатів.

З 1991 р. С. Гунько очолює Видавничо-поліграфічну комісію НТШ, а 22 жовтня 1998 р. його обрано дійсним членом Товариства. Видавничо-поліграфічна комісія НТШ проводить щорічні наукові конференції з питань видавничо-поліграфічної справи, технології поліграфічного виробництва, знаменних дат української історії та культури. Зокрема, були проведені конференції до 100-річчя видання першого тому „Записок НТШ“ у Львові, до 110-річчя від народження Івана Тиктора, до 500-річчя Івана Федоровича, Шевченківські щорічні читання тощо. Члени комісії видали низку фундаментальних наукових праць з галузі видавничої справи, енциклопедії та історії книги.

С. Гунько нагороджений Орденом „За заслуги“ III ступеня, грамотою Верховної Ради України та іншими державними відзнаками.

Тож вітаємо ювіляра і зичимо здоров'я та плідної праці на довгі роки!

Микола СТАРОВОЙТ

ім. М. Возняка та ім. Г. Кочура Андрія Олександровича Содомори ознаменований двома високими ювілейними датами — 75-річчям від народження і 50-річчям виходу в світ окремою книжкою перекладу новознайдені комедії Менандра „Відлюдник“, якою, власне, за словами Дмитра Павличка, сьогоднішній ювіляр, а тодішній випускник класичної філології Львівського держуніверситету підхопив від Бориса Тена „золоту нитку“, яка

Цей рік для визначного діяча нашої літератури і культури, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка (від 15 грудня 1992 р.), члена Національної Спілки письменників України, кандидата філологічних наук, професора Львівського національного університету ім. І. Франка, лауреата літературних премій ім. Максима Рильського, ім. Антоновичів,

в'яже українську духовність з античним світом, і успішно снує її уже не одне десятиріччя, незважаючи на всі історичні та суспільні струси і катаклізми.

Народився Андрій Содомора 1 грудня 1937 р. у с. Вирові (нині — Кам'янка-Бузького р-ну Львівської обл.) у священничій родині. Вищу освіту здобув на класичній філології ЛДУ. І досі пам'ятає перше враження від зустрічі з творчістю лесбоських ліриків Алкея і Сапфо. Був захоплений їхньою поезією, шукав ключа до розуміння їхніх пісень. Тоді ж почав перекладати. Вивчення художньої майстерності співців із Лесбосу, дослідження проблем поетичного перекладу їхніх творів пізніше стали темою його кандидатської дисертації, яку писав під керівництвом проф. Соломона Лур'є і яку захистив 1968 р.

З набуттям досвіду у сферу зацікавлень Андрія Содомори потрапили й інші жанри давньогрецької літератури — комедія, драма, трагедія. Зокрема, він переклав комедії Аристофана „Ахарняни“, „Мир“ (1980), трагедії Софокла „Електра“, „Філоктет“, „Едіп у Колоні“ (1989), трагедії Есхіла „Перси“, „Агамемнон“, „Евменіди“, „Семеро проти

Фів“, „Благальниці“, „Жертва біля гробу“ (1990), трагедії Евріпіда „Іфігенія в Тавриді“, „Іфігенія в Авліді“, „Алкеста“, „Гіпполіт“, „Геракл“, „Троянки“ (1993).

А на старших курсах університету під впливом представників старої класичної школи Михайла Білика, Юрія Мушака відбулося навернення до римської поезії, яка стала для ювіляра визначальною. Надто поезія доби „золотого віку“ імператора Октавіана-Августа, над усім розмаїттям талантів вищувався Горацій, який своєю творчістю поєднував два крила — грецьку і римську поезію. Осягненням Горація римський поет ніби відкривав йому античний світ ізсередини. Понад чверть віку невтомної натхненної праці і 1982 р. у видавництві „Дніпро“ в перекладі Андрія Содомори з'являється ошатний том „Квінт Горацій Флакк. Твори“ — перше повне видання славнозвісного поета в Україні.

Переклавши Горація, Андрій Содомора зрозумів, що в римській літературі є й інші поети, без яких наш світ неповноцінний і які для європейської культури були визначальними поставами. І тут передусім напрошується ім'я Публія Овідія Назона. Саме йому належить найбільша за обсягом і найзначніша за художньою цінністю у римській літературі поема „Метаморфози“ і саме з неї вирішив Андрій Содомора вибудовувати українську овідіану. Перше повне видання цієї поеми в Україні в його перекладі побачило світ 1985 р. у тому ж таки видавництві „Дніпро“. І, ясна річ, читачі цілком логічно очікували, ба, навіть, вимагали від перекладача продовження праці над іншими популярними творами Овідія. І „Любовні елегії. Мистецтво кохання. Скорботні елегії“ в блискучій інтерпретації А. Содомори з'явилися друком у київському видавництві „Основи“ (1999). А перед тим унікальним виданням у видавництві „Дніпро“ побачила світ поема Тита Лукреція Кара „Про природу речей“ (1988), що також стала першим повним оприлюдненням цього твору в Україні.

Крім Овідія, до елегійних поетів Риму належать також Галл, Тибулл та Проперцій. І всі вони в усій повноті свого творчого доробку зустрілися у справдешньому фоліанті „Римська елегія“ (2009).

Того ж року вперше вийшли окремим повним виданням і „Дистихи“ Катона. Книжка прикметна не тільки блискучою інтерпретацією афористичних дворядкових віршів (в Андрія Содомори інакше й бути не може), а й розлогими ґрунтовними коментарями чи не до кожного слова творів — фактично створено рухливу панораму з моральних і культурних цінностей людства впродовж століть і тисячоліть.

Увінчали ж багаторічну працю Андрія Содомори над освоєнням римської поезії засобами рідного слова „Буколіки. Георгіки. Малі поеми“ Вергілія (2011) та „Відлуння золотого віку, Антологія пізньолатинської поезії“ (2011).

Відколи себе пам'ятає письменник, він постійно перебував у пошуку розширення обріїв власного духовного простору. Потужним імпульсом тут слугували замовлення редакції журналу „Всесвіт“ і зокрема його головного редактора Дмитра Павличка на озвучення рідною мовою низки латиномовних творів середньовіччя, доби Відродження та пізніших часів. Так з'явилися у скарбниці вітчизняної перекладної літератури „Салернський кодекс здоров'я“ Арнольда з Віланови (1975), вірші першого

українського латиномовного поета доби гуманізму Павла Русина з Кросна (1976), пісні вагантів (1979), „Пісня про зубра“ Миколи Гусовського (2007) та ін. Зрештою, тематичні зацікавлення перекладача розпросторилися на латиномовну прозу. Спочатку „Подорож у східні краї“ Вільгельма Рубрука, потім „Моральні листи до Луцілія“ Сенеки (1996) та „Розрада від філософії“ Боеція (2002).

Перший оригінальний прозовий твір Андрія Содомори пов'язаний з улюбленим Горацієм. „Наче те листя дерев“ — так називалась повість про одного з найбільших поетів за правління Октавіана-Августа. Повість виразно імпресіоністична, і її відразу ж опублікував журнал „Жовтень“ (нині — „Дзвін“). Як пробу пера розцінює письменник свою першу прозову книжку „Жива античність“ (1983), що складається з розповідей про життя і творчість великих майстрів слова Греції та Риму. Нагромаджений науковий матеріал, перекладені твори, коментарі до них, проникнення в реалії античності неминуче призводили до зіставлення рідного слова з іншомовним, викликали роздуми про його смислові та культурні обрії, глибинні зв'язки зі світом, що „у слові і за словом“. Якоюсь мірою ці роздуми і дослідницькі пошуки підсумувала книжка „Наодинці зі словом“ (1999), подібної до якої в нашій літературі ще не було — ні за глибиною проникнення в першоджерела мови, ні за розумінням найтонших нюансів нібито затертих у щоденному вжитку слів. Прозові книжки „Сивий вітер“ (2002) та „Сльози речей“ (2010) відзначаються органічною єдністю художнього образу та майже невлесних людських почувань, глибоким психологізмом, умінням вловити й виразити найтонші порухи душі. Есеїстичний роман „Під чужою тінню“ (2000) і літературні портрети, що склали книжку „Лініями долі“ (2003), спробували відродити жанр, який у нашій літературі майже не культивується, — жанр літературного портрета.

Пильна праця над словом, вивіреність ритмомелодики прозових творів, залюбленість у вираження власних афоризмів, або ж, як сам автор їх називає, коротких думок, привели Андрія Содомору до оригінальної поезії книжки „Наодинці зі Львовом“ (2005) та „Пригорщі хвилин“ (2007).

Останніми роками письменник неодноразово повертався до вже давно перекладеного. І „Салернський кодекс здоров'я“ Арнольда з Віланови (2011), і „Пісні з Лесбосу“ Сапфо (2012), і „Елегії вигнанця“ Теогніда (2012), і „Римська елегія“ (2009) — всі твори цих книжок Андрій Содомора перекладав знову, не зазираючи до власних перекладів, які виконав раніше.

Важко переоцінити значення подвижницької праці Андрія Содомори. Все, до чого торкнулися його розум і серце, важливе. Але сам Ювіляр по-особливому ставиться до скромної книжечки, яка ніби увінчує круту вершину його багаторічних шукань і звершень. Це „Від слова — до серця, від серця — до слова“. Книжечка зовсім недавно з'явилася перед людські очі, в ній — підсумок постійних роздумів над баченням мови в житті людини, де людина при слові, а не слово при людині. І пронизливе розуміння простої істини — наскільки людина буде входити в слово, настільки буде людиною. І істину цю Андрій Содомора підтверджує усім своїм життям і творчістю.

Тож з роси і води Вам, дорогий Ювіляре!

Юрій КОВАЛЬ

ОГЛЯДИ НОВИХ КНИЖОК, РЕЦЕНЗІЇ

Ярослав Дашкевич. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. Збірник наукових праць.— Львів: Вид-во „Логос“, 2012.— 1328 с. (Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України)

Рецензована книжка — четверта збірка праць видатного українського історика, сходознавця Я. Дашкевича, яку підготувало до друку Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України¹. У ній вміщено 77 публікацій вченого на вірменську тематику, опублікованих упродовж 1960—2009 рр. українською та російською мовами в різних часописах, збірниках, матеріалах конференцій Вірменії, Польщі, СРСР та України. Цей том — своєрідне продовження збірки 24 статей та 16 рецензій Я. Дашкевича, виданої французькою та англійською мовами під назвою „Вірменія і Україна“ у 2001 р., і свідчить про його значний науковий доробок (близько 200 позицій) у ділянці вірменістики, якою він зацікавився ще в першій половині 1950-х рр. під час ув'язнення в Казахстані. Про свої зацікавлення вірменською проблематикою автор писав: „Страдницька історія Вірменії, її стародавня, дуже самобутня культура, талановитість народу, закоханість у пам'ятки архітектури, писемності, мова, дуже відмінна від сусідніх,— все це захоплювало чимраз більше. Та й багатовікові зв'язки між Вірменією та Руссю-Україною, поселення вірменів на українських землях у XI—XX ст., їх роль в торгівлі зі Сходом, значення для розвитку мистецького ремесла та мистецтва в цілому — з чим я знайомився крок за кроком — поступово перевели мене зі сфери емоційних переживань на рейки науково-дослідницької праці“².

Книжка розпочинається Вступним словом упорядника І. Гаюк (С. III—X), де коротко описані обставини підготовки до друку збірника, висвітлено історію сходознавства на українських землях, зокрема вірменознавчих студій. Дослідниця, зокрема, зосередила увагу на генезі зацікавлення Я. Дашкевича минулим вірменських колоній на українських землях та слушно зауважила, що

вчений був засновником нової ділянки в українському сходознавстві — вірменістики. Його дослідженням з цієї тематики притаманні багатогранність, різноплановість, широка джерельна база та аналітичний характер.

Розпочинаються праці Я. Дашкевича книжкою „Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV—XIX веков (Историографический очерк“ (Ереван, 1962) (С. 1—86), за яку він здобув в Інституті історії АН Вірменської РСР ступінь кандидата історичних наук. Левова частка збірника — це статті та публікації джерел, незначна кількість — тези доповідей, а також рецензія на працю М. Закшевської-Дубасової про вірмен у давній Польщі (С. 1228—1238). Статті, вміщені в цьому збірнику, охоплюють широке коло питань історії вірменських колоній на українських землях від середньовіччя — до XX ст. З-поміж них основні такі:

— вірменські колонії в Україні в літературі та джерелах XV—XX ст. (окремі статті присвячені запискам Яна Ласицького та Симеона дпир Легаці про вірмен України у XVI—XVII ст., науковій творчості Садока Баронча, Івана Гануша, Богдана Януша, Здзіслава Обертинського);

— спеціальні історичні дисципліни через призму вірменознавчої проблематики: дипломатика (грамота Федора Дмитровича 1062 р., дослідження автентичності документа у судовій практиці другої половини XVII ст., адміністративні, судові й фінансові книги XIII—XVIII ст.), генеалогія (вірменські метричні книги XVII—XVIII ст.), сфрагістика (громадські та приватні печатки XIV—XVIII ст.), геральдика (герб вірменської юрисдикції Кам'янця-Подільського кінця XV—XVIII ст.), емблематика вірмен XIV—XVIII ст., хронологія (вірменські календарні системи в Україні XIV—XVIII ст.);

— дослідження вірмено-кипчацької мови XV—

¹ Перші три: Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / 2-ге вид., виправл. і доповн.— Львів, 2007.— 808 с.; його ж. „...Учи неложними устами сказати правду“: Історична есеїстика (1989—2008).— К., 2011.— 828 с.; його ж. Майстерня історика: Джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.— Львів, 2011.— 792 с.

² Дашкевич Я. Вірменія і Україна.— Львів; Нью-Йорк, 2001.— С. VI.

XVII ст. (етапи історії, бібліографія літератури);

— Львів, Кам'янець-Подільський та Київ у вірменських та вірмено-кипчацьких джерелах XIII—XVII ст.;

— аналіз пам'яток вірмено-кипчацької мови XVI—XVII ст. як історичного джерела для вивчення повсякденного життя, адміністративно-правового статусу, самоврядування, церковної організації, соціальних та економічних відносин вірменських громад Львова та Кам'янця-Подільського того часу;

— еміграція та розселення вірмен в Україні у XI—XVIII ст., їх історико-демографічне вивчення;

— політичні, культурні та конфесійні контакти Київської Русі з Вірменією IX—XIII ст.;

— українсько-вірменські відносини у XVII ст.;

— історія Вірменської церкви в Україні у XIV—XVII ст. (вірменський прозелітизм у Східній Європі, початковий розвиток церковної адміністрації в Україні, церковна адміністрація та сакральний комплекс у Львові другої половини XIII—XIV ст., вірменська унія XVII ст. та ліквідація церкви в Галичині 1945 р.);

— вірменське книгодрукування в Україні XVII ст., зокрема дослідження про вірменського друкаря у Львові 1618 р. Говганнеса Карматанянца;

— історія мистецтва вірмен України XIII—XVII ст. (рельєфні хрести зі Львова та Кам'янця-Подільського XIV—XVII ст., невідомі пам'ятники вірменського будівництва в Україні XIII—XVII ст.).

У збірнику вперше опубліковані доповідь „Историко-демографическое изучение армянской ми-

грации на Украине (XI—XVIII вв.)“ (С. 225—234), виголошена 31 січня 1977 р. в Ризі на конференції та присвячена історичній демографії, а також статті „Армянский прозелитизм в Восточной Европе“ (С. 263—268) та „Вірменські календарні системи в Україні (XIV—XVIII ст.)“ (С. 1079—1083). Також уперше оприлюднено російський варіант статті „Армяне на Украине во время гетманства Богдана Хмельницкого (1648—1657)“ (С. 235—262), яка відома дослідникам англійською мовою із „Harvard Ukrainian Studies“ (Vol. 3—4, 1979/1980). 13 праць, які вміщені в книзі, написані у співавторстві: 10 із польським тюркологом Едвардом Триарським, а також по одній із вірменським істориком Вартаном Григоряном, польським вірменістом Є. Слушкевичем та його дружиною — Л. Дашкевич.

Наприкінці книжки вміщений об'єднаний іменний на географічний покажчик (С. 1239—1298), хронологічний перелік праць Я. Дашкевича та відгуків на них (С. 1299—1317) до 2008 р. (196 позицій). Збірник містить велику кількість репродукцій та прорисів печаток і емблем вірменського походження, фотокопії пам'яток вірмено-кипчацької мови, таблиці.

Рецензований збірник свідчить про широту науково-дослідницької праці Я. Дашкевича у ділянці вірменістики. Книжка стане в пригоді історикам України та Вірменії та є обов'язковою лектурою під час вивчення великого кола питань історії вірменських колоній на українських землях та українсько-вірменських зв'язків у минулому.

Андрій ФЕЛОНЮК

Микола Крикун. Воеводства Правобережної України у XVI—XVIII століттях: Статті і матеріали.— Львів, 2012.— 702 с.

Студії над історією земель Правобережної України XVI—XVIII ст. для дослідників складні, що значною мірою зумовлено недостатністю і розпорошеністю джерельної бази. Особливо це стосується інформації про Київське та Брацлавське воеводства, а також Волинь та Поділля. Тому поява книжки відомого історика, професора Львівського національного університету ім. Франка Миколи Крикуна, яка є результатом десятирічних архівних пошуків автора, стала непересічною подією для історичної науки. Книжка складається зі статей та матеріалів. У збірнику висвітлено питання адміністративно-територіального устрою українських земель, розмежування кордонів Речі Посполитої з сусідніми державами, шляхетського землеволодіння, селянських рухів і міграцій населення, демографії, торгівлі та джерелознавства. Крім того, тут опубліковані цінні документи, зокрема універсали гетьманів Б. Хмельницького та І. Виговського.

Кілька розвідок збірника присвячені адміністративно-територіальному устрою. У статті про кордони та повітовий поділ Волинського воевод-

ства детально описано зовнішні кордони воеводства на їх еволюцію від середини XVI ст.— до кінця XVIII ст., визначено площу та складено мапу воеводства. М. Крикун також з'ясував міжповітові кордони Волині. Подібну схему має і стаття про повітовий поділ Київського воеводства, в якій учений довів, що тривалий період після 1569 р. Київське воеводство складалося з одного земського і одного гродського повітів, кожен з яких називався Київським. У додатку до збірника подано статтю про земські уряди на українських землях у XV—XVIII ст., в якій розглядається як управлінський, так і адміністративно-територіальний устрій семи українських воеводств.

Дві статті збірника присвячені розмежуванню володінь Речі Посполитої з сусідніми державами. У першій йдеться про польсько-турецьке територіальне розмежування 1703 р., яке стало наслідком підписаного 1699 р. Карловицького мирного договору. У додатку до статті опубліковано два варіанти (з польської і турецької сторін) актів розмежування. У другій статті проаналізовано джерела до польсько-австрійського та польсько-російського роз-

межувань, що відбулися у 70—80-х рр. XVIII ст. У науковий обіг введено низку важливих архівних матеріалів, зокрема мап.

Одна зі статей збірника (у співавторстві з В. Кравченком) присвячена торговельним зв'язкам Волині з Гданськом у 60-х рр. XVI ст. Це чи не єдине в українській історіографії ґрунтовне дослідження про торгівлю Волині з Гданськом, базоване здебільшого на архівному матеріалі. Без перебільшення можна сказати, що ця розвідка є зразком, як проводити дослідження з історії торговельних зв'язків.

Велика за обсягом стаття збірника присвячена волинському маєтку Лаврина Пісочинського — особи, добре знаній в річпосполитському соціумі другої половини XVI — початку XVII ст. М. Крикуну вдалося досить повно реконструювати родинне дерево Л. Пісочинського та всі перипетії утвердження його в с. Куневі. Предметом уваги вченого став селянський рух на українських землях у другій половині XVI — першій половині XVII ст., чому присвячена стаття у збірнику (це була передмова до видання „Селянський рух на Україні 1569—1647 рр. Збірник документів і матеріалів (1993)“). М. Крикун зумів переконливо показати механізми упослідження селянської верстви, яка страждала від панщини, кріпацтва, оренд, застав, леж, різноманітних повинностей і реагувала на це непокорюю, втечами та бунтами.

Окремий цикл статей у збірнику висвітлює демографічну проблематику. У розвідці „Чисельність населення Волинського воєводства у другій чверті XVII століття“ Микола Крикун довів, що визначити кількість „населення на українських землях, ґрунтуючись на більш-менш вірогідних джерелах, можна лише, починаючи з другої чверті XVII ст.“ (С. 223). За основу вчений взяв подимний реєстр 1629 р., який виявився найбільш репрезентативним, оскільки подимні реєстри з наступних років уже не відзначалися такою повнотою. Завдяки копіткій праці над укладенням картотеки поселень Волинського воєводства дослідник виявив щонайменше 100 населених пунктів, не врахованих подимним реєстром 1629 р.

Дві публікації збірника аналізують подимні реєстри: одна — для XVII ст., а друга — для XVIII ст. У першій публікації джерелознавчому аналізу піддано подимні реєстри 1629 р. та середини — другої половини XVII ст. Друга — логічне продовження попередньої, й у ній детально проаналізовано особливості складання подимних реєстрів у XVIII ст. та їх демографічну цінність.

Демографічний тематиці присвячена також стаття „Реєстри димів Правобережної України останньої чверті XVIII ст.“, в якій простежено, як втілювалася у воєводствах Правобережжя сеймова конституція 1775 р. про генеральне подимне. На думку М. Крикуна, переписи димів 1775, 1789, 1790 рр. за кількістю врахованих поселень та статистичною повнотою є надзвичайно цінним та вірогідним джерелом.

Цій же тематиці присвячена стаття про міграції населення в Україні у другій половині XVII ст., які були зумовлені військовими діями середини XVII ст. Базуючись на віднайденних архівних документах, учений констатував, що територія Сумщини (м. Білопіль та навколишні села) була заселена вихідцями з Правобережжя (найперше з Київського воєводства).

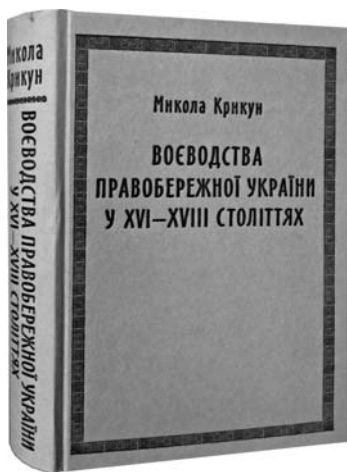
У статті „Населення домогосподарств у Житомирському повіті Київського воєводства 1791 р.“ М. Крикун зумів на прикладі 28 парафій, про яких збереглися дані в Центральному державному історичному архіві України в Києві, відтворити сімейну структуру 78 населених пунктів. Розвідка супроводжується значною кількістю таблиць та додатком з ідіографічним зображенням структури населення домогосподарств у с. Гизівщині. Такій самій проблематиці присвячена стаття „Соціальна структура населення Правобережної України наприкінці XVIII століття (за п'ятою ревізією)“, в якій з'ясовано відсотковий склад населення: шляхти (поміщиків), міщан, селян, духовенства.

У статті про діяльність Барської конфедерації 1768 р. розглянуто перебіг подій, пов'язаних з утворенням та функціонуванням конфедерації, а в додатку опубліковано 12 документів з фондів ЦДІА України в Києві. М. Крикун завжди пильну увагу приділяв джерельній базі своїх досліджень, не оминаючи увагою публікації документів. Так, у збірнику опубліковано підбірку документів з історії Брацлавського воєводства (21 документ), які не увійшли до збірника документів, виданого вченим 2008 р. У статті „Інструкція сеймику Волинського воєводства 1595 р.“ простежено заходження та діяльність повітових і загальноволинського сеймиків та опубліковано інструкцію сеймику Волинського воєводства від 1595 р.

Окрасою збірника стали дві публікації універсалів українських гетьманів: невідомого універсалу Богдана Хмельницького від 18 серпня 1654 р. київському війтові Богданові Сомковичу; універсалу Б. Хмельницького (14 листопада 1649 р.) до київського війта Андрія Ходики та універсалу Івана Виговського (8 листопада 1658 р.) до старшини, козацтва і міських урядників у справі київського війта Богдана Сомковича.

Збірник „Воєводства Правобережної України у XVI—XVIII століттях“ — певний підсумок наукових студій Миколи Крикуна з дослідження насамперед Волині, Київщини і частково Брацлавщини та Поділля. ґрунтовні розвідки зазвичай базовані на нововиявлених архівних матеріалах, часто супроводжуються численними таблицями, картами, публікацією джерел і розлогіми коментарями до них. Рівень виконання цих студій впевнено можна назвати академічним. Окрім того, збірник можуть використовувати студенти під час навчання, а для науковців це видання може слугувати певним взірцем у дослідницькій роботі.

Андрій ЗАЯЦЬ

Андрій Гречило. Українська територіальна геральдика.— Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Українське геральдичне товариство, 2010.— 280 с.

За роки незалежності в Україні з'явилося чимало праць, присвячених різним аспектам геральдики. Однак таких, в яких би було комплексно розглянуто еволюцію українського територіального герботворення у XIII—XXI ст., досі бракує. Тому пропонуване дослідження викликає неабиякий інтерес. Монографія Андрія Гречило присвячена актуальній і малодослідженій проблемі — українській територіальній геральдиці. Ця праця вирізняється спрямуванням та спеціальним вивченням теми, з чим пов'язана її безсумнівна наукова новизна. А. Гречило поставив за мету встановити загальні закономірності виникнення та розвитку української територіальної геральдики і визначення основних принципів створення сучасної геральдичної системи. Автор слушно зазначив, що надмірна політизація проблеми спонукала до появи стереотипів і переконачень, що не сприяє нормальному функціонуванню символів, а радше призводить до їх містичного трактування, фантазій та вигадок (С. 5). Виходу у світ книжки передував тривалий процес збирання та опрацювання відповідних матеріалів, частина з них опублікована і статтями, і окремими виданнями¹.

Автор застосував системний підхід опрацювання матеріалу, загальнонауковий (аналітичний, синтетичний, логічний, ретроспективний), загальноісторичні (порівняльно-історичний, хронологічний, типологічний), спеціальні джерелознавчі (критичний, евристичний, іконографічний), напрацьовані геральдиком, сфрагістикою, вексилологією та іншими спеціальними історичними дисциплінами методи. Це, а також комплексний та критичний аналіз історіографії, архівних матеріалів, спогадів дає підставу стверджувати, що Андрій Гречило максимально об'єктивно встановив загальні закономірності виникнення та розвитку української територіальної геральдики та визначив головні принципи створення сучасної геральдичної системи.

З огляду на тематику та хронологічні рамки для свого дослідження автор залучив найрізноманітніші джерела з українських і закордонних архівних збірок та бібліотечних рукописних фондів. Серед українських це — матеріали Цен-

трального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Волинської області, Центрального державного історичного архіву України у Києві, Центрального державного архіву вищих органів державної влади та управління України у Києві, Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, збірки Львівського історичного музею. Серед закордонних — збірки Головного архіву давніх актів у Варшаві, Російського державного архіву давніх актів у Москві, Російського державного історичного архіву в Санкт-

Петербурзі, відділів рукописів Національної бібліотеки у Варшаві, Ягеллонської бібліотеки в Кракові, Бібліотеки Польської академії наук у Кракові, Бібліотеки Чарторийських у Кракові, Національного музею в Кракові, Оссолінеуму у Вроцлаві, Державного архіву у Стокгольмі, Баварської державної бібліотеки у Мюнхені, Латвійської національної бібліотеки у Ризі, Французької національної бібліотеки. Андрій Гречило переважно досліджував рукописні гербовники, стародруки, оригінали та копії королівських і цісарських привілеїв, іконографічні матеріали, документи про використання земельних символів, сфрагістичні, вексилологічні та картографічні пам'ятки, особисті фонди дослідників-геральдистів та ін.

Авторові вдалося реалізувати поставлені завдання, зокрема встановити причини, час й умови появи земельних гербів у зв'язку з розвитком окремих адміністративно-територіальних одиниць; проаналізувати етапи еволюції територіально-правових гербів та простежити зміну їх соціально-правових функцій; дослідити українську земельну геральдику як цілісне явище, визначити закономірності її розвитку та специфічні відмінності в окремих регіонах; виділити основні образотворчі мотиви в українських територіальних гербах, з'ясувати впливи на їх формування та провести порівняльний аналіз із еволюцією герботворчості сусідніх народів; визначити основні завдання української територіальної геральдики на сучасному етапі;

¹ Гречило А. Затвердження гербів міст Правобережної України в 1791—92 рр.— Київ; Львів, 1997.— 24 с.; його ж. Українська міська геральдика.— Київ; Львів, 1998.— 192 с.; Гречило А., Савчук Ю., Сварник І. Герби міст України (XIV — I пол. XX ст.).— К., 2001.— 400 с.; Гречило А., Терлецький Ю. Герби та прапори міст і сіл Рівненської області.— Київ; Львів; Рівне, 2002.— 72 с.; Гречило А. Герби та прапори міст і сіл України.— Львів, 2004.— Част. 1.— 120 + XLIV с.; Терлецький Ю., Гречило А. Сучасна символіка Костопільщини.— Рівне, 2006.— 32 с. + 8 кол. с.; Гречило А. Сучасні символи областей України.— Київ; Львів, 2008.— 48 + VIII с.; його ж. Печатки міста Львова XIV—XVIII ст.— Львів, 2010.— 24 с.

опрацювати основні правила та методологію сучасного територіального герботворення в Україні на підставі історичних традицій та з врахуванням розвитку земельної геральдики в інших країнах; розробити конкретні рекомендації для формування єдиної геральдичної системи в Україні, опрацювати комплексний підхід до вирішення обласних і районних символів та регламентацію єдиної форми подачі таких гербів і прапорів.

Робота має чітку та логічну структуру. Вона складається зі вступу (1. Актуальність української територіальної геральдики; 2. Методологічні принципи та структура дослідження; 3. Понятійний апарат та археографічні засади), чотирьох розділів (I. Історіографія та джерельна база дослідження (1. 1. Огляд літератури, 1. 2. Джерела); II. Виникнення та становлення української територіальної геральдики в XIII—XVIII ст. (2. 1. Передумови появи української територіальної геральдики. Геральдичні традиції в Північному Причорномор'ї з другої половини XIII — до кінця XV ст.; 2. 2. Становлення символів Руського королівства в другій половині XIII — першій половині XIV ст.; 2. 3. Гіпотетичні земельні символи Руського королівства: версії, міфи й традиції; 2. 4. Земельні символи українських адміністративних територій у складі Польщі й Велико-го князівства Литовського; 2. 5. Сотенно-полкові символи Гетьманщини та поява поняття „національний герб“); III. Зміни в процесах земельного герботворення в кінці XVIII—XX ст. Українські державні герби (3. 1. Символи українських земель у складі монархії Габсбургів; 3. 2. Територіальні герби українських земель у складі Російської імперії (кінець XVIII ст.— 1917 р.); 3. 3. Становлення українських національно-державних символів у 1917—1920 рр.; 3. 4. Символи адміністративно-територіальних утворень на західних і південно-західних українських землях у 1920—1940-х рр.; 3. 5. Державно-територіальні символи Радянської

України. Використання національних і земельних знаків у діаспорі); IV. Сучасні державні та адміністративно-територіальні символи в Україні та основні напрямки їхнього подальшого розвитку (4. 1. Утвердження сучасних державних символів України; 4. 2. Символи Автономної республіки Крим та областей України; 4. 3. Символи сучасних адміністративних районів України), висновків, ілюстрацій (117), списку використаних джерел і літератури (1186 позицій), іменного та географічних покажчиків.

Наукові результати монографії розширюють можливості для подальшого теоретичного вивчення проблеми. Висновки дають змогу у багатьох аспектах доповнити наукові знання не тільки з геральдики, а й зі сфрагістики, вексилології, нумізматики, боністики, філятелії, філокартії, фалеристики, уніформології, історії України, історичного краєзнавства тощо. Теоретичні напрацювання автор зміг застосувати для практичного герботворення та формування єдиної геральдичної системи в Україні. Результатом стало те, що А. Гречило є співавтором малого Державного Герба України, затвердженого 1992 р. Верховною Радою України, автором гербів Львівської архієпархії, Стрийської єпархії УГКЦ, гербів владик УГКЦ, символів Львівського національного університету ім. І. Франка, Івано-Франківської та Чернівецької областей, багатьох районів, міст Львова, Краматорська, Борислава, Трускавця, Ніжина, Синельникового, Оріхова, Кобеляк, Путивля, Почаєва, Волочиська, Заставної, Дубна, Ковеля, Білої Церкви, Жмеринки та ще близько 700 міст, селищ і сіл України, низки гербів, прапорів, емблем і лого для різних організацій, установ та акцій. Праця А. Гречила, зокрема рецензована монографія, повинна стати взірцем для наслідування іншим науковцям, які працюють в цьому напрямку.

Андрій СОВА

Баран З. А., Кипаренко Г. М., Козицький А. М., Мовчан С. П., Сіромський Р. Б., Швагуляк М. М. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р.— початок ХХІ ст.): [Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / За ред. М. М. Швагуляка.— Львів: Тріада Плюс, 2011.— 700 с.

Поява останніми роками в Україні низки наукових розвідок зі світової історії свідчить про поступове долання вітчизняною історичною наукою меж власної „ойкумени“. Проте в умовах подолання наслідків тривалого тоталітарного минулого в гуманітарних науках та розширення доступу до різноманітних джерел інформації перед українською історичною наукою постала злободенна потреба в якісних навчальних посібниках. Донедавна це особливо стосувалося періоду новітньої історії — найбільш оповитого ідеологічними кліше відтинку минулого. 2005 р. за редакцією Михайла Швагуляка у Львові вийшов друком навчальний посібник „Новітня історія країн Західної Європи

та Північної Америки. 1918—1945 рр.“ А 2011 р. викладачі кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн Львівського національного університету ім. І. Франка підготували новий посібник — хронологічне продовження попереднього, що висвітлює історію країн Західної Європи та Північної Америки після завершення Другої світової війни — до початку ХХІ ст.

Схожість та перехрещення ліній розвитку Західної Європи та Північної Америки у новітній час дає підстави розглядати їх як певне історичне ціле. Країни цих регіонів були найважливішим центром сучасної науки і техніки, давали найбільшу частку світового національного продукту і про-

мислового виробництва. Власне, там проявилися найхарактерніші риси західної цивілізації. Серед найістотніших особливостей історії країн Заходу, висвітлених у посібнику, можна виокремити такі, як поширення демократії, утвердження правової держави та зміцнення принципів громадянського суспільства; трансформація та фрагментація традиційних політичних ідеологій; становлення нової — соціально-орієнтованої ринкової економіки; формування цілком нового міжнародного світоладу, й зокрема, геополітичне та ідеологічне суперництво двох наддержав — СРСР і США; поширення масової культури як невід'ємного елемента масового (споживацького) суспільства та наслідку суспільної демократизації; формування постмодерністського світогляду в культурі.

Посібник складається з трьох частин. У першій частині викладено історію міжнародних відносин (М. Швагуляк, С. Мовчан), розглянуто особливості соціально-економічного розвитку (Р. Сіромський) та еволюції партійно-політичних систем країн Заходу (М. Швагуляк, З. Баран). Друга частина включає країнознавчі розділи, присвячені США (Г. Кипаренко), Канаді (Р. Сіромський), Великій Британії, Франції (С. Мовчан), Німеччині (М. Швагуляк), Італії та Іспанії (З. Баран). У третій частині висвітлено розвиток науки та культури західного світу в другій половині XX — на початку XXI ст. (А. Козицький).

Текст посібника поділений не лише на частини та розділи, але й на окремі параграфи та „ліхтарики”. Скажімо, перший розділ „Міжнародні відносини” (С. 8—119) логічно поділений на два параграфи: формування повоєнного міжнародного порядку та трансформація системи міжнародних відносин в останній третині XX — на початку XXI ст. Його автори акцентують на складанні повоєнної мапи світу, міграційних процесах, покаранні воєнних злочинців та колаборантів, підписанні мирних договорів із сателітами Німеччини, утворення ООН, початку „холодної війни” та блокувальному протистоянню, джерелах і наслідках євроінтеграції, локальних конфліктах, краху колоніальної системи, „розрядці” міжнародної напруженості 1970-х рр. та її краху, становленні нової системи міжнародних відносин після розпаду СРСР, проблеми міжнародного тероризму.

У другому розділі (С. 120—159) проаналізовано проблеми повоєнної відбудови економіки, причини та наслідки „економічного буму” 1947—1973 років, першу та другу хвилю науково-технічної революції, становлення економіки споживання і „держави добробуту”, економічну інтеграцію Західної Європи, господарські кризи 1973—1975, 2008—2009 рр., структурні реформи 1980-х („рейганоміка” і „тетчеризм”), глобалізацію економіки, зміни всередині основних суспільних верств і соціальні трансформації назагал.

Третій розділ (С. 160—201) висвітлює еволюцію партійно-політичних систем у повоєнний час (консерватизм, лібералізм, християнська демократія, соціалізм, комунізм (єврокомунізм), ультраправі організації, зелені).

Історію Західного світу у навчальному посібнику трактовано не як збір історій окремих країн, а

як процес розвитку історичної спільноти, що має певну внутрішню структуру. У прагненні розкрити суть цього різностороннього процесу автори звертали велику увагу на виявлення найважливіших тенденцій та закономірностей історичного розвитку, на аналіз спільних для країн Європи й Америки проблем, поєднуючи це із з'ясуванням конкретних проявів загальних закономірностей в історії окремих країн та регіонів.

У четвертому розділі, присвяченому історії США (С. 202—263), висвітлено розвиток країни у повоєнні роки, кампанію викриття підривної „антиамериканської діяльності” (маккартизм), здобутки в економіці 1950—1960-х рр., розгортання руху за громадянські права темношкірого населення, економічний спад 1970-х та його подолання, життя країни на зламі XX—XXI ст., зовнішню політику демократичних та республіканських адміністрацій (протистояння з СРСР, Корейська війна, Карибська криза, війна в Індокитаї, події в Перській затоці 1990-х тощо).

П'ятий розділ розкриває історію Канади (С. 264—310) і містить такі питання, як повоєнне економічне піднесення, зміцнення державного суверенітету цією країною, освоєння Півночі, загострення проблеми Квебеку, реформи ліберальних урядів, перебіг конституційної реформи, рух канадських аборигенів за громадянські права, імміграцію в країну, життя українців у державі.

У шостому розділі висвітлено історію Великої Британії (С. 311—376), зокрема становище після Другої світової війни, ослаблення міжнародних позицій країни, політику у колоніальному питанні, реорганізацію Британської Співдружності націй, Ольстерську проблему, процес деволуції Британії, „тетчеризм”, політику Лондона на міжнародній арені, відносини в рамках Співдружності, „новий лейборизм” Е. Блера.

В сьомому розділі мовиться про історію Франції (С. 377—429): політику Тимчасового режиму, характерні риси Четвертої і П'ятої республік, колоніальну політику (війна у В'єтнамі та Алжирі), травневі події 1968 р., соціально-економічний розвиток на зламі XX — на початку XXI ст., проблему адаптації у французьке суспільство іммігрантів-мусульманів.

У восьмому розділі, присвяченому Німеччині (С. 430—509), висвітлено політику окупаційних властей по війні, інтеграцію трьох західних окупаційних зон (Бізонія, Тризонія), розкол Німеччини та утворення ФРН й НДР, створення у Східній Німеччині тоталітарного режиму радянського зразка, „німецьке економічне диво” у Західній Німеччині та посилення її позицій у світі, берлінські кризи, „східну політику” уряду В. Брандта, революцію 1989 р., об'єднання Німеччини, проблеми інтеграції східних земель у господарську систему ФРН.

У дев'ятому розділі (Італія; С. 510—552) простежено докорінну зміну політичної ситуації в країні й перебудову системи політичних партій, ліквідацію монархії і встановлення республіки, „італійське економічне диво”, активізацію право- і ліворадикальних терористичних угруповань, зростання політичної нестабільності у 1980—1990-х рр.

У десятому розділі, який стосується новітньої історії Іспанії (С. 553—591), висвітлено економічне й політичне становище країни після Другої світової війни, роль Католицької церкви в суспільно-політичному житті, радикалізацію баскського національного руху, смерть Ф. Франко і демократичну трансформацію Іспанії, політичний та економічний розвиток Іспанії на зламі XX—XXI ст.

У третій частині посібника (С. 592—650) проаналізовано розвиток освіти, науки та культури країн Заходу, зростання ролі освіти як основного чинника самореалізації людини, вплив суспільно-політичних змін у післявоєнному світі на розвиток культури, нові культурні напрями, елітарну (високу) і масову культуру, контркультуру (бітники, хіпі), ренесанс етнокультури, особливості постмодерної культури (всезагальна свобода, спонтанність, ігрове начало, заперечення усталених норм та традицій деієрархізація), пошуки міжкультурного діалогу.

Автори навчального посібника неупереджено підійшли до висвітлення найдражливіших питань світової історії, врахувавши сучасні напрацюван-

ня як вітчизняних, так і зарубіжних істориків. Важливо, що вони відкинули всіляке доктринерство, наводячи часом протилежні погляди і тлумачення тих чи інших подій. Історія тут постає не як заздалегідь визначений хід подій, а як відкритий процес (зрештою, це природно для новітнього періоду історії). Звідси у читача можливість самостійно оцінювати ті чи інші події. Там, де це видавалося доконечним, подано різні погляди та оцінки, що показують розбіжності в історичних дослідженнях.

Посібник проілюстрований світлинами (чотири окремі блоки). До кожного розділу передбачені контрольні запитання, а наприкінці подано хронологію важливих подій (С. 651—667) та широкий список рекомендованих джерел і літератури (С. 668—685). Пошук інформації про ту чи іншу історичну особу спрощує іменний покажчик.

Тож видання є назрілим і потрібним не лише для викладачів та студентів гуманітарних факультетів університетів, загальноосвітніх навчальних закладів, але й для широкого загалу.

Іван ПАТЕР

Віталій Сова. Сповідь стомленого серця.— Полтава: Полтавський літератор, 2010.— 124 с.

У цій документально-художній книжці автор показує зламані долі п'яти поколінь свого роду впродовж півтора століття правління російської імперської системи від середини XIX ст. і до наших днів. Кожне з цих поколінь було свідком і жертвою системи, яка породжувала розруху і війни, хвороби і смерті у таборах та в'язницях. Автор скрупульозно зібрав достеменні документальні матеріали свого роду, листуючись з архівами Міністерств внутрішніх справ Республіки Комі, Башкортостану та Мурманської області Російської Федерації. Тут наведено факти слідства і смертей політв'язнів, яких, врешті-решт, реабілітовано за браком у їхніх діях складу злочину, але вже помертвості.

Сумним закінченням книжки є типова історія повного знищення у рік „великого перелому“ (1932) квітучого хутора на березі р. Ворскли, заснованого прадідом автора — Степаном Малецьким. Майно будівники соціалізму переважно розграбували або змарнували. Куркульську, ідеологічно неприйнятну родину Малецьких вивезли за полярне коло до Мурманська. На місці господарки хутора зробився пустир.

Батько Віталія та брати матері були освіченими інтелегентними людьми, як тепер кажуть, із середнього класу. Саме це було вагомою підставою для нелюбови і переслідувань їх радянською владою. Працюючи заступником головного бухгалте-

ра Донецького цегляного заводу, батько якось вголос промовив: „Що воно коїться в цій державі?“, і вже невдовзі за ним серед ночі (30 червня 1941 р.!) приїхав „чорний ворон“, аби нашвидкуруч сфабрикувати судову справу і звинуватити в антирадянській агітації. Так він опинився у виправно-трудовому таборі в м. Печорі, де помер 1943 р. Разом із тисячами інших в'язнів батько працював на одній із „великих будов соціалізму“ Радянського Союзу, прокладаючи Північно-Печорську залізницю (будівництво проходило з 1937 по 1957 р.). З просуванням магістралі із заходу на схід вона щільно обростала таборами. Їх розташування між ріками Печора та Об фігурують як окремі назви в книжці. Детально описано і те, як „на основі общественно полезного труда и политического перевоспитания“ жили і вмирали (в холоді, недоїданні, бруді і знущаннях наглядачів) в'язні.

Від 1959 р. Віталій добивався реабілітації батька, але як відповідь „компетентних органів“ отримував: „Реабилитации не подлежит“. І аж 1988 р. надійшла (майже через 30 років) довідка із Верховного Суду УРСР про те, що „приговор Донецького областного суда от 07. 08. 1941 г. в отношении Сова Григория Маркияновича [...] отменен, а уголовное дело производством прекращено за отсутствием в его действии состава преступления. Гр. Сова Г. М. по данному делу реабилитирован“. Гострим болем

пронизують рядки автора книжки: „Над цією догоочікуваною Довідкою мені довелося мовчки, з пекучими сльозами на очах, просидіти не один вечір у домашній тиші, з тяжкими роздумами над батьковим багатостраждальним життям та трагедією нашої сім'ї“.

На основі зібраних документів, фактів і особистих вражень у книжці так само болісно описано долю дядька-дідуся автора, Петра Малецького. Вчений і практик із бджолярства, випускник Московського сільськогосподарського інституту ім. Тимірязєва, автор публікацій у журналі „Пчеловодство“, П. Малецький читав в оригіналі публікації англійською, французькою та німецькою мовами, а понад усе любив і шанував рідну українську мову та літературу. Вимагав, аби „вдома і дорослі, і діти розмовляли українською“ без засмічувань. Так само повадився з колегами-викладачами в Кобеляцькому училищі, де працював викладачем. Цього вистачило радянській владі, аби побачити в ньому „ворога народу“. Відчуваючи небезпеку, він покинув Полтавщину і виїхав до Башкирії, де викладав у Юматівському бджільницькому технікумі. Однак у липні 1942 р. його звинувачено в антирадянській діяльності та зловживанні службовим становищем і заарештовано. Сумнозвісна Уфимська тюрма і виправно-трудова колонія в м. Стерлітомаку лише за півтора року знищили цю інтелігентну, освічену, патріотичну, чесну і добру людину.

Після війни матір Віталія з тавром дружини „ворога народу“ мусила покинути м. Сталіно. Сім'я

міняла місце проживання, пересуваючись в бік Західної України. І так Віталій опинився у Львівському держуніверситеті ім. І. Франка, на механіко-математичному факультеті. Нам, однокурсникам, Віталій Сова запам'ятався стриманим, мовчазним, наполегливим у навчанні. Уникав товариських забав та запитань на зразок „чому приїхав навчатися до Львова, а не до Донецька, поблизу якого народився (в м. Горлівці)?“ Після закінчення університету Віталій подався на Полтавщину. Стежки наші розійшлися. Згодом ми довідалися, що він став головним конструктором на заводі „Лічмаш“ у м. Лубнах та ще й взявся за перо і так вправно, що 2006 р. його прийняли у Національну спілку журналістів України. І ось несподівано Віталій нагадав нам про себе: надіслав нам свою автобіографічну повість „Сповідь стомленого серця“. Тепер багато що стало зрозумілим: і та мовчазність, і та непригамна молодість суворість.

1991 р. розпався Радянський Союз. Ця подія остаточно засвідчила, що на неправді, насиллі, крові неможливо збудувати „світле майбутнє“. Ми вдячні Віталію за працю в пошуках документів і написанні книжки, за громадянську позицію та відвагу, за правду і за попередження на майбутнє. В „Сповіді стомленого серця“ вміщені фотокопії документів-свідків діянь більшовицького режиму. Вона має пізнавальне і патріотично-виховне значення для всіх, кому не байдужі історія і доля українського народу.

Олександра ДАЦИШИН,
Василь ОСАДЧУК

Життя і творчість Леся Курбаса / Упоряд., наук. ред. Богдан Козак.— Львів; Київ; Харків: Літопис, 2012.— 659 с.

2012 р. минає 125 років від народження Леся Курбаса, 75 років від його розстрілу, 90 років від заснування режисером театру „Березіль“. У Києві, Харкові та Львові проходили міжнародні наукові конференції, вечори пам'яті, різноманітні виставки, „круглі столи“... З'явилися численні публікації та видання, присвячені творчій біографії митця. У Києві та Харкові вийшли друком збірки матеріалів наукових конференцій¹, 7-ме число курбасівських читань під підзаголовком „Леся Курбас і світова художня культура“ повністю присвячене його творчості². Кафедра театрознавства та акторської майстерності Львівського національного університету ім. І. Франка (ЛНУ) здійснила репринтне видання часопису „Барикади театру“,

який видавало мистецьке об'єднання „Березіль“. У Харківській державній академії культури уклали і видрукували бібліографічний покажчик „Творчий спадок Леся Курбаса у ХХІ столітті“³.

Кафедри театрознавства та акторської майстерності, бібліотекознавства та бібліографії ЛНУ підготували й опублікували збірник статей науковців Києва, Львова та Харкова — „Життя і творчість Леся Курбаса“, упорядник та науковий редактор якого Б. Козак. Основна мета видання — висвітлити етапи життя і творчості Леся Курбаса у сприйнятті кількох поколінь українських вчених. Здійснити це, вочевидь, було нелегко, адже кількість монографій, наукових публікацій, архівних документів, спогадів та інших матеріалів, що

¹ Леся Курбас в контексті світової та вітчизняної культури: матеріали міжнародної наукової конференції: до 125-річчя від дня народження Леся Курбаса, 14—15 берез. 2012 р.— Харків, 2012.— 208 с.; Матеріали наукової конференції в рамках міжнародного мультимедійного проекту „Леся Курбас і світовий театральний контекст“, присвяченої 125-річчю від дня народження Леся Курбаса, Київ, Центр Курбаса, 30—31 березня 2012 року: [Зб. наук. статей] / Нац. центр театр. мистецтва ім. Леся Курбаса.— К., 2012.— 96 с.

² Курбасівські читання: науковий вісник / Нац. центр театр. мистецтва ім. Леся Курбаса; редкол. Н. Корнієнко (голова) та ін.— К., 2010.— № 7: Леся Курбас і світова художня культура.— 288 с.

³ Творчий спадок Леся Курбаса у ХХІ столітті. (До 125-річчя від дня народження) / Укладачі: С. В. Євсєєнко, С. І. Гордєєв, О. М. Левченко.— Харків, 2012.— 220 с.

висвітлюють постать митця, не може вміститися в один фоліант. Так, скажімо, у згаданому бібліографічному покажчику, що хронологічно обмежується лише періодом з 1988 по 2012 р., міститься 1283 позиції. Тож дана збірка не претендує на вичерпність, а є лише першим камінцем у справі узагальнення та видання наукового доробку на ниві курбасознавства.

Книжка містить шість розділів, кожен з яких відкривається світлою Леся Курбаса та рядками з його щоденників чи статей, що слугують своєрідним епіграфом до наступних публікацій. Як передмова до основної частини тут опублікована стаття М. Москаленка „Трагедія Леся Курбаса“, написана для видання 2001 р. „Філософія театру“. Окрім життєпису Леся Курбаса, ця стаття містить роздуми про долю його мистецької спадщини, аналіз роботи над текстами митця, які вміщені у збірці.

Розділ I. „Леся Курбас: траєкторія долі“* містить публікації біографічно-історичного характеру. Розпочинається він із нарисів П. Медведика „Курбасові весняні вечори“, написаного до 100-річчя режисера. В ньому автор пише про родовід Леся Курбаса, його зростання, навчання та перші творчі кроки, завершуючи переїздом до Києва 1916 р. на запрошення М. Садовського. Публікацію супроводжують доречні редакторські примітки, що уточнюють деякі бібліографічні посилання або адресують до архівних джерел, віднайдених пізніше.

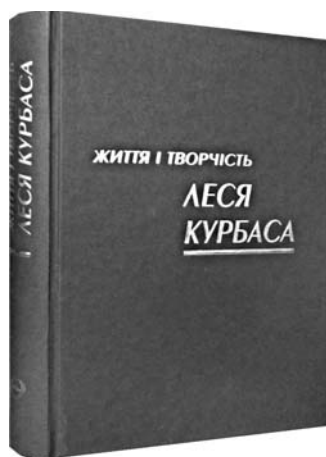
Наступний етап біографії Леся Курбаса пов'язаний із акторською діяльністю у театрі Садовського. Його висвітлено у передруці відповідного розділу зі знаної монографії Ю. Бобошка „Режисер Леся Курбас“. Історію Молодого театру репрезентовано ґрунтовною розвідкою Н. Єрмакової „Про початок історії Молодого театру“. Сторінку історії Першого театру Української Радянської Республіки ім. Т. Г. Шевченка представлено розповіддю про легендарну виставу „Гайдамаки“, блискуче реконструйовану свого часу М. Лабінським. Діяльність Кийдрамте, колективу із надто короткою історією, який часом називають лише проміжною ланкою (за висловом Й. Шевченка, — „антрактом“) між Молодим театром і „Березолем“, розглянуто в публікації Н. Єрмакової. Детально аналізуючи і реконструюючи прогамої для Кийдрамте „Макбет“ за Шекспіром, Н. Єрмакова заповнює певну прогалину у вітчизняному театрознавстві, бо з кількох режисерських редакцій цієї вистави постановка 1920 р. досліджена найменше.

Історію „Березоля“ розпочинає уривок із книжки Й. Шевченка 1929 р. „Сучасний український театр“ — безцінне першоджерело учасника і свідка описаних подій. Розповідь відомого театрознавця уривається на 1928 р. підбиттям підсумків другого сезону „Березоля“ у столичному Харкові й оптимістичними рядками про його майбутнє. Але театр стояв на порозі драматичних змін, характер яких відображено у першодруці статті Г. Ботунової „Березіль“ у центрі театрального диспуту 1929

року“. Завершують історію „Березоля“ упорядники публікації уривків із книжки Ю. Бобошка.

Закінчується розділ статтею Р. Скалій „Леся Курбас. Дорога на Соловки“. Цей матеріал не тільки про останні трагічні сторінки життя Курбаса, а й про тернистий шлях дослідника.

У наступних трьох розділах хронологічний принцип укладання матеріалів змінюється теоретично-концептуальним із метою всебічного висвітлення постаті Курбаса-митця у генезі філософсько-естетичних пошуків і культуротворчих процесів доби, з проведенням мистецьких паралелей та аналогій. Якщо назва Розділу II „Леся Курбас: європейських простір“ цілком відображає основний контекст розміщених публікацій (М. Гарбузюк „Філософія театру Леся Курбаса: від Анрі Бергсона до Альберта Айнштайна“, Н. Владимирова „Леся Курбас і західноєвропейський театральний процес межі XIX—XX століть“, Г. Миленка „Театр Леся Курбаса в контексті антропософського вчення Рудольфа Штайнера“, Р. Пилипчук „Театральні реформи Станіслава Висоцька і Леся Курбас“, Б. Козак „Театральна етика Леся Курбаса та Юліуша Остерви“, Н. Корнієнко „Курбас і світовий контекст. Курбас — Арто“), то назва Розділу III „Леся Курбас: український простір“ тут недоречна. Попри те, що географія публікацій так чи інакше пов'язана з „українським простором“, основний сенс частини публікацій радше можна визначити як паратеатральний простір (або театр і не тільки). Так, статті М. Лабінського та Л. Брюховецької присвячені позатеатральним проявам творчої індивідуальності митця (перекладацька діяльність, кінорежисура). Інші матеріали (А. Драк „Сценографія епохи Леся Курбаса“, Н. Кузякіна „Олександр Довженко та Леся Курбас“, М. Сулима „Леся

Курбас і Михайль Семенко“, Г. Веселовська „Перетворення як формула життя та мистецтво виживання як дійство (Леся Курбас і Марко Тереженко)“, Н. Мірошніченко „Микола Куліш і Леся Курбас у контексті діалогічної моделі творчості“) присвячено темі, яку умовно можна визначити як „Курбас і сучасники“ або „Курбас і митці“. Розміщена в цьому розділі стаття Г. Ботунової „Перші Харківські гастролі МОБу (1923—1924)“, напевно, більш доречною була б у першому розділі. Стаття ж І. Мелешкіної „Леся Курбас і єврейський театр“ виходить за межі визначеної назви розділу і тематично, і географічно, бо поміж іншим розглядає творчі взаємини Курбаса і Міхоелса.

У IV розділі „Леся Курбас: педагогіка „Березоля“ упорядники знову пригадують, що, крім досліджень останніх десятиліть, у науковому обігу також наявні публікації сучасників митця і розміщують вирваний із контексту фрагмент вступної статті В. Василька до видання „Леся Курбас. Спогади сучасників“ (1969).

Справжнім надбанням і окрасою видання, на наш погляд, є V розділ „Леся Курбас: документи й матеріали“, що містить публікацію першоджерел із докладними поясненнями та коментарями

* Своєрідна ремінісценція назви біографічної книжки Н. Кузякіної „Траєкторії долі“ про друга і співтворця Л. Курбаса М. Куліша.

ми авторів публікацій. Ці матеріали уточнюють, часом спростовують давно усталені константи, розвінчують деякі міфологеми навколо імені Курбаса і, безсумнівно, стануть вагомим підґрунтям для нових досліджень. У цьому аспекті безцінні публікації, підготовлені до друку Б. Козаком: церковний запис про хрещення Леся Курбаса із цікавим припущенням щодо справжнього імені діда Курбаса по материнській лінії та архівні документи Віденського університету. Р. Пилипчук у своїх коментарях до поданих листів Л. Курбаса до І. Франка, Г. Хоткевича та К. Лучицької, як завжди, прискіпливий і переконливо доказовий у корегуванні неточностей чи помилок, що з'явилися у попередніх публікаціях і наукових припущеннях. Публікація спогадів Г. Бегічевої, підготовлена Л. Танюком, яскраве свідчення, що чимало архівів, в тому числі і приватних, ще мають широке поле для наукових пошуків.

Зауважимо також, що акцентуючи увагу на першодруці деяких матеріалів, автори приміток не завжди вказують, що це першодрук у повному обсязі, оскільки фрагменти тих чи інших матеріалів уже оприлюднювались, не кажучи про неодноразові

цитування та посилання у попередніх публікаціях. Подаючи, зокрема, як першодрук листи Л. Курбаса до І. Дніпровського, упорядники не уточнюють, що вперше подається лише один з листів із фонду Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, про що, зокрема, сповіщає у передмові авторка публікації Н. Цимбал (С. 521). Інші ж листи були частково подані у публікаціях С. Гордєєва⁴, а в повному обсязі підготовлені до друку Н. Цимбал для видання „Леся Курбас в контексті світової та вітчизняної культури”⁵.

В останньому розділі книжки подані високої якості світліни, що доповнюють теоретичні міркування та унаочнюють творчі здобутки режисера.

Видавці зробили велику і потрібну справу у вкрай короткий термін, підготувавши цю книжку. Незважаючи на деякі хиби, історико-наукове та пізнавальне значення виданої збірки не зменшується. Вона, як інші видання, що з'явилися цього ювілейного року, фіксує початок нового етапу у курбасознавстві, перехід його у нову якість. Настав час переосмислити досвід попередніх поколінь, узагальнити та видати їх напрацювання.

Яна ПАРТОЛА

Любов Волошин. Ольга Плешкан.— Львів: ТзОВ ВФ „Афіша“, 2010.— 371 с.

Поява чергової книжки заслуженого діяча мистецтва України Любови Волошин обумовлена багатьма факторами, насамперед багаторічною працею дослідниці у напрямку розкриття місця і ролі Мистецької школи Олекси Новаківського та її вихованців в історії української культури. Монографія розкриває життєвий і творчий шлях художниці — учениці школи у 1925—1932 рр. Дотримуючись думки, що їй завжди треба йти „шляхом пізнання і великої праці над собою”, вона залишила у спадщину українському народові сотні живописних творів, у яких завжди простежується „індивідуальний художній почерк і власне бачення навколишнього світу”.

Ольга Плешкан, не підпорядкувавшись новому тоталітарному режиму, за життя не мала належного суспільного визнання. Про неї лише побіжно згадали у 1970-х рр., коли експонувала свої твори на виставках, присвячених 100-літтю В. Стефаника. А єдину статтю, яку художниця прочитала про себе, надрукував Ярослав Коваль 1977 р. на сторінках львівського журналу „Жовтень”. Вже зі середини 1990-х рр. ім'я Ольги Плешкан щоразу частіше привертало увагу мистецтвознавців. Серед них була і Христина Саноцька. Вихід друком монографії Любови Волошин про Ольгу Плешкан припав на 25-ліття від смерті художниці. Вона стала своєрідним вінком пошани і подяки

багатьох людей: які знали мисткиню особисто і які тільки відкриють її для себе.

У цій монографії Любов Волошин не обмежується лише поглибленим вирішенням багатоаспектної проблеми розкриття творчого шляху Ольги Плешкан. Додатком до неї є вагомий каталог живописних і графічних праць художниці.

Книжка розпочинається фотографією і словами Володимира Ласовського: „Творчість Ольги Плешкан — це туга до краси-гармонії, виспіваної ніжною душею української жінки”. Ці кілька рядків епіграфа відображають концепцію книжки загалом.

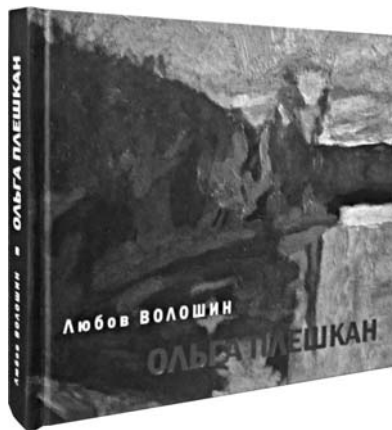
У першому розділі „Особливості творчого феномена Ольги Плешкан в українському малярстві ХХ століття. Історія вивчення” (С. 5—11) дослідниця, пройнявшись непересічним талантом художниці, відразу ставить її в один ряд із Василем Стефаником, Марком Черемшиною, Наталею Кобринською та іншими видатними особистостями Прикарпаття. Вона аргументує це насамперед характером формального її мистецького вислову, в якому превалює інтуїтивізм й імпресіоністичний пленеризм. До цього додає розлогий психологічний портрет, складений за архівними матеріалами та описами знайомих художниці. Творчий поставі О. Плешкан, яка є „винятково цільним і завершеним у своїй морально-етичній та ідейній значенне-

⁴ Гордєєв С. Відкриття харківських науковців: До 125-ліття Леся Курбаса // Кіно-театр.— 2012.— № 2.— С. 7—8; його ж. Леся Курбас: погляд з минулого у майбутнє (з архівних знахідок) // Леся Курбас в контексті світової та вітчизняної культури: матеріали міжнародної наук. конференції: до 125-річчя від дня народження Леся Курбаса, 14—15 берез. 2012 р.— Харків, 2012.— С. 56—60.

⁵ Цимбал Н. Раритетні експонати Харківського літературного музею до ювілею Леся Курбаса // Леся Курбас в контексті світової та вітчизняної культури...— С. 196—205.

вості світом образів, пройнятих любов'ю до рідної землі й настроєм лагідної гармонії, душевної чистоти і щирості“, протиставляє тоталітарне мислення з її неприйняттям європейських тенденцій в образотворчому мистецтві. Цим вона підкреслює актуальність проблеми вивчення творчості не лише О. Плешкан, але й багатьох інших митців, які були знівельовані радянською ідеологією або розкидані по світі і працювали на маргінесі чужих культур.

У викладі матеріалу Любов Волошин зберегла хронологічний порядок. Про це свідчать назви розділів: „Дитячі та гімназійні роки. 1898—1918“ (С. 13—27), „На роздоріжжі. Навчання в Українському таємному університеті у Львові. 1921—1925“ (С. 29—39), „Студії в Мистецькій школі О. Новаківського. 1925—1932“ (С. 41—121), „Роки творчої зрілості. 1932—1957“ (С. 123—155), „Снятин. Останні роки творчості. 1957—1985“ (С. 157—172). Працюючи над ними, мистецтвознавець залучила великий корпус наукової літератури та архівних матеріалів, які сьогодні зберігаються у різних місцях України. Л. Волошин неодноразово зверталася до приватних збірок, що дало можливість розкрити формування творчої особистості О. Плешкан, конкретизувати її авторську стратегію у контексті суспільно-політичних і культурних процесів, які відбувалися на українських землях у ХХ ст., а отже, дати їм об'єктивну оцінку. Тут на особливу увагу заслуговують частини тексту, присвячені молодим рокам художниці, у яких відображено еволюцію її художньо-естетичних та громадянських принципів у тісному зв'язку із змаганнями українців за становлення самодостатньої нації у світі. О. Плешкан спрямувала свою творчість на розв'язання актуальних проблем часу і народу. Скрупульозність у праці Л. Волошин забезпечила розкриття у наступних розділах величчя і стійкості духу художниці у час „жорстокої деформації української культури“. Про це свідчить її віддана праця в Музеї В. Стефаника у Русові. Вагому фактологічну базу монографії додатково декларує публікація у монографії численних фотографій, пов'язаних з родиною О. Плешкан, її близькими друзями і знайомими. Серед них чимало унікальних, а отже, й маловідомих. Кожна з них, певною мірою відтворюючи характер часу, помітно доповнює зміст видання.

Ідейно-естетичну спрямованість праці О. Плешкан у монографії розкрито шляхом аналізу сотень її творів, які виконані у різні роки життя. Мистецтвознавець Л. Волошин показала зміни в образно-художньому рішенні у різні періоди творчості художниці і дійшла висновку, що у зрілому віці чи не найвиразніше відобразилися характерні особливості творчого почерку й образної поетики О. Плешкан: „Властива їй спокійна контемплативність і лагідна настроєність образів, любов до ніжних, майже пастельних кольорів, до синтезованих, узагальнених форм, трактованих відкритими, ескізними мазками пензля, й, врешті, своєрідна мерехтливості малярської фактури її творів“.

Вагомою частиною книжки є каталог творів. Він поділений на дві частини. Важливо, що у каталозі, який відповідає текстовій частині книжки і має хронологічний уклад, окремо виділено „Малярство“, „Акварелі“ і „Естампи“. З огляду на це, що до нього ввійшли лише 173 твори. Слід відзначити кропітку працю Любови Волошин стосовно виявлення тих, які найбільш повно відображали творчий шлях художниці. Всі ці твори сьогодні зберігаються у приватних колекціях. І їх пошук вимагав додаткових неабияких зусиль дослідниці.

Серед репродукованих творів домінують пейзажі, якими О. Плешкан захоплювалася ще з навчання у Мистецькій школі О. Новаківського. Їм жодним чином не поступаються портрети знайомих, а також портретні замальовки селян, які працюють біля хати чи у полі. Починаючи з 1950-х рр., у творчому доробку художниці, як засвідчує каталог, дедалі частіше з'являються зображення китиць та букетів квітів і натюрморти. Багатству тематики живописних творів протиставляється концентрація уваги на образі людини в естампі.

Монографія Любови Волошин цінна не лише для спеціалістів-мистецтвознавців, істориків мистецтва, а й для тих, хто лише вступає на шлях вивчення українського мистецтва. Вона стане вагомим доповненням приватних книгозбірень усіх, хто цікавиться історією культури і мистецтва України. Вийшовши накладом 500 примірників, вона стане однією із базових видань у вивченні не лише творчості Ольги Плешкан, але й культурно-мистецького середовища ХХ ст. на українських землях.

Лариса КУПЧИНСЬКА

Беовульф / Из англосаксонської мови переклала Олена О'Лір; наукові редактори Катерина Шрей і Олег Фешовець. — Львів: Астролябія, 2012. — 208 с.

Переклад „Беовульфа“ українською мовою, який здійснила Олена О'Лір, є значною подією для української літератури та її культури зага-

лом. Науковими редакторами книжки є професор факультету англійської літератури Університету Маршалла (Гантінгтон, Західна Вірджинія), ко-

ординатор програми середньовіччя і Ренесансу Катерина Шрей (Рудницька) та директор видавництва „Астролябія“, доцент філософського факультету Львівського національного університету ім. І. Франка, головний редактор альманаху „Цитадель“ Олег Фешовець.

Книжка складається з тексту і додатків. Зокрема, у статті під заголовком „Від перекладача“ Олена О'Лір розповіла про труднощі та особливості поетичного перекладу цього твору. Зокрема, вона зазначила, що в поемі чергуються наголошені і ненаголошені склади, рядок і піврядок. Для твору характерний такий поетичний засіб, як алітерація тощо.

О'Лір констатує, що, як не дивно, переклад із староанглійської українською мовою більш відповідний, ніж англійською сучасною. На думку О'Лір, і староанглійський, і український вислови мають синтетичний характер, а модерна англійська мова позбулася, властиво, флексії і вислів її — аналітичного типу, себто важливий порядок слів у фразі. Давня англійська мова зберегла основні індоєвропейської флексії, засвідченої у санскрипті. Перекладач, покликаючись на Енциклопедію „Britanica“, виводить генезу англійської мови від серцевини індоєвропейської — Придніпров'я. Як відомо, санскрипт і майже всі слов'янські мови зберегли флексію. Цей феномен флексії відомий ще наприкінці I тисячоліття нової ери, зберігаючи за собою тисячоліття після відходу на захід і північ протогерманських діалектів індоєвропейської мови, що згодом зі старогерманських перетворилися на самостійні германські мови.

У післямові К. Шрей також аналізує структуру поеми, подає огляд германської героїчної культури та порівняльний аналіз рис староанглійської й української мов, а також накреслює сучасне бачення „Беовульфа“, який, „подібно до давньоукраїнського епосу „Слово о полку Ігоревім“, є природним епосом“ (С. 161), і, на її думку, „зберігає потенціал для читачів світу пост-9/11, що зіткнувся з глобальною економікою та викликами довірили“ та наголошує на первісній потребі „народу почуватися безпечно на своїй землі“ (С. 179). На думку К. Шрей, „українська мова краще, аніж сучасна англійська, надається до того, аби відтворити яскравість староанглійського оригіналу“ (С. 170).

Заглибившись у вказану проблему, редактор порівняла епос „Беовульф“ зі „Словом о полку Ігоревім“: обидва твори не мають означених авторів; в обох немає діалогів; є слово від автора і монолози. Ще однією спільною рисою обох епосів є наявність давніх поганських елементів вірування і паралельно християнських. Звичайно, прадавня міфологія пов'язана з антропоморфізмом: явища природи набувають людських рис і реагують на вчинки людини чи її долю. Ці вияви явища близькі до людини і природи є також у „Беовульфі“; це дракони — втілення зла. Основні відмінності обох епосів — протилежність характерів героїв епосів і їхня роль. Беовульф — безстрашний лицар, що бореться за свої права, за особисту перемогу; це вияв насиченого індивідуалізму. Постать Ігоря —

це вияв лицарства оборони рідного краю від напасників. Він бореться проти сильного агресора, половців, які напали на Русь — його вітчизну.

Іншою основною відмінністю є сама генеза твору. Автор епосу „Беовульф“ переповідає історичну подію, яка відбулася у VI ст. н. е., а також передає відносини окремих старогерманських племен, їхню боротьбу. Ці події чи здогади минулого передає співець у пісенній епічній формі усно у VIII ст. Натомість у майстерно писаній формі висвітлює ці події поет у X ст. „Слово о полку Ігоревім“ — твір XII ст. про події того ж століття, коли відбувались половецькі напади на Русь. Щодо творення поетикальних форм обох епосів, то аналогії пов'язані зі згаданими елементами мовних систем. Ці аналогії відповідають синтетичному характеру обох індоєвропейських мов. Це полягає у вживанні флексії в обох мовах в орудному відмінку. У „Слові о полку Ігоревім“ виступає метафора — порівняння саме в орудному відмінку. Розповідь Бояна тут проходить на сприйняття автора епосу як хід „сірим вовком“ або „сизим орлом под облаки“ та ін. В епосі „Беовульф“ цей поетичний засіб трапляється в описі корабля — лодії, а саме на його передній носовій частині. Такий поетикальний засіб неможливий у сучасній англійській мові. Порівняння висловлюється фразою прислівним займенником „як“ (as). Отож обидва епоси виявляють близькість системи індоєвропейських мов. К. Шрей зазначає: „...обидва епоси привертають увагу до непевного політичного майбуття країв...“ (С. 161) Це, на нашу думку, пророче викання дослідниці у майбутнє нації в історіософічному плані у сфері футурології.

Вчена також підкреслює характер етичних засад давньогерманських народів, в яких переплітаються звичаєве право і християнські традиції. Це втілено у постаті самого лицаря Беовульфа. Кожен бій Беовульфа знаменує зміну стихій — землі, води, повітря і вогню, що критики оцінюють як градацію розвитку самого лицаря Беовульфа. Цей герой має такі риси характеру: він — мужній, сильний, хоробрий, безстрашний і чесний та справедливий в його розумінні, що загалом відповідає християнській етиці. Рисою кожного лицаря є вірність своєму провідникові, але він також мстивий, жорстокий і гордий, що нехарактерно для християнина. До чеснот лицаря належить почуття гордості, виявлене у вихвалінні, що суперечить християнській етиці, в якій панують скромність і покора. Роль жінки в англосаксів і назагал у середовищі германських народів доволі незначна. В суспільстві жінка не відіграє вирішальної ролі, вона лагідна та гостинна навіть до ворога. Риси характеру Беовульфа виявляються в усіх його трьох битвах, зокрема у підводній битві з драконом.

В епосі „Беовульф“ є історичні вставки, в яких описані давньогерманські народи і події. Катерина А. Р. Шрей в післямові охарактеризувала середньовічну культуру давньогерманського простору, а в образі лицаря Беовульфа показала специфіку характеру суспільства тих часів.

Наталія ПАЗУНЯК

Павло Штойко. Концепції природознавства. Навчальний посібник.— Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2011.— 456 с.

Посібник Павла Штойка є першою спробою автора викласти спектр основних концептуальних ідей дисциплін природничого циклу і методологічно пов'язати основи сучасного природознавства, історії розвитку природничих наук від давніх часів, епохи Відродження, особливо класичної механіки, і донині.

У рецензованій книжці наука висвітлена як багатогранне й цілісне утворення, оскільки її світоглядні та методологічні установки міцно пов'язані між собою. Історія пізнання людиною світу охоплює уявлення, міфи, знання, тобто взаємодію наук про природу й наук про суспільство та людину. Ця взаємодія найбільш наочно проявлялася через способи пізнання, принципи і методи наукової діяльності. Очевидно, що природознавство своїми методологічними підходами і світоглядними уявленнями, образами та ідеями впливало на розвиток гуманітарних наук. Природничо-наукове пізнання має за мету створити широку панораму основних засад природничо-наукової картини світу, світоглядних і методологічних уявлень тощо.

Вивчення курсу „Концепції природознавства” формує у читачів, а насамперед у студентів орієнтири на цінності життя загалом й науки зокрема. Це важливо насамперед тим, що у завдання курсу включене розуміння особливостей природничо-наукового та гуманітарного типів пізнавальної діяльності, інтеграції знань і водночас розуміння відмінності та єдності світосприйняття.

У посібнику „Концепції природознавства” висвітлене широке коло концептуальних проблем сучасної науки. Дві їх складові — гуманітарна та природничо-наукова — мають свої відмінності у підходах до дослідження. У першій з них об'єктом є людина; у другій — жива і нежива природа. Звідси об'єктивна складність предметів розгляду, насиченість понять, ідей, термінів, а тому матеріал, здавалось би, зрозуміло викладений, місцями складний для сприйняття. Однак в усіх виокремлено відмінних дисциплінах простежена лінія цілісності науки в єдності та взаємозв'язку історії, теорії і методів пізнання навколишнього світу.

Нині важливо усвідомити зміст сучасних глобальних екологічних проблем та їх зв'язку з найбільшими фундаментальними законами природознавства, яке вступає у фазу постнекласичної науки з міждисциплінарними, комплексними й проблемно-орієнтованими формами досліджень. Тут особливе місце належить природним комплексам (об'єктам геології, біології [екології], географії тощо), їх функціонуванню, трансформації та

прогнозуванню. У цьому контексті Павло Штойко висвітлив завдання і предмет дисципліни, додавши робочу програму і плани семінарських занять та завдань для контрольних робіт.

Книжка складається з одинадцяти розділів: 1. Історія формування загальної картини природознавства; 2. Форми і методи природничо-наукового пізнання; 3. Концепції астрономії; 4. Сучасна фізика про мікро-, макро- і мегасвіти; 5. Геологічні концепції історії Землі; 6. Концептуальні основи сучасної хімії; 7. Виникнення життя на Землі. Поява людини, її становлення та розвиток; 8. Екологія як наука про екосистему Землі; 9. Географія: синтез соціального і природного; 10. Кібернетика — наука про процеси керування та інформаційні системи; 11. Синергетика як теорія самоорганізації систем (С. 5—408). Крім того, у посібнику вміщені поняття і терміни (С. 411—421), орієнтовні теми рефератів (С. 422—423); тести і варіанти відповідей до них (С. 424—449); історія природознавства в іменах (С. 450—453); українські імена у світовій науці (С. 453—454). Кожний розділ, крім тематичної назви, містить питання для контролю і самоконтролю та список літератури (основної й додаткової).

Структура посібника — цікава та логічна, розділи подані стисло й експресивно; деякі з них містять глибоку і детальну інформацію, а деякі — стисло. Так, у розділі „Виникнення життя на землі. Поява людини, її становлення та розвиток” спостерігається розбіжність між назвою і викладеним змістом. Розділи „Кібернетика — наука про процеси керування та інформаційні системи” й „Синергетика як теорія самоорганізації систем” можна було б пов'язати з більш конкретним матеріалом, здобутками і проблемами. Трапляються деякі недогляди, зокрема у рубриці „Історія природознавства в іменах” (С. 450) Берта-ланфі Людвіг Фон (1901—1972) є не австрійським, а французьким біологом і кібернетиком; у рубриці „Українські імена у світовій науці” не вказані прізвища деяких учених.

Попри деякі хиби, у книжці автор вдало виклав погляди на світ і природу, розвиток науки загалом; показав місце науки в сучасній культурі та цивілізації; слушно підібраний матеріал у багатьох розділах прикрашає і полегшує сприйняття посібника.

Звичайно, в одному дослідженні неможливо всебічно охопити концепції усіх природничих наук. Однак викладені теорії є засадничими і корисними для всіх, кого цікавлять „проблеми світобачення”, а особливо для студентів.

Богдан МУХА

В. І. Грицишин. Петрофізична характеристика колекторів нафтових і газових родовищ Карпатського регіону і Дніпровсько-Донецької западини: Монографія.— Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012.— 272 с.

Книжку адресовано геологам, геофізикам, фахівцям із нафтогазової справи, а також студентам геологічної та геофізичної спеціальностей.

У цій праці розглянуто результати досліджень з вивчення колекторів палеогенових і сарматобаденських відкладів Карпатського нафтогазоносного регіону і нижньовізейсько-турнейських відкладів Дніпровсько-Донецької западини на прикладі окремих родовищ нафти і газу.

Петрофізична характеристика геологічного розрізу тісно пов'язана з умовами формування порід, їх літологічним складом, процесами епігенетичних перетворень середовища, типом флюїдів, які заповнюють поровий простір порід, та іншими факторами геологічного характеру.

Моделювання петрофізичних характеристик і залежностей геофізичних параметрів гірських порід на базі дослідження зразків керна дали можливість авторові розробити класифікацію колекторів і удосконалити методику визначення колекторських властивостей гірських порід за даними геофізичних досліджень свердловин. Апробацію встановлених петрофізичних залежностей проводили на діаграмних матеріалах ГДС під час оцінювання запасів вуглеводнів на багатьох родовищах України.

Під керівництвом В. Грицишина виконано значні роботи в галузі геологічних та геофізичних досліджень, встановлено двомірні і багатомірні залежності між петрофізичними і геофізичними параметрами, які лягли в основу обґрунтування підрахункових параметрів колекторів.

Василь Грицишин народився 7 листопада 1929 р. у с. Зарічному Жидачівського району на Львівщині. З 1952 по 1957 р. навчався на геологорозвідувальному факультеті Львівського політехнічного інституту за спеціальністю „Геофізичні методи пошуків і розвідки корисних копалин“. Після закінчення інституту працював у Кузнецькому Алатау і Гірській Торії, відкриваючи залізорудні і поліметалічні родовища. З 1961 р. трудова діяльність В. Грицишина була пов'язана з пошуками і розвідкою нафтових і газових родовищ України. Працюючи в геофізичних експедиціях на Прикарпатті, а після захисту наукової дисертації в 1972 р.— в Івано-Франківському інституті нафти і газу, вчений присвятив себе науковій і педагогічній роботі в галузі геофізичних досліджень свердловин, створивши на кафедрі промислової геофізики галузеву лабораторію з досліджень керна матеріалу в умовах, наближених до пластових. У 1978—1980 рр. очолював кафедру промислової фі-

зики. За 32 роки педагогічної діяльності (1968—2000) він підготував тисячі фахівців геологічного та геофізичного профілю, які успішно працюють у геологічних і геофізичних організаціях на теренах України та за їх межами і мають високі виробничі та наукові здобутки.

Після 2000 р. В. Грицишин продовжує активну творчу діяльність в івано-франківській геофізичній експедиції та в Карпатському управлінні геофізичних робіт. Під його керівництвом група геофізиків-інтерпретантів установила підрахункові параметри на десятках родовищ Прикарпаття та Дніпровсько-Донецької западини.

21 березня 2012 р. у конференц-залі Науково-технічної бібліотеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ) відбулася презентація монографії В. Грицишина, організована Івано-Франківським осередком НТШ та Науково-технічною бібліотекою ІФНТУНГ в рамках проєкту „Сторінки української науки“.

Презентацію відкрив голова Івано-Франківського осередку НТШ проф. В. Мойсишин, далі виступили проректор з наукової роботи ІФНТУНГ проф. О. Карпаш, професори В. Степанюк, О. Петровський, Е. Кузьменко, Д. Федоршин, М. Чорний, доценти Л. Мончак, О. Гарапін, начальник геологічного відділу НДПІ ПАТ „Укрнафта“ І. Штурмак, головний геолог ВАТ „Карпатське управління геофізичних робіт“ С. Кучера, директор фірми „Zemlex“ (Великобританія) Н. Карміхаел, колишній головний

інженер „Прикарпаттрансгазу“ С. Антонів, директор НТБ ІФНТУНГ Я. Пилип, геологи та інженери-геофізики Івано-Франківських підприємств, студенти, аспіранти. У виступах й обговоренні відзначалось, що керівництво Державної комісії із запасів України призначило В. Грицишина експертом, враховуючи його великий професійний та науковий досвід. Експертизи з геофізики проводили на нафтових і газових родовищах ВАТ „Укрнафта“ та ДК „Укргазвидобування“, що сприяло успішному захистові запасів вуглеводнів нафтогазових родовищ України.

Праця „Петрофізична характеристика колекторів нафтових і газових родовищ Карпатського регіону і Дніпровсько-Донецької западини“, що вийшла під титром НТШ, ляже в основу вивчення розрізів нафтових і газових свердловин із застосуванням широкого комплексу досліджень геологічного і геофізичного матеріалу.

Василь МОЙСИШИН

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗІУМИ, АКАДЕМІЇ

2011 р. виповнилося 200 років від народження видатного українського письменника і громадсько-культурного діяча, фундатора громадсько-культурного об'єднання — „Руської Трійці”, промотора створеного нею і виданого славнозвісного альманаху „Русалка Дністрова” (1837) — маніфесту незалежної соборної України Маркіяна Шашкевича.

Верховна Рада України, враховуючи численні звернення наукової та письменницької громадськості, ухвалила дві постанови про відзначення 200-річчя від народження М. Шашкевича та 175-річчя виходу в світ „Русалки Дністрової” (21 квітня — 5 жовтня 2011 р.) на державному рівні. Та центральні виконавчі органи влади їх проігнорували. Відзначення згаданих ювілеїв узалежнилося від ініціатив інтелігенції та владних структур на місцях, насамперед у Західних областях України та в кількох випадках на Схід від Збруча (в Острозі, Хмельницькому, Богуславі на Київщині та в Києві).

Подаємо перелік здійснених ювілейних заходів.

2011 рік

Шашкевичезнавчі форуми

3—4 березня — м. Броди, Бродівський педагогічний коледж ім. Маркіяна Шашкевича. Урочиста академія до 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича.

16—17 травня — м. Остріг, Національний університет „Острозька академія”. Всеукраїнська наукова конференція „Маркіян Шашкевич та епоха Івана Франка”.

6 червня — с. Вузлове Радехівського р-ну Львівської обл., Народний дім. Шашкевичівські читання „Маркіян Шашкевич — мислитель, поет, священник, громадсько-політичний діяч”.

6 серпня — с. Підлисса Золочівського р-ну Львівської обл., Музей-садиба Маркіяна Шашкевича. Шашкевичівські читання „Маркіян Шашкевич і українське національне відродження”.

2 вересня — смт Рожнятів Івано-Франківської обл., Народний дім. Міжобласна науково-практична конференція „Іван Вагилевич: життя і творчість”.

7 жовтня — м. Золочів Львівської обл., Народний дім. Шашкевичівські читання „Маркіян Шашкевич і сучасність”.

10 листопада — Львівський національний університет ім. І. Франка. Міжнародна наукова конференція „Маркіян Шашкевич і українське національне відродження”.

15 листопада — Львівський обласний будинок вчителя. Львівська обласна науково-практична конференція „Маркіян Шашкевич — мислитель, поет, священник, громадсько-політичний діяч”.

28 листопада — Львівська комерційна академія. Урочиста академія з нагоди 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича.

30 листопада — м. Хмельницький. Хмельницький національний університет. Шашкевичівські читання з нагоди 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича.

3 грудня — Нью-Йорк, США. Конференція Наукового товариства ім. Шевченка в Америці, присвячена 200-річчю від народження Маркіяна Шашкевича (1811—1843).

7 грудня — Українська академія друкарства. Урочиста академія, присвячена 200-річчю від народження Маркіяна Шашкевича.

7—9 грудня — м. Рим (Італія), Інститут св. Климента Папи Українського католицького університету. Міжнародна наукова конференція на вшанування 200-ліття від народження о. Маркіяна Шашкевича „На початку було Слово...”

13 грудня — м. Богуслав Київської обл. Бібліотека Богуславського гуманітарного коледжу. „Круглий стіл”, присвячений 200-річчю від народження Маркіяна Шашкевича.

Інші ювілейні заходи

25 вересня — с. Деревня Жовківського р-ну Львівської обл. Відкриття меморіальної таблиці на будинку плебанії, в якому після одруження з Юлією Крушинською деякий час мешкав Маркіян Шашкевич.

13 жовтня — Наукова бібліотека Львівського національного університету ім. І. Франка. Науковий семінар, присвячений 200-річчю від народження Маркіяна Шашкевича.

27 жовтня — Львів, Будинок архітектора. Збори товариства „Надсяння” з нагоди 200-х роковин Маркіяна Шашкевича.

30 жовтня — м. Бережани Тернопільської обл., Будинок народної творчості. Літературно-мистецьке свято „Тобі Маркіяне, наша вдячність і пам'ять”.

4 листопада — Львівський національний академічний театр опери та балету ім. Соломії Крушельницької. Урочиста академія до 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича.

8 листопада — с. Нестаничі Радехівського р-ну Львівської обл. Відкриття Музею-садиби Маркіяна Шашкевича.

13 листопада — с. Новосілки Буського р-ну Львівської обл. Відкриття Музею-садиби Маркіяна Шашкевича.

16 листопада — Львівська школа I ступеня — гімназія „Гроно”. Учнівська наукова конференція „Маркіян Шашкевич — світоч землі Галицької”.

24 листопада — Львівська обласна універсальна наукова бібліотека. Урочиста академія до 200-річчя Маркіяна Шашкевича.

26 листопада — Львів, Загальні збори Наукового товариства ім. Шевченка. Доповідь „Маркіян Шашкевич — провісник незалежності й соборності України“.

26 листопада — м. Дрогобич, Львівський академічний обласний музично-драматичний театр ім. Юрія Дрогобича. Урочиста академія до 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича.

27 листопада — м. Яворів Львівської обл., Народний дім. Святковий вечір з нагоди 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича.

11 грудня — м. Миколаїв Львівської обл. Урочиста академія з нагоди 200-річчя від народження Миколи Устияновича — побратима Маркіяна Шашкевича.

15 грудня — Львівський технологічний ліцей. Учнівська наукова конференція „Твої славетні імена, Україно“ (До 200-річчя від народження Маркіяна Шашкевича).

2012 рік

Шашкевичезнавчі форуми

23 лютого — Київський міський будинок вчителя. Наукова академія з нагоди 200-річчя від народження М. Шашкевича.

5 листопада — Львівська духовна семінарія Святого Духа. Шашкевичівські читання „Русалка Дністрова“ — маніфест українського відродження“.

Інші ювілейні заходи

4 листопада — с. Деревня Жовківського р-ну Львівської обл. Відкриття Музею Маркіяна Шашкевича.

Феодосій СТЕБЛІЙ

16—18 травня 2012 р. 2004 р. працівники відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України провели I Міжнародну наукову конференцію. Відтоді такі форуми відбувалися щорічно у другій половині травня під загальною назвою „Археологія Заходу України“. Всі вони проходили у конференційній залі НТШ (3-й поверх, вул. Винниченка, 24) й у відділі археології Інституту українознавства (2-й поверх того ж будинку).

Основна мета таких зібрань — об'єднання вчених, які працювали чи працюють на західноукраїнських землях, обмін інформацією та науковими здобутками, налагодження тісних зв'язків між науковими осередками.

Варто зазначити, що тематика представлених рефератів одразу вийшла за межі назви конференції і отримала комплексний міждисциплінарний характер.

Відтоді щороку дослідники з багатьох міст нашої держави (Львова, Києва, Сімферополя, Тернополя, Івано-Франківська, Чернівців, Ужгорода, Луцька, Рівного, Галича, Дубна, Чорткова, Борщева та ін.) та з-за кордону, зокрема з Росії (Санкт-Петербурга, Москви), Польщі (Кракова, Варшави, Вроцлава, Познані, Любліна, Торуні, Жешува), Білоруси (Мінська, Бреста), Словаччини, Словенії, Чехії, Німеччини і навіть США, — вели жваві наукові дискусії.

Теми доповідей стосувалися різних питань первісного заселення, соціально-економічного та культурно-історичного розвитку життя найдавніших поселенців України та її сусідів. Територія Прикарпаття і Волині в стародавні віки і в середньовіччі відігравала роль своєрідного культурного моста, з'єднувальної ланки поміж Центральною та Східною Європою, а в ширшому розумінні — поміж Західним та Східним світом культур та народів.

Тут проходили складні міграційні, культурні, етнічні процеси, що знайшло відображення у матеріальній культурі населення. Особливо треба відзначити переселення різного за складом та етносом стародавнього та новітнього населення. Саме цим питанням присвячена більша частина наукових рефератів.

Під час засідань встановлювалися наукові контакти на міжнародному рівні, узгоджувалися питання методики польових досліджень, відбувалася домовленість про організацію спільних проектів археологічних досліджень, про публікацію статей учасників конференції у збірнику „Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині“.

IX Міжнародна конференція відбулася 16—18 травня 2012 р. На ній виголошено понад 40 доповідей на різні археологічні теми вчених з України, Польщі, Росії, Білоруси, Словаччини. 18 травня відбулося виїзне засідання, що мало на меті ознайомити учасників конференції із замками Львівщини. Науковці відвідали замки в Золочеві, Підгірцях та Олеську. Змістовні і цікаві екскурсії цими замками (і на городищі Пліснесько) провів їхній директор Борис Возницький. Це був чи не останній його публічний виступ на міжнародному зібранні (через кілька днів він, на жаль, помер).

Львівські конференції „Археологія заходу України“ добре знані в науковому світі. З кожним роком географія учасників розширюється, а кількість пропонованих рефератів збільшується. Зростає і наукова вага виголошених доповідей.

Олександр СИТНИК

7 серпня 2012 р. у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї з участю представників громадськості та науковців міста відбулася презентація першої книжки творів Т. Шевченка в'єтнамською мовою, що видрукувана цьогогоріч у м. Ханой. Обговорення організували Національна спілка письменників України та Тернопільський осередок НТШ. У зустрічі взяв участь ініціатор й організатор видання творів геніяльного українського поета в'єтнамський підприємець професор Тран Ван Ван, який вже понад 10 років проживає в Тернополі.

У вступному слові відповідальний секретар НСПУ Володимир Барна повідомив, що між НСПУ і Спілкою письменників Республіки В'єтнам 2011 р. підписано угоду про співпрацю і дружбу. У ній, зокрема, передбачено обмін делегаціями письменників обох країн, переклад творів класиків української та в'єтнамської національних літератур, спорудження пам'ятників Т. Шевченкові у Ханой та Хо Ші Міну — в Києві. Тран Ван Ван запевнив присутніх, що його уряд схвалив намічені заходи і пам'ятник Т. Шевченкові буде відкрито наступного року. Нині розглядається пропозиція ввести твори українського поета в навчальну програму із зарубіжної літератури для в'єтнамських шкіл. Заплановане також повне видання творів Т. Шевченка в'єтнамською мовою.

Презентована книжка містить 240 с. і складається з двох частин. У першій частині видрукувано 31 твір поета двома мовами, в'єтнамською та українською, з-поміж них „І мертвим, і живим...“, „Псалми Давидові“, „Минають дні, минають ночі“, „Заповіт“, „Не гріє сонце на чужині“, „Катерина“, „І день іде, і ніч іде“. Друга частина містить підбірку статей в'єтнамських літературознавців про творчість поета. Видання ілюстроване автопортретами Т. Шевченка і його живописними картинами. Наступна презентація відбудеться у Києві.

В обговоренні презентованої книжки, перспективи культурних і наукових взаємин України та В'єтнаму взяли участь дійсні члени НТШ Б. Андрушків, М. Андрейчин, професор О. Веретюк із Жешувського університету (Польща), голова Тернопільського обласного відділення НСПУ, поет Є. Безкоровайний, громадський діяч Б. Хаварівський та інші. Висловлено побажання налагодити співпрацю між НТШ і в'єтнамськими науковими спілками.

Михайло АНДРЕЙЧИН

13—16 вересня 2012 р. на базі спортивно-оздоровчого табору „Карпати“ (Чинадієве Закарпатської обл.) відбулися Сьомі наукові читання ім. акад. Є. Лазаренка (до 100-річчя від народження). Їх організували вчені Львівського національного університету ім. І. Франка, НАН України, АН вищої школи, Наукового товариства ім. Шевченка та Спілки геологів України. У роботі цього представницького наукового форуму взяло участь близько 60 вчених та аспірантів зі Львова, Києва, Дніпропетровська, Одеси, Рівного, а також з Москви та Мирного (Росія), Гродна (Білорусь), Кракова (Польща), а також доньки Євгена Лазаренка — Олена, Оксана і Наталія.

У вступному слові в. о. декана геологічного факультету ЛНУ Віталій Фурман від імені ректора університету Івана Вакарчука привітав учасників наукових читань і зазначив, що наукова спадщина і постать Є. Лазаренка об'єднує вчених-геологів не тільки України, але й інших країн світу, які розвивають його ідеї в напрямках теоретичної, регіональної, генетичної, прикладної і космічної мінералогії.

Орест Матковський виголосив привітання учасникам наукових читань від президента Російського мінералогічного товариства, академіка РАН Дмитра Рунквіста і віце-президента РМТ, члена-кореспондента РАН Юрія Маріна. З привітанням від імені Президента Українського мінералогічного товариства Віктора Квасниці виступила віце-президент УМТ Ганна Кульчицька. Вона вручила медаль ім. академіка Є. Лазаренка Борисові Пирогову за вагомі успіхи в розвитку технологічної мінералогії.

Відбулися чотири наукові засідання, на яких з доповідями виступили члени НТШ О. Матковський, П. Білоніжка, В. Павлишин, Д. Возняк, Г. Кульчицька, Ю. Галабурда, В. Дяків, І. Наумко, М. Павлунь, М. Братусь, І. Попп, а також Б. Пирогов, М. Зінчук, В. Семененко, Б. Манчур, І. Яценко, О. Драгомирецький, І. Мисяк, Я. Печонка. Представлено також 19 стендових доповідей.

З пропозицією створити Національну комісію з питань мінералогічної термінології і номенклатури виступив П. Білоніжка. Його підтримали О. Матковський, Д. Возняк та Б. Пирогов. В. Павлишин запропонував створити таку Комісію при Українському мінералогічному товаристві, але остаточне рішення має бути ухвалене на черговому засіданні УМТ. Я. Печонка передав із Польщі до Мінералогічного музею ім. академіка Є. Лазаренка ЛНУ зразок мідної руди.

Після закінчення наукових читань відбулася геологічна екскурсія на вулканіти в околицях с. Кольчине (Закарпаття).

Петро БІЛОНІЖКА

ЗМІСТ

З поточного життя НТШ

XXIII Наукова березнева („Шевченківська“) сесія Наукового товариства ім. Шевченка в Україні (31 березня 2012 р.).— Редакція	1
Загальні звітно-виборні збори Наукового товариства ім. Шевченка в Америці.— Сергій Панько	5
Загальні звітно-виборні збори Філадельфійського осередку НТШ в Америці.— Прес-секретаріат Осередку	7
Діяльність осередку Наукового товариства ім. Шевченка на Кубані.— Прес-секретаріат Товариства	7
Вшанування Патріярха Йосифа Сліпого у Філадельфійському осередку НТШ А.— Осередок НТШ у Філадельфії	11
Жертводавці Наукового товариства ім. Шевченка у 2012 році.— Олег Купчинський	13

Статті та повідомлення

Псалми Тарасові: етноканонізація біблійного жанру.— Ярослав Гарасим .	14
Із плеяди видатних у національній науці: Мирон Кордуба (До 65-річчя від смерті вченого).— Олег Антонович	18
Яким „руським королям“ папа Гонорій III адресував свого листа від 17 січня 1227 року?— Іван Паславський	25
Полемічний твір Іпатія Потія про Берестейський собор (Вільно, 1597).— Леонід Тимошенко	27
Ференц Ліст на рисунках Юліуша Коссака (До 165-ліття перебування Ф. Ліста у Львові).— Лариса Купчинська	31
„Просвітянський театр“ під керівництвом Петра Сороки (1928—1929).— Роман Лаврентій	34
Антоній Шнайдер і перший путівник Львовом.— Маріанна Мовна	38
Державна мовна політика як диктатура лихого воли.— Анатолій Карась .	40
Вища технічна освіта в Україні. Яка вона?— Роман Яремійчук	45
Інноваційні аспекти організації природоохоронної діяльності в умовах підприємств, які обслуговують.— Ольга Погайдак	47
Газотранспортна галузь — важливий елемент енергетичної безпеки України.— Євстахій Крижанівський, Григорій Никифорчин	50

Забуті імена в українській науці та культурі

Ольга Ціпановська (18 грудня 1861 — 10 грудня 1941 р.).— Степан Заброварний	54

Наші славні НТШівські ювіляри

Павло Пундій.— Зиновія Служинська	57
Степан Костюк.— Луїза Ільницька	58
Богдан Пташник.— Роман Кушнір, Володимир Пелих, Роман Пляцко	59
Степан Гунько.— Микола Старовойт	60
Андрій Содомора.— Юрій Коваль	61

Огляди нових книжок, рецензії

Ярослав Дашкевич. Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть. Збірник наукових праць.— Львів: Вид-во „Логос“, 2012.— 1328 с. (Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України).— Андрій Фелонюк	63
Микола Крикун. Восходства Правобережної України у XVI—XVIII століттях: Статті і матеріали.— Львів, 2012.— 702 с.— Андрій Заяць	64
Андрій Гречило. Українська територіальна геральдика.— Львів: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Українське геральдичне товариство, 2010.— 280 с.— Андрій Сова	66
Баран З. А., Кипаренко Г. М., Козицький А. М., Мовчан С. П., Сіромський Р. Б., Швагуляк М. М. Новітня історія країн Західної Європи та Північної Америки (1945 р. — початок XXI ст.): [Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів] / За ред. М. М. Швагуляка.— Львів: Тріада Плюс, 2011.— 700 с.— Іван Патер	67
Віталій Сова. Сповідь стомленого серця.— Полтава: Полтавський літератор, 2010.— 124 с.— Олександра Дацишин, Василь Осадчук	69
Життя і творчість Леся Курбаса / Упоряд. наук. ред. Богдан Козак.— Львів; Київ; Харків: Літопис, 2012.— 659 с.— Яна Партола	70
Любов Волошин. Ольга Плещкан.— Львів: ТзОВ ВФ „Афіша“, 2010.— 371 с.— Лариса Купчинська	72
Беовульф / Із англосаксонської мови переклала Олена О'Лір; наукові редактори Катерина Шрей і Олег Фешовець.— Львів: Астролябія, 2012.— 208 с.— Наталія Пазуник	73
Павло Штойко. Концепції природознавства. Навчальний посібник.— Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011.— 456 с.— Богдан Муха	75
В. І. Грицишин. Петрофізична характеристика колекторів нафтових і газових родовищ Карпатського регіону і Дніпровсько-Донецької западини: Монографія.— Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012.— 272 с.— Василь Мойсичин	76

Конференції, симпозиуми, академії

Хроніка наукових і громадсько-культурних подій: Феодосій Стеблій, Олександр Ситник, Михайло Андрейчин, Петро Білоніжка	77

На обкладинці

Перша сторінка .— Зенон Кузеля — дев'ятий голова Наукового товариства ім. Шевченка (1949—1952)	
Друга і третя сторінки .— Пленарне засідання XXIII Наукової березневої („Шевченківської“) сесії НТШ в Україні	
Четверта сторінка .— Нові мистецькі видання Інституту колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ	

„ВІСНИК НТШ”

Інформаційне видання Світової ради Наукових товариств ім. Шевченка. Інформує про життя Товариства в Україні та діаспорі. Популяризує здобутки незалежної української науки. Змагає до відновлення історичної пам'яті, акумульованої в творчості національної еліти минулих поколінь. Виступає речником духовного відродження Галичини та усієї України, розбудови інтелектуальних сил українського народу в дусі традиції, яка плекалася в Товаристві упродовж XIX і XX століть.

Часопис засновано в березні 1991 р.

Реєстраційне свідоцтво:

ЛВ № 089 від 28 лютого 1994 р.

Відповідальний редактор:

Олег КУПЧИНСЬКИЙ

Редакційна колегія:

Борис БІЛИНСЬКИЙ,
Олексій ВИННИЧЕНКО, Ігор ГИРИЧ,
Юрій ДИБА, Ярослав ДОВГІЙ,
Анатолій КАРАСЬ, Роман КИРЧІВ,
Роман ПЛЯЦКО, Леонід РУДНИЦЬКИЙ,
Олександра СЕРБЕНСЬКА,
Ростислав СТОЙКА, Олег ШАБЛІЙ,
Роман ЯЦІВ

Мовний редактор та коректор:

Олександра САВУЛА

Технічна редакція і оригінал-макет:

Владислав БАРТОШЕВСЬКИЙ

Адреса редакції:

79013, Львів, вул. Ген. Чупринки, 21
Телефони: 237-51-63, 260-03-41
Факс: (032) 276-04-97
e-mail: ntsh@mail.lviv.ua
ntshoffice@gmail.com
http://www.ntsh.org

Підписано до друку 21.11.2012.
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.
Умов. друк. арк. 9,3. Тираж 800 прим.
Ціна договірна